

MICHAEL HUNDEIDE

Tømmerfløting i Drammensvassdraget

med vekt på noen
utvalgte sideelver

MiA Fetsund lenser

Tittel: Tømmerfløting i Drammensvassdraget,
med vekt på noen utvalgte sideelver

Forfatter: Michael Hundeide (PhD).

Fagkonsulent tømmerfløting: Thomas Støvind Berg & Bjørn Bækkelund

Bilredaktør/bildetekster: Thomas Støvind Berg & Michael Hundeide

Utgiver: Museene i Akershus avd. Fetsund lenser. 2025.

ISBN nr: 978-82-92953-40-2 (Digital versjon)

Forside: Kverk Hengsle 1914. Foto: Norsk Teknisk Museum

Bakside: Tømmersleping i Tyrifjorden, 1955. Foto: Buskerud Fylkesfotoarkiv

Innholdsfortegnelse

Forord	7
1. Innledning	9
Den tidligste trelasthandelen	10
Glimt fra Drammenselvens tidligste fløtingshistorie	11
Salt i bytte mot tømmer	12
Den eldste trelastkontrakten	12
De første vannsagene	13
Tømmerdragere	16
Hengsler i Drammensvassdraget	17
Et nytt system: Merkantilismen	19
Innføringen av kvantumsagene i et nasjonalt ressursvernperspektiv	21
Brøtning i bielvene	22
Dampen kommer	23
Drammens utvikling	23
Nedgangstid	25
Telefon og andre tekniske nyvinninger	26
Papir	26
Noen fakta fra fløtinga i Drammensvassdraget fra 1950- tallet	26
Fra løsløting til lensearbeid	28
Et sideblikk til tømmerfløtingen i Glommavassdraget	29
Taskscape: Et landskap av praksis	30
2. Etableringen av Drammensvassdragets fellesfløteforening	31
Modernismen og industrialiseringens inntog	33
3. Fløtekonflikter og fagforeninger	34
Fløtinga og fagbevegelsen	34
Julussakonflikten	35
Åstakonflikten, en suksesshistorie og genøper for de organiserte fløterne	36
Essensen i Julussakonflikten	37
Konsekvensene	38
4. Mer om papir og papirproduksjon	40
Moderne papirproduksjon	42
Treforedlings- og papirfabrikker langs Drammensvassdraget	43
DEL I. FLØTINGEN I HOVEDELVA	45
5. Tre viktige hengsler i hovedvassdraget	46
Kverk hengsle	46
<i>Slutt på bjelkehogst overfor Kverk hengsle</i>	48
Skildring 1: Møte med Nils Petter Holdt ved Kverk hengsle	50
Steinberg hengsle	54
Skildring 2: Møte med Arild Gran på Steinberg skole	62
Unik trivsel	62
Skildring 3: Møte med Tore Skistad ved Steinberg	68
Sorteringsanlegget "Delinga" ved Bergsjø	74
Skildring 4: Et møte med Otto Myrvold ved Delinga på Bergsjø	75
6. Læring og identifikasjon med fløtinga som sosial praksis	79
Fløtinga som praksisfellesskap og deltagerbane	81
(Jeane Laves lærings- og praksisteori)	
Mer om Jeane Laves modell for ferdighetstillegg	82

DEL II. FLØTINGEN I DRAMMENSVASSDRAGETS SIDEELVER	84
8. Brøtningen i Drammensvassdragets sideelver	
Et systematisk blikk på brøtningen, dens utvikling, funksjon og historie	84
Brøtningens historiske opphav	84
Bielvfløtningens (brøtningens) rasjonalisering og funksjonelle tilpasning	85
Bielvfløtningen og dens teknologiske utvikling	86
Typer av fløtningsdammer	88
Brøtning i Dokka	90
Den dramatiske beretningen om byggingen av jerntømmerrenne i Kjølja	91
Henåa: Brøtning og annen vanndreven virksomhet i Henåa	94
Sagbruk	95
Ulykker	101
Skildring 5: Møte med Lars Aamodt	102
Brøtningskonflikter i Henåa	104
Om helter, skurker og moralske kabaler	108
Skjærdalselva	109
Skjærdalen bruk	110
Ringerriket nikkelverk	111
Annen gruvedrift i Holleia	113
Brøtning i Bingselva	114
III: PRAKSIS, STEDSTILKNYTNING OG BETYDNINGSDANNELSE	122
9. Skogsdrift, fløting og gruvedrift som 'taskscape'	123
Skildring 6: Møte med naturfotograf og skogsarbeider Arnt Berget	124
En oppsummering	127
Taskscape	128
10. En antropologisk tilnærming til fløting og fløterminner	130
Stedegne fløterminner	131
Fløterminner i terrenget og deres lokale betydning	132
Elvekultur	134
To perspektiver som illustrerer aspekter ved fløternes relasjoner til sted	136
Sideblikk til elvekulturen i Sørums og Fet i Glomma (av Thomas Berg)	138
Betydningen av ildsjeler	139
PUNKTVIS SYNOPSIS AV FLØTINGA I DRAMMENSVASSDRAGET	141
I. Hovedelva (synopsis)	142
II. Fløting i bielvene (synopsis)	144
III. Fløtingas betydning i dag (synopsis)	144
Referanser	147
Noen Kilder	150
Appendiks 1	151
Appendiks 2	152

FORORD

Denne rapporten er en syntese av en tidligere internrapport med et stort intervju- og fotomateriale om fløting i Drammenselva, pluss nyere intervjuer og arbeid om fløtinga i Drammensvassdragets bielver. Intervjuene i rapporten er gjort i løpet av et relativt langt tidsrom. De eldste intervjuene er fra sommeren 2018.

Drammensvassdraget er spesielt viktig i forbindelse med Norges fløtings- og industrihistorie. Derfor er det også så viktig å få dokumentert opplevelser, erfaringer, erindringer og kunnskap fra de få gjenlevende lensearbeiderne, fløterne og elventusiastene som var med da fløtinga i vassdraget fremdeles pågikk. Det er lett å glemme hvor viktig tømmeret har vært i landets økonomiske historie. Ved siden av fisken og oljen, finnes knapt nok noen annen naturresurs som har hatt større betydning.

I sosialantropologi finnes et begrepet: *urgent anthropology*, dvs. antropologi som har som mål å dokumentere en kultur/kunnskapstradisjon som er i ferd med å forsvinne. Arbeidet knyttet til intervjuingen av Drammenselvas tidligere fløtere og fløteentusiaster bør kunne sies å kvalifisere til denne betegnelsen.

Først vil jeg få takke tidligere avdelingsleder ved Fetsund Lenser *Anna Kristine Jahr Røine*, som hadde ideen og tok initiativet til dette prosjektet om fløtinga i Drammensvassdraget.

Videre vil jeg rette en stor takk til alle lokalhistorikere, elveentusiaster og forhenværende fløtere jeg har besøkt og intervjuet i løpet av dette prosjektet, og som generøst har delt av sin tid og sitt engasjement:

Reidar Anderssen, Arnt Berget, Brede Bråten, Bent Eek, Nils Fransrud, Gjermund Glittfjell, Arild Gran, Nils Petter Holdt, Børre Jenssen, Frode Kaspersen, Hans Nordmann Kristoffersen, Lisbeth Lindquist, Nancy Nyrud, Otto Myrvold, Asbjørn Skaug, Tore Skistad, Raymond Sørstrøm, Per Veien og Lars Åmodt.

Sist men ikke minst vil jeg også rette en stor takk til Thomas Støvind Berg og Museene i Akershus avdeling Fetsund Lenser og Bjørn Bækkelund ved Norsk Skogmuseum for rettinger, og verdifulle kommentarer og råd underveis.

Samtaler og intervjuer med fløtere og fløtingsentusiaster i rapporten markeres med blå skrift med betegnelsen skildring.

Michael Hundeide 28.03.2023

1. INNLEDNING

Drammensvassdraget er Norges nest største vassdrag regnet i vannføring og omfatter det tredje største nedbørsfeltet på totalt 17 034 kvadratkilometer. Det forgrener seg som en blå labyrinth ut i 6 forskjellige fylker, hvorav størsteparten tilhører Buskerud og Oppland og delvis også Vestfold, men Sogn og Fjordane, Hordaland og Akershus blir utrolig nok også berørt.

Drammensvassdraget har sin øverste kilde på Hardangervidda og derfra renner vannet igjennom Hallingdalselva, Begna, og Randselva. Sistnevnte kommer fra Randsfjorden, som igjen har Etna og Dokka som hovedkilde. Dernest flyter vannet igjennom Tyrifjorden. Først fra utløpet av denne innsjøen, ved Geithus i Modum, kalles vassdraget Drammenselva. "Vannet fra Hallingdal har i mellomtiden vært innom Krøderen, og elva har byttet navn til Snarumselva. Sidevassdraget fra Sigdal kommer inn i Drammenselva ved Åmot, mens Eikervassdraget slutter seg til ved Hokksund". (Etter Helgesen m. kollegaer 2008:7).

Drammensvassdraget har hatt en enestående stor betydning for menneskene som har bodd i nærheten av det opp igjennom historien. Elvesystemet har tjent som transportåre, mat- og energikilde, og i senere tid har Drammenselva vært åsted for den første og viktigste industriutvikling i Norge, takket være kraften fra elva.

I denne rapporten er det bare noen små korte sekvenser av dette komplekse elvesystemet som vil omtales, og temaet vil først og fremst dreie seg om transport av tømmer, dvs. fløting.

Drammensvassdraget var lenge Norges viktigste fløtingsvassdrag, dvs. før Glomma tok over rundt 1860.

(...) Hovedsagelig vil Drammens By i Nutid og Fremtid være takknemmelig mod denne vældige Velstandsaaere, der sætter saa Mangt og Meget i Bevægelse og Virksomhed og hævder Drammen bys Berettigelse til, at kaldes den første Trælasthandler- stad inden riget.

Johan Edvard Finne. 1852

I dette sitatet av J.E. Finne fremstilles Drammenselven som en velstandsåre og en igangsetter, eller første beveger som det er all grunn å være takknemlig overfor. Uten Drammenselven ville Drammen aldri ha eksistert, heter det dessuten i omkvedet.

Vi ser her hvordan elva for det første blir fremstilt som om den er en slags *aktør* med iboende intensjonalitet, og videre fremstilles den som en velstandsåre som gir av sin overflod til menneskene. Følgelig har menneskene all grunn til å være takknemlige og ærbødige overfor elva, får vi vite, men kan man egentlig være takknemlig overfor en livløs kjemisk fysisk substans?

Vi ser her hvordan elva på et nivå omtales som om den var en person¹ med handlekraft og intensjonalitet. En del av naturen som ikke bare er en ting eller et dødt objekt i seg selv, men som mer er en dynamisk kraft, en strøm av liv som setter ting i gang og får ting til å skje. Det er kanskje ikke så rart at fløtere og andre personer jeg har intervjuet om fløtinga og elva ofte tyr til et poetisk

¹ Hvis vi skiller spørsmålet om *hva det er å være person*, fra spørsmålet om *hva det er å være menneske*, vil det kunne åpne opp for muligheten av å betrakte en rekke aspekter i naturen som personer, eller med personlignende egenskaper. Elver er av de fenomen som i stor utstrekning "kulturelt konstrueres" som personer verden over, særlig innen poesi, musikk og bildekunst.

språk og siterer kjente diktere og forfattere når de blir bedt om å gi uttrykk for sin relasjon til elva. Et eksempel er tidligere fløter på Steinberg hengsle Arild Gran fra Hokksund, som ga følgende sitat fra sin favorittdikter, Herman Wildenvey:

*Elven driver og drømmer blidt gjennom hjembygdens jord
Vandrer med skogenes tømmer stilt i sitt sølvbølge spor*

*Nede mot elven vi fløytet når soldagen gikk på hell
Og tømmeranammeren fløytet og fløyterlaget holdt kveld
Vi løste lenkede båter og satte med strømmen av sted
Og tømmerets tungeflåter drev under månen ned.*

Fra Herman Wildenveys dikt «Hjembygdens sanger»

Den tidligste trelasthandelen

Ett av de tidligste kjente eksempler på utførsel av trelast fra Norge finnes, ifølge Christen Olsen (1934), i Vatnesdølsaga.

Christen Olsen (1845-1932) var tidligere fløtningsdirektør² og opphavsmann til det første forsøket på å skrive en samlet fremstilling av fløtingshistoria i Drammensvassdraget.

Christen Olsen skriver:

I Vatnesdølsaga, hvor det fortelles om høvdingen Ingemund Thorstenssøn, som kort etter sin bosettelse på Island måtte gjøre en reise tilbake til Norge for å skaffe sig det nødvendige hustømmer. Og det berettes også, at kongen - Harald Haarfagre - ikke alene forærte Ingmund en full ladning tømmer til det skib, hvormed han var kommet over til Norge, men at han forærte ham enda et skib fullasted med tømmer. – Dette foregikk omkring året 890.

"Om lag 50 år senere berettes i Laksdøla saga om en annen høvding «Hoskuld Dalakolssøn» i Laksådalen på Island at han reiste over til Norge i samme erinde (ærende) som Ingemund Thorstenssøn. Han landet på Hordaland, der hvor Bergen senere blev anlagt og satte sitt skip op. Da kong Håkon Adalsteinsfostre hørte at Hoskuld vilde skaffe sig hustømmer, lot han ham følge sig til Viken og forærte ham en full ladning tømmer, hvormed Hoskuld kom hjem til Island."

Christen Olsen skriver videre: "Sandsynligheten taler for at en hel rekke av lignende reiser har vært foretatt til moderlandet i det tidsrum da Færøerne, Island og Grønland blev befolket fra Norge, men at denne trafikk har avtatt eftersom utvandringen var opphørt og bosettelsen var fullbyrdet" (Olsen 1934:1).

Og Olsen fortsetter: "Foruten denne utskibningen har der også i vikingtiden foregådt en del utskibning av tømmer til landene omkring Nordsjøen. Befolkningen rundt hele kysten var i stor utstrekning vant til å ferdes på sjøen, og mange av de økonomisk bedre stilte bygget fartøyer, hvormed de om sommeren dro på kjøpmannsferd med norske varer såsom trelast, tjære, kvaie, skinn etc. der blev avhendet i utlandet, hvorimot de brakte utenlandske varer med sig hjem for salg innlands- Disse handlende kaltes farmenn."

(...) "Utskibningen av tømmer Foregikk utelukkende fra skogene på kyststrekningen mellom Trondheimsfjorden og Viken, særlig fra Vestlandet og Sørlandet, hvor skogene allesteds stod vel tilvoksed med bartrær og ek og fullstendig tilfredstillet behovet" (Olsen 1934: 2).

Ifølge Olsen ble handelen før vikingtiden mellom Norge og andre land, først og fremst rettet mot landene i sør, som Danmark og Tyskland, men vikingtoktene brakte nordmennene ifølge Olsen i

² Christen Olsen ledet det som etterhvert ble Drammensvassdragets fellesfløteforening.

nærmere kontakt med England. " De gamle vikinger var (...) både krigere og kjøbmenn, og ved vikingtogtenes opphør kom følgelig et mere regelmessig og fredelig handelssamkvem igang" (Olsen 1934: 3). Utover på andre halvdel av 1100-tallet berettes det om en livlig handel mellom Norge (dvs. først og fremst den nyopprettede byen Bergen) og England. Fra begynnelsen av var det tørrfiskeeksporten som var den dominerende fra norsk side, men etter hvert kom eksporten også til å omfatte trelast, hovedsakelig fra Vestlandet og Sørlandet (etter Olsen 1934).

Fra engelske kilder har man opplysninger om at det ble drevet handel med foredlet trelast fra Norge til England på midten av 1200-tallet.

I november 1253 gir kong Henrik den III av England ordre til sine fogder i Southampton å innkjøpe 22 norske furubord til paneling i vår kjære sønn Edwards værelse på Winchester slott (Olsen 1934: 3). I tillegg omtales også bestillingen av 1 000 norske bord til paneling av flere rom i Windsor slott. Etter hvert ble det på 1200-tallet i England mote i fyrstelige boliger (og kapeller) med paneling av beboelsesrom med furubord fra Norge. Furumateriale ble foretrukket fremfor eikevirke fordi de var billigere og lettere lot seg bearbeide.

Glimt fra Drammenselvens tidligste fløtingshistorie

Det har vært drevet tømmerfløting i Drammenselva i uminnelige tider, men den storstilte nedhogging av skogen på elvesletta og åssidene rundt byen vi i dag kaller Drammen, startet først da tømmeret begynte å bli verdsatt som handelsvare. Undersøkelser av stedsnavn tilsier at denne tømmerhandelen kan ha skjedd så tidlig som i vikingtida.

Drammensvassdraget (Wikimedia Commons)

Historikeren Alexander Bugge³ har gjennomgått navnene på en rekke havner, fra Portør i syd til Danvik ved Drammen i nord. Han mener navnene er fra vikingtiden, fordi frisiske, saksiske og danske fartøyer kom dit for å hente trelast til sine trefattige land. Alle disse havnene lå innenfor grensene av det gamle Vestfoldriket.⁴ Det omfattet blant annet landet rundt Numedalslågens sydlige del fra og med Sandsvær, og landet rundt Drammenselvens sydlige del fra og med Eiker. Vestfoldriket stod høyere i kultur og hadde større velstand enn noe annen del av Norge på 800-tallet, kan vi lese (Eier 1957: 22). Det er ved de nedre deler av Drammensvassdraget at vi finner de fleste stedsnavnene som minner om gammel tømmertrafikk.

Flere gårds- og stedsnavn tyder også på eldgammel tømmertrafikk og fløting ellers i distriktet, delvis også ganske langt unna skipningshavnen.

Spesielt relevant i vår sammenheng er gården Skot i Øvre Eiker. Dette navnet tyder også på gammel tømmertrafikk. Navnet kan bety: fremspring fra land, opprakende høyde eller sted hvor tømmer skytes ut over et berg. Ifølge Sigfred L. Eier er det det siste alternativet som er mest sannsynlig. "Fra Skot går nemlig bratte bakker og berg ned til elven, og i uminnelige tider har det vært kjørt tømmer ned til elvekanten eller ut på elveisen, opplyser Nils Johnsen i sin bok om Eiker." (Eier 1957:23) På samme vis forklares navnet Skotfoss som et sted hvor tømmeret ble "skutt" utover. Navnet er gammelt, uten at man kan si hvor gammelt. Det nevnes første gang i 1578, mens Skot på Eiker er nevnt allerede i 1462.

Navnet Skot er etter alt å dømme et minne om eldgammel fløting i Drammenselven. Når tømmeret ble "skutt", kjørt eller rullet ned til elven, var det naturligvis for at det skulle bringes videre til skipningshavnen - til Drammen. Gården ligger nettopp der hvor fløtingen i lange tider har hatt et naturlig knutepunkt. "I første rekke må en da tenke på navnet Kverk, som også kan være meget gammelt. Gården ligger på elvens østside, rett overfor Skot - navnet betegner "et innknepet, smalt sted". Kverk nevnes første gang omkring 1400. «Det kjente, for ikke å si berømte, Kverk hengsle, har navn etter denne gården» (Eier 1957:24).

Salt i bytte mot tømmer (tømmer til saltkoking)

Skogen i kystbygdene ga ikke bare en verdifull salgsvare til fremmede kjøpere. Et bestemt innenlandsk behov krevde umåtelige mengder med ved, her siktes det til fremstilling av salt. I middelalderen var dette, ifølge Sigfred L. Eier (1957), strengt tatt det eneste bøndene inne i landet trengte å kjøpe. Saltkoking eller saltbrenning var en viktig næringsvei i datidens Norge (se Eier 1957: 25- 26). Saltet var nødvendig for å konservere kjøtt og fisk.

Alt dette forklares med at gårdenes eiere eller oppsittere i nærheten av det som i dag er Drammen, stod i regelmessig forbindelse med saltkokeriene ute ved fjorden. Antagelig har de levert brensel og fått salt i bytte. Men ikke bare det: Om bøndene på Foss - det senere Fossesholm - på Øvre Eiker meldes at de på 1300- tallet solgte ved til salt-kokerne nede ved fjordkanten (se Eier 1957: 26). Man regner med at det var saltkoking som ga støtet til den første fløtingen i Drammensvassdraget (Eier 1957: 26).

Den eldste trelastkontrakten:

Den aller eldste trelastkontrakt en kjenner til her til lands er fra 1340 mellom en bonde på Eiker og en borger i Tønsberg. Sigfred Eier skriver mer detaljert om dette:

³ Alexander Bugge (1870-1929) var en periode professor i historie ved Universitetet i Oslo.

⁴ Dette begrepet refererer til en gammel hypotese om en statsdannelse med sentrum i Vestfold alt i folkevandringstiden (for ca 1500 år siden). Hvor sterkt denne hypotesen står i dag skal her være usagt.

"Første gang vi uttrykkelig hører om trelasthandel i Drammen er i brev av 17. juni 1340. En bonde på Eikerstranden går god for en annen, som har tatt på seg å levere i Kobbervik⁵ 100 firhugne sperrer, d.e. bjelker og 6 tylfter flatved, d.e. hugne bord, til en borger i Tunsberg innen 8. september."

Dette er den eldste bevarte kontrakt som omhandler trelasthandel i Norge, og den er en bekreftelse på at trelasthandelen var i full gang ved Drammenselvans utløp i fjorden i hvert fall på midten av 1300- tallet (Eier 1957:27-28).

Olsen (1934) har mer å si om denne kontrakten: "Tilfellet viser iallfall at der allerede på denne tid eller før denne tid har været fremdrevet tømmer fra Eikeren til Kobberviken. Stedet var allerede en vel kjent lasteplass hvor både innlandske og utenlandske sjøfarende handlende på sommeren søkte hen for å kjøpslå med skogeierne om trelasten og for salg av medbrakte utenlandske varer."

Tilførselen av tømmer for salg og utskibning i Kobberviken var naturligvis ennå på denne tid kun fra de nærmeste omkringliggende bygder Lier, Skoger og Eiker" (Olsen 1934: 10).

Det var især nederlenderne som i løpet av 1300- tallet hadde bemektiget seg det meste av trelasthandelen i Syd-Norge. Fortrinnsvis søkte de for eget bruk Drammensvassdraget, der det var gode granbjelker å få kjøpt. Ut igjennom 1400 - årene ble omsetningen stadig større (Eier 1957:31). Olsen skriver i denne forbindelse:

(...) og for hollenderne som i større og større utstrekning søkte inn til gamle, gode lastplasser for innkjøp av tømmer, var det av stor betydning å søke sig dispensert fra rettebodens forbud, så de uhindret kunde sette sig i direkte forbindelse med skogeierne. Denne ettertraktede dispensasjon opnået de også ved privilegie lov av 1443, som den 24. august samme år blev meddelt de offentlige norske myndigheter. Hos Amsterdamerne vakte dette så stort glede at de i sin by bygget en kirke til ære for St. Olav (Olsen 1934: 12).

Bakteppet her var at hollenderne helst ville handle direkte med skogeierne, uten byborgerne som fordyrende mellomledd.

De første vannsagene

Til nå var planker og bord blitt fremstilt manuelt ved å kløve tømmerstokker med øks og slå kiler i dem, dvs. såkalte huggenbord.⁶ Det var en tidkrevende og omstendelig prosess.

Mer fart i sakene ble det først da de første vandrevne oppgangssagene gjorde sitt inntog. Disse vannsagene representerte intet mindre enn en teknisk revolusjon innen trelasthandelen, og om dette skriver Sigfred L. Eier:

⁵ *Koparvik* eksisterte allerede i middelalderen og eiendommen tilhørte delvis Haug kirke i Eiker rundt 1400. Navnet henspilte opprinnelig på en bukt av Drammenselven, og er knyttet til metallet kopper. Kobbervik/Kopervik var handelssted ved Drammenselvans munning, og her handlet trolig de hollandske skippere som kom opp elven for å handle tømmer. Den innerste og største delen av bydelen Tangen lå på Kobberviks grunn og bar navnet Kobbervikstangen. Kobbervik nevnes i gamle handelsdokumenter, det eldste er datert 1340. (Etter <http://byleksikon.drmm.no/kobbervik/>). Olsen skriver: "Ingen av de mere kjente trelastplasser ved de Sønnefjellske elvemunninger fremtrer så tidlig som Kobbervik ved Drammenselvans munding. Det er ingen tvil om at denne lasteplass allerede i 1200- tallet har været stedet, hvorhen tømmer i sommertiden har været bragt hen fra de omkringliggende bygder for salg til de sjøfarende kjøpmenn av både innenlandsk og utenlandsk nasjonalitet"(Olsen 1934: 9).

⁶ Olsen skriver: "Tilvirkningen av hugne bord foregikk på den måten at av fine rettkløvne tømmerstokker ved hjelp av kiler kløvet stokkene lengsefter i så mange deler som fantes hensiktsmessig, hvorefter hver del med øksen blev videre tilbehandlet og avglattet. Ved lange tiders bruk og øvelse hadde man drevet det til en høy grad av virtuositet i denne virksomhet. De hugne bord holdt sig som utskipningslast i mange hundre år like ned til det 17. århundre fordi prisen alltid var betydelig billigere enn for skårne bord." (Olsen 1934: 4). Bjørn Bækkelund tilføyer: Tømmerstokkene måtte deles langs marginen, og på grunn av kvister var det nesten mulig å få mer enn to planker ut av en stokk. Høgne planker og bord utnyttet tømmeråstøffet dårlig og var arbeidskrevende produkter.

Når og hvor de begynte å øve den kunsten å drive sagblad med vannkraft her i landet, er ikke helt klart. I 1520-årene var den i alle fall utbredt over Syd-Norge, men det er ting som tyder på at norsk sagbruk kan være fra midten av 1400-tallet. Denne antagelsen finner støtte i at det i Vester-Gøtland, det svenske landskapet som på den tiden grenset like opp til Norge, omtales en "Sagkvern" allerede i 1447 (1957: 33).

Siden Drammensvassdraget var lengst fremme i trelasttrafikken i Norge, var det ifølge Sigfred L. Eier nærmest en selvfølge at det var her disse vannsagene fikk sin første alminnelige utbredelse.⁷ På samme måte som flere andre steder ble sagbruksdriften i Drammensvassdraget ofte en direkte fortsettelse av kornmølle- og sagdriften. "Allerede før 1530 var en hel del sager i gang på Eiker og Modum. Regnskapet fra 1528-29 forteller at nitten bønder på Eiker betalte sin skatt i sagbord, mens bare to betalte med bjelker og seks med huggenbord" (Eier 1957:33-34). Om en sagmester fra Modum fortelles at han ble idømt å betale fem tylfter sagbord for slagsmål, og sagbord ble nevnt som landskyld⁸ både fra Fossumfossene og Bergan.

Det var først når dansken Peder Hanssøn Little⁹ (adelsmann av dansk herkomst), var blitt lensherre på Akershus at det i større målestokk ble blåst liv i sagbruksdriften i Drammensvassdraget. Han ble betegnet som grunnleggeren av det store eksportsagbruket på Eiker.

Peder Hanssøn Little var Kronens mann "(...) han syntes også Kongen skulle tjene penger og reiste sager for Kronens regning, dvs. de såkalte Kongesagene ved fogdsgården Buskerud" (Eier 1957:34). Tre av disse sagene var i 1558 regionens største sager. "Fogden på Buskerud fikk på Kongens vegne rett til forkjøp av sagtømmer over hele Modum og Sigdal" (Eier 1957:34).

Hele den nederste og mest verdifulle delen av Drammensdistriktet, fra Drammen til Modum, var (...) i det vesentlige delt mellom kongen og Peder Hanssøn Little. Etter Peder Hanssøns død i 1551 gikk eiendommene fra hans familie til adelslekten Lange, og kom i 1647 i stattholder Hannibal Sehesteds hender (Eier 1957:34).

Det var med andre ord konge og adelsmenn som kunne drive i stor stil og således dominerte sagbruksindustrien på den tiden.

Ifølge Eier var det Peder Hanssøn Little som grunnla det nye eksportbruket på Eiker, og han må også ha vært den første som i større målestokk organiserte fløtingen både der og på Modum. Hvordan fløtingen til og fra hans egne sager ved Vestfossen foregikk, vet man lite om, men man får et klart inntrykk av hvordan kronen innrettet seg, sannsynligvis etter lensherrens forslag.

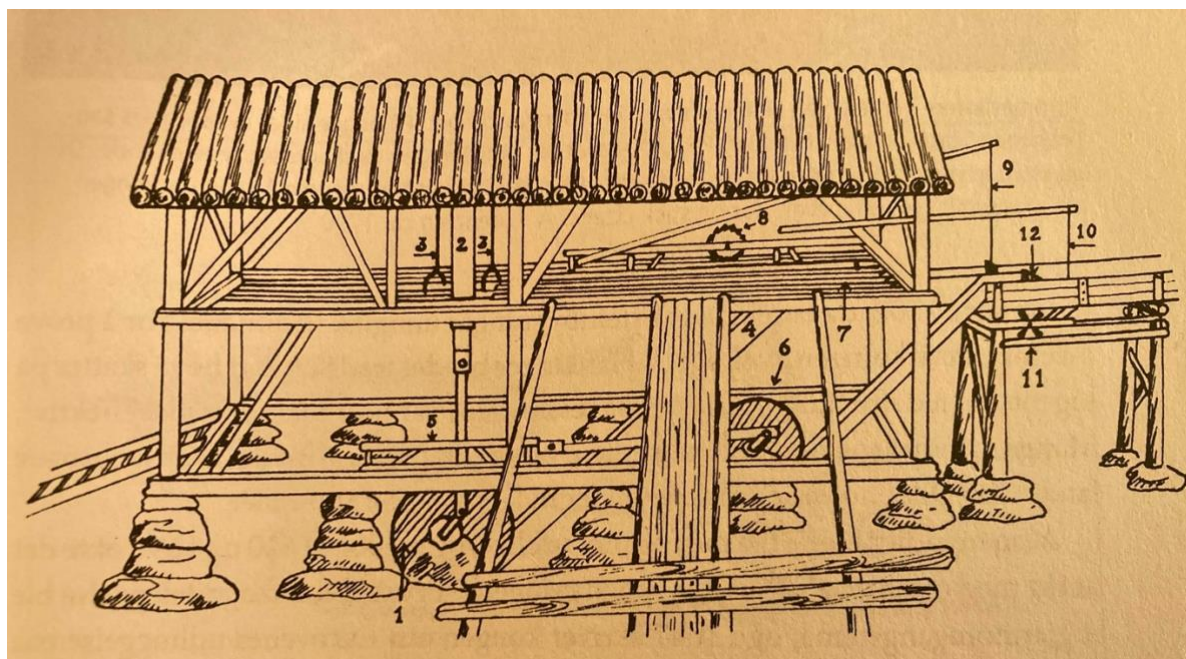
⁷ Kan det hende Eier her blir i overkant lokalpatriotisk på Drammensvassdragets vegne? Den første dokumenterte saga ble bygd ved Moss, som snart fikk flere. Larvik og Skien, som hadde fossefall, var også tidlig i gang.

⁸ **Landskyld** er opprinnelig den avgift som jordbrukere i et føydalsystem betaler til sin overherre (jorddrott) for bruk av ressursen. I Norge var det opprinnelig bare Kongen og kirken som regnet seg som jorddrott. Landskylden ble opprinnelig betalt med jord eller andre naturalier.

⁹ "Gjennom en rekke eiendomskjøp i Eiker og Drammensvassdraget skaffet Peder Hanssøn seg i 1540-årene et sammenhengende godskompleks som for størstedelen bestod av store skogområder. Han drev tømmerhandel og sagbruk med råstoff fra disse skogene. Eiendomshandlene med bøndene førte ofte til rettsaker, da selgerne ikke bestandig var enig med Peder Hanssøn om innholdet i saksdokumentene. Også kongen førte rettsak mot herr Peder om eiendommer som han mente skulle tilfalle kronen, men saken gikk kongen i mot." I fra Norsk Biografisk leksikon:

https://nbl.snl.no/Peder_Hanss%C3%B8n_Little

Ifølge Eier, var det også Peder Hanssøn Little som stod bak Kongesagenes forkjøpsett til tømmer fra hele Modum og Sigdal, samtidig som bøndene i disse bygdene ble pålagt å skaffe Kongen sagdeler ned til Drammen - mot en ubetydelig godtgjørelse. Det ble med andre ord fløteplikt! "... og når moinger og sigdøler var ferdig med sitt strev, skulle Lier - og Eikerbøndene etter forordning besørge oppstabling av flåtene som kom til Bragernes, og siden laste de kongelige skipene" (Eier 1957: 44). Videre skal det ifølge Eier ha hendt at hele førti mann på denne måten ble opptatt åtte dager i strekk, midt i bøndenes travleste tid, og uten at de en gang fikk godtgjørelse for kosten. Men på den annen side, hevder Eier, brakte trelasten store fordeler til disse bygdene ved at bøndene fritt kunne selge trelast til fremmede skippere, og kjøpe husholdningsvarer ombord i skipene (Eier 1937: 44).

Oppgangssag/vannslag. Illustrasjonsbilde fra Årbok for Glåmdalen 1957.

Ifølge Sigfred L. Eier kom trelasthandelen til full blomstring fra midten av 1500-tallet til midt i 1600-årene. Dette tidsrommet er blitt kalt det nederlandske handelsveldets tid. "Holland og England tok ledelsen i verdenshandelen og økte sitt forbruk av trevirke fra de norske skogene til uante høyder". Drammensdistriktet lå langt fremme, og innen denne perioden var over, hadde Drammen gått forbi alle konkurrenter, ikke bare i Norge, men i hele Norden. Praktisk talt hele Drammensvassdraget kom med i tømmerleveransene (1957:35).

I sin bok om naturvernets historie i Norge, gir Bredo Berntsen oss et mer overordnet blikk på hva slags betydning innføringen av oppgangssaga hadde for trelasthandelen i Norge:

"Den nye teknikken med vandrevne oppgangssager førte til sterk reduksjon i produksjonskostnadene fordi produktiviteten økte så kraftig. Samtidig var etterspørselen i deler av Europa stor. Rhindalen og De britiske øyer var nærmest avskoget, og England, Danmark og Nederland trengte både tømmer og bord av eik, furu og gran til skipsbygging, husbygging og pelefundamentering i byene " (Berntsen 2011: 18-19).

Fløtingen skal også angivelig ha endret de økonomiske vilkårene innen sagbruket, hevdet historiker Johan Schreiner. Omleggingen skapte ifølge S.E. Eier (1957: 36) også grunnlag for en ny klasse i Norge, de velstående brukseierne og trelasthandlerne.

Det gikk ikke så mange årene før kongens direkte befatning med trelasthandel avtok, men i stedet reiste Christian 4. kontanter ved å gi privilegier, eller ved å forpakte bort av kronens "uvisse

inntekter" (Eier 1957:36). Riktignok tok kronen fremdeles imot såkalt trelast-tiende (hvert tiende bord) fra de upriviligerte sagbruk, derfor kom det fremdeles hvert år store mengder "kongelig" tømmer ned til Drammen (Eier 1957: 37).

"Embetsmenn og borgere meldte seg i stigende grad i konkurransen om tømmeret. Men sagbrukseierne måtte stadig lengere opp i landet for å skaffe seg tømmer, dermed ble også fløtingen lengere. Etter hvert kom Hadeland og Land, Hallingdal og Valdres med i tømmertrafikken" (S.E.Eier 1957: 37).

Fra Flå er nevnt at salg av tømmer var alminnelig fra 1600-tallet, og senest i 1650-årene var utførsel og fløting av salgslast nådd helt opp til Ål (Eier 1957:39).

Som det fremgår av Sigfred L. Eiers bok var tømmerfløtinga allerede i gang praktisk talt over hele Drammensvassdraget i første halvdel av 1600-tallet (Eier 1957:42).

Tømmerdragere

«Tømmerdragerne trakk tømmeret mot strømmen til sagbruket. Stokkene ble lenket sammen til tømmerlenker. Flere sammenkoblede tømmerlenker kunne trekkes av hester på elvebredden, men dette var et utrolig slit for hestene».

Tømmerdragere er betegnelsen på en kategori elvearbeidere som drev med transport av tømmer mot strømmen. Dette var særlig aktuelt der sagbruk og treforedlingsbedrifter lå ved sideelver og var avhengig av forsyning av tømmer fra hovedvassdraget. Betegnelsen er blant annet kjent fra Hans Strøms Fysisk-Oeconomisk Beskrivelse av Eger Præstegjeld fra 1784, der det også gis en beskrivelse av hvordan denne virksomheten foregikk i Vestfosselva i Drammensvassdraget.¹⁰

«Folk kunne høre lyden fra tømmerdragernes spesialøkser når de hogg hull i enden av tømmerstokkene som var dratt i land på elvebredden. Gjennom hullene trakk de vidjer og bandt tømmeret sammen i lenker på 4-5 stokker, og deretter ble lenkene bundet sammen til flåter. Mesteparten av tida måtte tømmerdragerne stå i vann med arbeidet. Når tømmeret ble bundet sammen, ble det trukket med hest opp til sagene. Etter at tømmeret hadde vært gjennom saga, tok bordførerne over»... (Bjarnar 1994: 86).

Historikeren Ove Bjarnar skriver videre om tømmerdragerne:

«Sageierne hadde plikt til å holde brøtningsfolk som gjennomførte og regulerte slippene. Dessuten skulle de holde tømmerdragere som kunne «stikke tømmeret av» så hengslet kunne bommes i løpet av de 3-4 dagene. Tømmerdragerne var en spesiell yrkeskategori, de hadde ikke anledning til å kombinere arbeidet med gårdsdrift eller annen tilleggsarbeid på visse tider av året: «Så må ei heller disse tømmerdragere i de tider flommen setter seg i vekst, eller når der måtte fornemmes noen beryktelig skade, foreta seg annet arbeide, enten med tømmerkjørsel eller annet, men stadig passe på hengslet og tømmeret for å avstikke det slik at ikke både hengslet selv og andres last ved deres forsømmelse og nærsøkenhet til skade skal komme» (Bjarnar 1994: 92-93).

Hengsler i Drammensvassdraget

En tømmerlense eller et tømmerhengsle var en innretning som bestod av sammenkjedede eller sammenboltede tømmerstokker som tjente til å samle eller lede tømmerets gang i elver og vann under fløting. Ordene hengsle og lense blir brukt om hverandre. Til forskjell fra

¹⁰ Det ovenstående avsnittet om tømmerdragere, hentet fra lokalhistoriewiki.no

Drammensvassdraget, hvor «hengsle» var den mest brukte benevnelsen, ble slike typer anlegg i Glommavassdraget gjennomgående benevnt som «lense/lenseanlegg/fløtingsanlegg».

En rekke hengsler omtales fra Drammensvassdraget på 16-1700- tallet:

- *Det kongelige tømmerhengslet ved Buskerud* nevnes allerede i et kongebrev i 1605 til Jørgen Friis, stattholder og lensherre på Akershus. Dette hengslet lå i Simoa, overfor Blåfargeverket, og var innrettet for å samle tømmer som skulle til Kongssagene¹¹.

Dernest har vi *Kverk-hengslet*, som er et av de aller eldste hengslene i Drammensvassdraget. Det nevnes i Lensregnskapet 1628-29 og ble da reparert.

Det nevnes også et nytt *hengsle ved Hokksund* i 1630-31.

Videre nevnes tre nye hengsler – ” som nødvendigen er lagt, et udi Hoenselven, et udi Nøste og et ved Fossen, at forvare Kong. Maj. Tømmer udi, når stor vannflom er og det av den store elv landbjerges” (Eier 1957:50).

På midten av 1600-tallet etableres *Hefta - hengslet* ved Skotselv, som var anlagt til bruk for Hassel Jernverk ca. 5 km overfor Kverk (Eier 1957:52).

Hyttersø - hengslet ble ganske sikkert anlagt til bruk for Ulvelands-sagene ved Skotselv. ”Under gården Ulveland lå syv sager i 1661 og blant dem som bodde der var Guldbrand Rasmussen, som er *hengslefogd og derfor betaler intet for sitt hus*”. Det nevnes også hengsler i Sigdalselven på 1600-tallet. ”Presten Peder Hansen, som hadde sagbruk ved Kolsrudfossen, klagde i 1648 til statholderen over at fogden, visstnok sagfogden Michel Clausen på Buskerud, hadde ” ladet hugge hans hengsel og bort taget og merket hans tømmer...” Fogden fikk beskjed om å la klageren nyte sin rett.

Videre nevnes *Solumhengslet* under Solum; Der bodde i 1673 en husmann som arbeidet på Haugfoss ” til Kongelig Majestets betjening, og i 1691 arbeidet han på hengslet her”(Eier1957:52). Endelig nevnes *hengslet ved Vikersund* i en sak fra 1656.

Fogd Hans Eggertsen hadde anlagt sak mot Nils Sørensen. ”Nils var kommet i gjeld til fogden og hadde ikke holdt avtalen om å sørge for å føre fogdens tømmer fra Hadeland og Ringerike til Vikersund i rett tid” (Eier 1957: 52-53).

¹¹ Kongesagene refererer til en spesifikk lokalitet i Modum som fortsatt bærer dette navnet.

Kverk hengsle 1914. Foto: Norsk Teknisk Museum

Flere av hengslene på strekningen Modum-Drammen var innrettet av kronen, og regnskapene viser at utgifter til vedlikehold ble betalt av statskassen.

De eldste hengslene i Drammensvassdraget var sannsynligvis *Buskerud-hengslet* ved Åmot og *Kverk hengsle*. Disse skriver seg fra omkring år 1600, da det ble anlagt en rekke nye sager, men sannsynligvis er de to hengslene eldre, fra midten av 1500-tallet, da Kongssagene var i full virksomhet.

Fløtingen har tidlig vært underlagt Statens forvaltning", skriver Lorens Rynning." Den har i stor utstrekning vært gjort avhengig av kongelig samtykke og privilegier, og det er Staten (kongemakten) som først representerer de almene fløtningsinteresser, men fløtingen har også vært gjenstand for en privatretslig utvikling. (Eier 1957: 54).

Et annet syn hevder at fløtingen helt frem til midten av 1800-tallet var en privat virksomhet, selv om staten både som grunneier og avtaker av last var sterkt interessert i den (Eier 1957:54).

Sigfred Eier skriver: Om det har vært separatfløting eller fellesfløting i gammel tid, er et annet spørsmål.

Av kongebrevet fra 1605 om hengslet ved Buskerud, slutter Alexander Bugge at det i Drammensvassdraget som i Glomma eksisterte fellesfløting alt omkring år 1600, og at den etter all sannsynlighet var meget eldre i begge vassdragene. "At den var fast organisert, kan vi skjønne av at det ved Buskerud, hvor Kronen har flere sager, var en tømmerlense. Laurits von Hadelen var lensherre på Eiker 1603-1614 og må som sådan ha hatt tilsyn med fløtingen i Drammenselven. Alt i førstningen av 1600-tallet var fløtingen fast organisert (som en slags fellesfløting) i alle de større vassdragene på Østlandet, men derimot ikke i de mindre vassdragene".

Se *appendiks 2.* for en oversikt over hengsler i Drammensvassdraget.

Et nytt system: Merkantilismen

Ifølge Sigfred L. Eier ble Drammens trelastutførsel tredoblet i perioden 1630-40, og den skal angivelig ha fortsatt å vokse sterkt fra midten av 1650-årene. "Ut gjennom 1660-1680-årene var det også stor fremgang for sagbruksdriften i Drammensdistriktet som over hele Østlandet" (Eier 1957:55).

Dessuten tiltar utbyggingen av fløtningsdammer i bivasdragene. Sigfred Eier skriver: "I sær på den tiden ser det ut til at også bi-vassdragene kom mer med i fløtingen. "Dette er betraktelig tidligere enn de fleste kilder omtaler når det gjelder utbygging av bi-vassdrag i Trysilva"¹².

På midten av 1600-tallet, da adelen og embedsstandens privilegietid holdt på å ebbe ut, var det fremdeles mange sagbruk som tilhørte bøndene. Den gamle trelasthandelen som gikk direkte mellom bønder og utlendinger, vedvarte fremdeles en stund, men borgerne ved Drammenselvans utløp arbeidet seg mer og mer inn som mellommenn. Sigfred Eier skriver:

De ville, der som annetsteds, overta både tømmerhandel og annen handel. Derfor gjaldt det for de store eksportørene å få bondehandelen forbudt. I denne forbindelsen klaget de over at bøndenes hogst ruinerte skogen og at den "vanvittige overproduksjonen har tilfølge at ikke bare selve bjelkenes, men også sagdelenes pris ble trykket ned til et umulig lavmål..." (1957: 55).

I 1662 fikk drammensborgerne¹³ oppfylt sitt ønske om å sette bøndene utenfor, da Fredrik III dekreterte: "Trælasthandelen skal hos borgerskapet alene forblive; dog at ingen for vidt fra kjøpstedene boende skal derved være betvungen sin last dit at føre, men borgerskapet ved deres faktorer på de vidt avliggende steder lasten skal la kjøpe..." (Eier 1957:56).

Til venstre Kong Frederik III (1609-1670) av Danmark-Norge. Bilde til høyre viser munningen Drammenselva med tettstedene Strømsø (vestsiden) og Bragernes (østsiden). Maleri fremstilt av JW. Edy omkring 1800. Begge bilder: Wikimedia Commons

"Loven ble supplert med en anordning for Bragernes (dvs. dagens Drammen), der det heter: Bønderne på Eker og Lier skal deres handling med fremmede og fremmede med dem ei tilstedes; men bonden skal handle og selge til borgerskapet..." (Eier 1957:56).

¹² I denne sammenhengen er Trysilva spesiell, i og med at lovverket lenge forbød salg av Trysil-tømmer til Värmland. Følgelig hadde ikke tryslingene legal adgang til det markedet de kunne ha fløtet tømmeret sitt til.

¹³ Ikke bare drammensborgerne. Dette var "Privilegier for Kjøbstaderne og deres Indbyggere udi Norge". Etter Bjørn Bækelund.

Dette betyr altså at bøndernes rett til å selge treverk til utlendinger skulle opphøre. Kun byborgere kunne heretter drive eksporthandel og deres handel med bøndene skulle være "billig".¹⁴

Thomas Støvind Berg skriver om det samme med referanse til Glomma og Fredrikstad:

"Landets myndigheter hadde i flere hundre år forsøkt å legge all handel med utlandet til byer og tollsteder. Denne utviklingen ble sluttført da byprivilegiene ble innført i 1662. Tidligere leverte skogbonden, der det var praktisk mulig, sin last direkte til den utenlandske skipperen. Byprivilegiene fratok bonden denne muligheten, og han ble tvunget til å selge trelasten til folk i byene¹⁵, som med stor fortjeneste kunne selge dette videre til utenlandske oppkjøpere" (Berg, T.S 2012:26).

Fra dette tidspunktet, skriver S. E. Eier, gikk bondesagene raskt over på byborgernes hender. Til slutt oppnådde de et faktisk monopol ved de viktige reskriptene i 1680-årene.

En skogordinans ble etablert i 1683, og gjaldt hele landet. Drammensdistriktet spilte en fremtredende rolle i den.

Store mastetrær skal forbeholdes den konglige flåte og må ikke hogges eller utføres uten etter ordre fra Kongen. Bjelkehogst skal ikke finne sted norden- og vestenfor Modum, d.e. i Numedal, Hallingdal, Ringerike, Valdres, Hadeland og Land, da de herliggende skoger utelukkende skal anvendes til å forsyne sagene med tømmer..." (Eier 1966:57). Det neste som, ifølge S.L. Eier, skjedde, var at det ble satt bestemmelser for regulering av *sagbruksdriften*- ved sagbruksprivilegiene av 1688. "I henhold til disse ble 22 av 127 årgangssager lagt ned i Eikers, Buskeruds og Ringerikets fogderier. De 105 som var tilbake fikk altså privilegium på sagbruksdriften i Drammens oppland med fastsatt kvantum (Eier 1957:58).

En stor prosentandel av sagene ble beholdt i Drammensdistriktet. Dette forklarer S.E. Eier med at de best skikkede sagfossene i Drammenselven var blitt svært tidlig utbygd." Sagreglementet gav det gamle sagbruket og de store sageierne betydelige fordeler", skriver Sigfred L. Eier (1957:58).

De nye lovbestemmelsene grep sterkt inn i de bestående forhold. De var en frukt av tidens merkantilistiske tankegang, og nyordningen kom til å danne grunnlaget for trelastvirksomheten i omkring 200 år. – De er kalt *kvantumsagenes tid*. De kan også kalles *handelspatriciatets tid*. Sagbruksindustrien ble nå knyttet til kapitalsterke og dyktige forretningsmenn,- slik som handel og industri, og tidens nye næringsvei, skipsfart. Der oppstod et handelsaristokrati, langt rikere enn den gamle adel, hvis arvtagere de ofte ble. Drammen gikk nå inn i en svær utviklingsperiode (S.L. Eier 1957: 58).

I tråd med denne merkantilistiske ideologien ble det, som tidligere nevnt, innført begrensninger på hvem som kunne drive trelasthandel, og trelasthandelen ble forbeholdt en egen gruppe sterke aktører (forretningsmenn) knyttet til borgerskapet i Drammen og Christiania.

Sagbruksprivilegiene

Sagbruksprivilegier var enerett til å skjære tømmer til eksport. Ved kongelig reskript av 6. oktober 1688 ble sagbruksprivilegier gitt til 664 sager sønnafjells i Norge. Hver sag ble tildelt et årskvantum med bord, derfor ble de kalt kvantumsager. Alle andre sager skulle nedlegges eller kun sage tømmer til bygdas behov (bygdesager). Ca 500 sager /sagbruk ble nedlagt i Sør-Norge på denne tiden. For hver privilegert sag ble det fastsatt et maksimum kvantum for den årlige skuren. Slike sager ble derfor kalt kvantumsager. I 1795 kom en forordning som opphevet kvantumsbestemmelsene.

Kvantumsag

Sagbruk som hadde enerett til å skjære et visst kvantum trelast per år til eksport. Sagbruk som er innvilget sagbruksprivilegier. Sagbruksprivilegiens tid i Norge: 1688- 1795.

Skurlast, sagskur: planker, bord, lekter med mer.

Trelastomsetningen ble friere ved lov av 8. juni 1818, men sagskuren ble helt frigitt først i 1860.¹⁶

¹⁴ Ords betydning endres over tid, og på 1600 tallet var ikke "billig" synonymt med lav pris, det var snarere synonymt med rimelig eller passende pris.

¹⁵ Kun de "folk i byene" som hadde handelsborgerskap, dvs. en spesiell autorisert status, kunne drive trelasthandel.

¹⁶ Kilde: Øystein Lydik Idsø Vikens artikkel i Store Norske Leksikon.

Innføringen av kvantumsagene i et nasjonalt ressursvernperspektiv

Utviklingen som er beskrevet over kan også sees i lys av et nasjonalt ressursvernperspektiv, slik Bredo Berntsen legger opp til i sin bok om naturvernets historie i Norge.

Anklager om rovhogst og konflikter relatert til overutnyttelse av skogsressursen, er ikke av ny dato, men en eldgammel konfliktlinje her til lands.

Etter oppgangssagens herkomst på 1500 tallet ble trelast den viktigste eksportnæringen i landet (dvs. på 15-1600 tallet), men dette førte også med seg alvorlige ressurskonflikter.

Særlig gikk det hardt utover eike- og furuskogene på Sør- og Vestlandskysten. Strekninger langs fjordene og de nedre elveløpene ble preget av hardhendt hogst, skriver Berntsen (2011: 19)

"Frykten for skogødeleggelse som grunnlag for skogpolitikk kom til uttrykk allerede på midten av 1500- tallet" (Berntsen 2011:19).

Myndighetene ble mer og mer urolige, og mellom 1620 og 1690 økte det sterkt med offentlige påbud for skognæringene. Frykten for skogødeleggelse ble et gjennomgangstema, og i 1647 skriver kongen (av Danmark -Norge) om "*skovenes udhuggelse paa de fleste steder*"(Berntsen 2011: 20)...

Berntsen skriver (og dette kjenner vi igjen i lokal versjon fra Sigfred Eiers beskrivelser over i fra Ringerike og Drammenstraktene):

En offentlig kommisjon ble oppnevnt for å ivareta samfunnets interesser når det gjaldt skognæringene. Den fant at det var omtrent 1200 private sagbruk i Norge, og at disse årlig skar henimot 6,5 millioner bord. Det ble foreslått drastiske endringer: Bare de sagene som var oppført før 1658, skulle ha rett til å skjære for eksport- til sammen 664 sager.

Den 6.september 1688 kom det to kongelige reskripter i samsvar med kommisjonens forslag. Hvert av eksport sagbrukene ble tildelt årsproduksjon på mellom 1000 og 20 000 bord. Foruten disse *kvantumsagene* var det tillat å drive *bondesager* for lokalt bruk. I hovedsak ble ordningen som ble begrunnet med ressursproblemer, stående i mer enn 100 år. Faktisk førte den til mer makt til de store brukseierne, og det førte igjen til effektivisert fløting og hogst (Berntsen 2011: 21).

Også på 1700- tallet var betydningen av skogressursen økende...

Brøtning i bielvene

Om betegnelsen fløting og brøtning skriver Eier:

Fløting og brøtning er navn på den samme arbeidsprosessen, men betegnelsen brøtning blir gjerne brukt i bivassdragene, der det må damvann til for å få tømmeret av sted (Eier 1937: 16).

Som tidligere nevnt ble det svært tidlig satt i gang fløting i Drammenselvens nedre bielver. Noe av grunnen var at hovedtyngden av sagbruksindustrien var fra tidlig av plassert ved disse nedre bielvene. Man felte tømmer der det var lettest å få tak i. Etter hvert som man måtte lenger og lenger opp i utmarka for å felle tømmer, ble også flere bivassdrag trukket inn.

I Sigfred L. Eier 1957 nevnes flere: Bingselven trekkes inn i forbindelse med Hassel jernverk. Til verkets privilegier hørte således full dispensasjonsrett over Bingselva med fosser til verkets industrielle anlegg og alt som hører til verkets drift. Det berettes også om såkalt "*brøtning*"¹⁷ i Sigdalselvas bielver så tidlig som på 1600-tallet. Her nevnes blant annet Horga (Hørja), som var brøtningsfør i alle fall fra 1680, og Nerdalselven og Eggedalselven, hvor brøtning pågikk allerede i begynnelsen av 1700-tallet. "Like tidlig var bi-elvene i Krødsherad tatt i bruk, i alle fall ble Fyrandselven nyttet som fløtingselv for Sigdalstømmer i 1670" (Eier 1957: 59).

Embetsmannen Jørgen Philipsen hadde vært fogd og viselagmann på Oplandene.

Han drev betydelig trelasthandel både over Drammen og Christiania, og var en av storborgerne som så tidlig som i 1671 hadde søkt og mottatt privilegier for å tilrettelegge for brøtning i sideelvene på Ringerike. Hans søknad om dette privilegiet er bevart, og her fremholdes blant annet:

"...de skoger som var "bekvemlig for hånden, er nesten uthugget, så det lar seg anse på mange steder å bli mangel derpå herefter". Men der fantes mange steder langt borte i landet...i fjellmarken temmelig meget sagtømmerskog, men så vidt avsides at det ikke "over store klipper, berg og moradser med profit (kunne) kjøres og udføres", men råtnet på stedet" (Eier 1957:60).

Hadde man ressurser i form av mye penger, kunne likevel mye oppnås, men de bofaste bøndene i området manglet de nødvendige ressursene som skulle til for å bygge ut for fløting i bivassdragene. For Jørgen Philipsen derimot, syntes ikke det å ha vært noen hindring. Sigfred Eier skriver videre om hans utbygging:

På en del sådanne steder udi fjellmarkene udi Ringerikes, Valdres og Hadelands fogderi er jeg bekjent, hvor der noen mil fra de ordinære elver temmelig tømmerkog finnes, hvilket ei kan komme til nytte med mindre noen derpå stor bekostning vil eventyre og anvende med klipper at brenne, adskillig bygninger *så som dammer, sluser, elvene og fossene at bebygge*, samt andre invensjoner hvor med de ferske vanne som udi fjellmarkene finnes, kunne om høsten og foråret når den store sne smelter og vannflodene opvokser, høyt opdemmes og tømmeret da med samme kunne slippes gjennom slusene, hvor ved de små bekker av overflødig makt av vann kunne udskjære sig i dybden, oppfylles og ved des invensjon med makt av folk tømmeret med bådshagen fra landene at stikke og igjennem de trange bekker til de store strømmer kunne utbringes etc." (Eier 1957:60)

¹⁷ "Brøtning" er betegnelsen på den form for fløting som ble drevet i bivassdragene der en var avhengig av å bruke fløtningsdammer til å regulere damvann for å bringe tømmeret ut i hovedvassdragene.

Her har vi altså en ganske detaljert beskrivelse av de innretningene som skulle til for å drive fløting (brøtning) i sideelvene, inklusive dammer, sluser etc. Beskrivelsen blir ikke mindre interessant og relevant, når en i ettertid vet at Jørgen Philipsens tilrettelegging for fløtning i disse områdene sannsynligvis representerte den første brøtningen av et visst omfang og organisering her til lands.¹⁸

Mer spesifikt søkte han på "egen bekostning og eventyr" å få lov å sette i verk de nødvendige arbeider (Eier 1957:60-61). "Han fikk innvilget søknaden, og fikk således enerett til å bygge ut de tverrelver som ikke var utbygd i Soknavassdraget, i Ådalen fra Hen til og med Hedalen i Valdres og i Gran og Land Prestegjeld" (Eier 1957:61). Philipsen fikk også forkjøpsrett på alt tømmeret som dermed kunne felles i forbindelse med disse utbygningene, "enten etter takst eller ved fri overenskomst" (Eier 1957:61).

Dampen kommer

Allerede i 1845 søkte Albert Blehr i Skien om å få bygge et dampdrevet sagbruk ved Stathelle i Telemark, men søknaden ble avslått. Først i 1856, fire år før sagbruksprivilegiet falt bort og sagskuren ble frigitt, innvilget myndighetene søknaden.

Alle som ønsket å opprette en vanddreven oppgangssag, eller også dampsg måtte søke bevilling. Flere mente (dvs. de ikke-privilegerte) at siden dampen var en ny drivkraft, at det dermed ikke kunne være del av sagbruksprivilegiene, og at man derfor ikke trengte særskilte bevillinger for å opprette en dampsg. Sagbrukseierne derimot, i Drammen og andre steder, så på dette som en stor trussel mot sine privilegier. Og ikke uten grunn var deres nattesøvn urolig, for dampen kom til å endre alt.

Dampen representerte et nytt og frigjørende element i den gamle sagbruksindustrien og bidro til en omkalfatring av alle tidligere bestående forhold. For Trelasthandlerdireksjonen var dette en utålelig situasjon, fordi det bidro til å underminerte deres 100 år gamle sagbruksprivilegier.

I 1860 ble all sagskur fri. Enhver kunne nå skjære "med hvilke innretning han best vet, vil og kan." (Eier 1957:182). Dette var revolusjonerende og bidro til at sagenes avhengighet av fossekraften opphørte. En dampsg kunne settes opp hvor det var lett å ta opp tømmeret fra elva, uavhengig av å være i nærheten av noen foss. En fordel ville også være å plassere saga i nærheten av der lasten kunne bringes ombord i skutene til en billig penge. Stedet som svarte til begge disse sett av kriterier var selvfølgelig Drammen. På kort tid skjedde en radikal omlegging av trelastindustrien i Drammensvassdraget. I midten av 1870-årene opphørte mange av vannsagene i de ovenforliggende bygdene, og rundt 1880 var det nesten ingen igjen (Eier 1957:183). En ny sagbruksstand oppstod ved utløpet av Drammensvassdraget. Mange av gründerne kom fra Buskeruds bygder.

Drammens utvikling

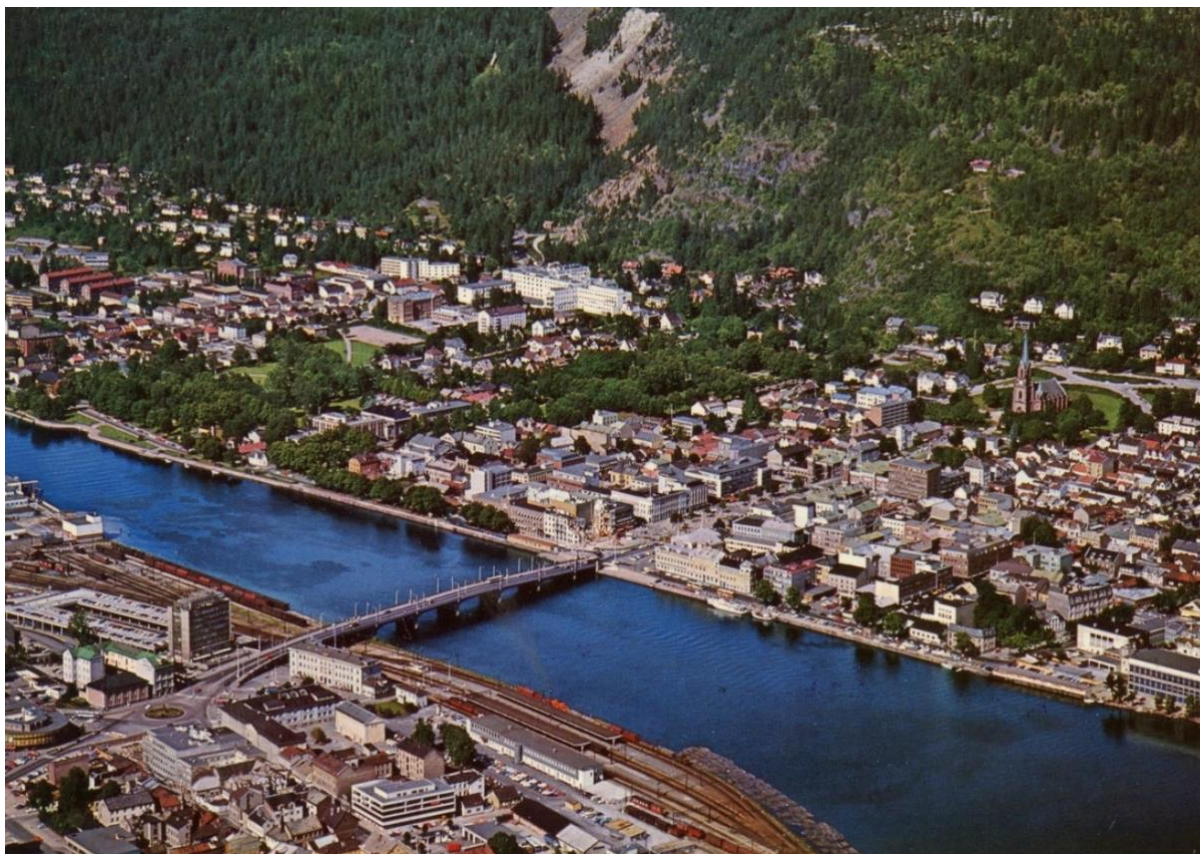
Først litt generelt om byen Drammen: Det er trelasthandelen som har skapt grunnlaget for fremveksten av byen, som på 1700-tallet ble en av Norges viktigste sjøfarts- og handelsbyer.

"Drammen er skapt av tømmeret og Drammenselva" heter det på folkemunne.

I 1715 fikk laderstedene *Strømsø* og *Bragernes*, som det moderne Drammen består av, hver for seg status som kjøpstad. Drammen ble bynavnet i 1811, da Bragernes og Strømsø ble slått sammen til en kjøpstad.

¹⁸ Sigfred Eier skriver:

"Jørgen Philipsens tiltak var sannsynligvis et av de første eksempler på utbygging av viktige bivassdrag i større målestokk." (s. 62)

Flyfoto Drammen ca. 1970. Foto: Norsk Jernbanemuseum

For Drammen bidro omleggingen fra vann til damp-sager (kombinert med avviklingen av sagbruksprivilegiene i 1860) til en eventyrlig vekst. Et illustrerende eksempel er Drammens folketall som økte fra ca. 10 000 innbyggere i 1855 til 19 000 i 1875! Samtidig hadde også 48 fabrikker vokst frem i byen, som sysselsatte hele 1 200 arbeidere og formenn, foruten 200 løsarbeidere (Eier 1957:184). Byens industri utviklet seg på denne tiden med stormskritt.

Sigfred Eier bemerker ellers at "høykonjunkturen etter den fransk-tyske krigen brakte en kraftig oppgang, ikke minst for den norske utførselen av tømmer, og stadig flere slo seg på trelasthandel" (Eier 1957:184).

Et illustrerende eksempel er at det i 1860-årene fantes ca. 30 trelasthandlere i Drammen, men tallet økte betraktelig i løpet av gullårene 1872-73, og steg til hele 52 i 1875. "Nesten alle mennesker var mer eller mindre interessert i trelasthandel, den var jo byens hovednæring". Sigfred Eier (1957:184) siterer en Elias Kræmmer¹⁹. Ved siden av trelasthandelen var også skipsfarten svært vesentlig, vi må huske at dette var midt i seilskutenes storhetstid.

Trelasthandelen steg voldsomt i Drammen på begynnelsen av 1870-årene. Pengene strømmet inn til de store handelshusene, og videre til arbeidere, kjøpmenn og andre næringsdrivende.

"Tømmerfløtingen nådde de største høyder, fra et årlig kvantum på omkring 70 000 tylfter²⁰ ved midten av århundret til hele 194 859 tylfter i 1874!" (Eier 1957:186). Men velstanden kom ikke til å vare evig.

¹⁹ Dette var det skjønnlitterære pseudonymet til trelasthandleren Anthon B. Nilsen (1855-1926), opprinnelig fra Svelvik, seinere bosatt i Fredrikstad, Moss og Oslo.

²⁰ Tyلفت er en gammel mengdeenhet som tilsvarer 12 enheter. Tyلفت ble særlig brukt om tømmerstokker i skogbruket.

Nedgangstid

Allerede året 1873 skjedde et vendepunkt i den europeiske konjunkturutviklingen, men krisen kom først året etter, i 1874. Vendepunktet besto i at flere store land gikk over til gullfotmynt. Dette resulterte i at gullprisen steg og vareprisene måtte ned. En kraftig nedgang var resultatet for Drammens trelasteksport.

Bunnåret ble nådd i 1879 med 57 akkorder og konkurser i Drammen. Eier skriver: "Depresjonen bredde seg til alle deler av befolkningen. Det var arbeidsledighet og nød vinteren 1879" (Eier 1957:186). Tømmerkvantumet for Drammen og Drammensvassdraget gikk voldsomt ned dette året. Når Vestfossen og nedre del av Eiker regnes med, var det totale kvantumet i 1879 på 45 639 tylfter, dvs. omtrent *en fjerdedel* av det det var fem år tidligere.

Året 1881 var også et dårlig år. Sigfred Eier skriver:

Under de inntrufne vanskelige pengeforhold, garanterte trelasthandlerne for betaling av 82 tønner rug til Steinbergarbeiderne, og i mai sløyfet direksjonen sin årlige selskapelige sammenkomst og bestemte at de 500 kronene den ville ha kostet, skulle deles ut til trengende Steinbergarbeidere (Eier 1957: 186).

Nedgangstidene førte med seg lønnsnedslag og sosiale uroligheter. Noen hektiske dager i juni 1881 ble Drammen rystet av demonstrasjoner og streik blant sagbruksfolkene. Det kom til sammenstøt med politi og militæret, hvor en ung gutt ble drept. Dette tiåret ble en dårlig tid for trelasthandelen i Drammensvassdraget og i Norge for øvrig, og Drammen kom til å miste sin posisjon som landets ledende trelastby til Fredrikstad. Fredrikstads trelasteksport hadde allerede på midten av 1800-tallet begynt å overstige Drammens. Etter hvert som fløterteknikken ble bedre, lot det seg gjøre å komme unna Glommas fosser, og dessuten ble dampsagene, ifølge Sigfred Eier, en stor fordel for strøket ved Glommas utløp. At Drammen kom noe dårligere ut av dette enn Fredrikstad skyltes, i følge Bjørn Bækkelund, at Glommavassdraget hadde mer og grovere tømmer.

I en viss grad oppstod det interessekonflikter etter hvert som dampbåter ble etablert, både til tømmerseiling og i passasjertrafikken. Senere kom også jernbanen, som delvis ble en konkurrent til fløtingen. Sliperier og andre fabrikanlegg grodde opp langs fossene i vassdraget (Eier 1956.189-90).

Bare få år etter landets første tresliperi kom i gang, ble det også bygget tresliperi ved Vestfossen i Øvre Eiker ved et av Drammensvassdragets sidevassdrag. Det var brødrene Amund Fossholm og Olaus Foss som i 1868 anla Vestfossen Træmassefabrikk. Året etter ble det etablert tresliperi på sydsiden av Vestfossen. En rekke nye tresliperier ble etablert, og rundt 1885 fantes det åtte av dem på strekningen Hønefoss til Hen og Randsfjorden (se Eier 1957 s. 187- 188).

Når det gjaldt produksjon av tremasse lå Drammensvassdraget foran Fredrikstad og Glomma. I femårsperioden 1881- 85 var utførselen av tremasse fra Drammen blitt så omfattende at den opphevd nedgangen i trelastutskipningen. Men ikke desto mindre skriver Eier: "Likevel var trelastvirksomheten fremdeles uten sammenligning den viktigste grenen av handelen i Drammen, men man var i stor utstrekning gått over til å produsere høvlet last" (Eier 1957: 188).

Den nye treforedlingsindustrien i Drammen oppland ble etablert før det var aktuelt med elektrisk kraftoverføring, derfor var fabrikkene gjerne plassert like ved fossefallene, hvor de kunne få vann til sine turbiner (igjen var man avhengig av fossene slik man også tidligere hadde vært i oppgangssagenes tid, før dampen kom). Men, som Eier anfører: "mens det foredlede trevirke i vannsagenes tid ble fløtet vannveien til Drammen, kunne tremasse-, cellulose- og papirballer nå rulle på jernbanen fra fabrikkene like til skipssiden i Drammen"(Eier 1957:203). Ved utgangen av 1890 var antall tresliperier forbundet med Drammensvassdraget kommet opp i hele 22. Tre i Numedalslågen

(Kongsberg og Sandsvør), mens alle de andre lå på rad og rekke langs Drammensvassdraget. Ett av dem i Hønefoss by. Summen av produksjonen i samtlige av anleggene var ca. 76 000 tonn, og virksomheten ga arbeid til ca. 1 000 mann.

I 1860-årene ble Randsfjordbanen bygd. I 1868, det året togene begynte å rulle mellom Drammen og Jevnaker, skrev amtmann Paul Breder (1816-1890) at "Pulsaaren i Amtets Kommunikationsvæsen er dog jernbaneanlegget fra Drammen til Randsfjorden, hvis velsignelsesrige Frugter ikke ville udeblive, men som først ville komme til Syne ved Anlæggets Udvidelse med sidebane til Kongsberg og Krøderen. Det er mit Haab, at Udvidelsen maa kunne finde Sted i nær Fremtid." Jernbanen åpnet nye industrielle muligheter ved fossefallene oppover i fløtingsvassdraget. I 1870 og 80-årene ble det bygd 18 tresliperier i Øvre Eiker, Modum, Ådalen, Norderhov og Hole - alle basert på tømmerråstoff som ble båret mot fabrikkene av rennende vann.

Telefon og andre tekniske nyvinninger

En teknisk nyvinning som fikk stor betydning innen trelasthandelen, var telefonen. Det tok ikke lang tid før trelasthandlerne tok den i bruk, men holdningen hadde vært en annen den gang Bell demonstrerte den nye oppfinnelsen i Drammen, og trelasthandler Jacob Borch hadde uttalt: "*Ja mine herrer det er et meget morsomt leketøy, men noen praktisk betydning får det aldrig!*" (Eier 1957: 206).

Jernbanens ankomst fikk naturlig nok også stor innvirkning for fløtingen i Drammensvassdraget. Et eksempel er Randsfjordsbanen, som i en årrekke var Skandinavias mest trafikkerte godsbane. I 1909 ble også Bergensbanen åpnet (Eier 1957:232).

På midten av 1890-tallet ble det oppgangstider igjen, og da var Drammen, med sin tidlige implementering av telefonen og andre tekniske nyvinninger, godt rustet til å utnytte den verdensomspennende konjunkturstigningen, Eier skriver:

"Det ble ypperlige forhold for trelast- og fraktmarkedet, og trelastindustrien i byen betydde ennå adskillig for dens næringsliv – tross fremgangen i treforedlingen. (...) Etter 1900 var imidlertid sagbruksindustrien i Drammen i avgjort tilbakegang" (1957:233). Det neste store skrittet i industrialiseringen var ekspansjonen innen papirproduksjon.

Papir

Bare innenfor Drammens grenser ble det startet fem papirfabrikker i årene 1905-1914. Og i 1908 var det i alt 14 papirfabrikker i Drammensdistriktet som produserte 72 000 tonn papir. Samme år ble det skipet 250.000 tonn masse og 65.000 tonn cellulose, men av trelast bare 79.185 kubikkmeter, mot det dobbelte et par år før (Eier 1957: 234). Av cellulosefabrikker var det kommet tre i Drammens nærhet: Krogstad i 1893, Mjøndalen i 1894 og Gulslogen i 1910.

Av Eier får vi vite at Drammens ekspansjon i papirproduksjonen hadde sitt utspring i anlegget av Drammens Elektrisitetsverk, og det ble satt i gang 1. desember 1903. Den første utbyggingen skjedde i Gravfoss på Modum (1956: 234). Her kan det passe med et lengere sitat fra Eier:

Med anlegget av Elektrisitetsverket fikk Drammen sin fulle del i den moderne industri, byen gikk inn i en av sine mest intense utviklingsperioder. På de tyve årene fra 1890 til 1910 steg folkemengden med over 4000 - til omkring 25000.

Fløtingen i vassdraget steg i forhold til produksjonsøkningen i tremasse- og celluloseindustrien. Mens det i ti-året 1877-1886 årlig i gjennomsnitt ble fløtet frem 107000 tylfter, steg kvantumet til 196.000 i det neste ti-året., og nådde hele 400.000 i 1897-1907. I 1913 passerte kvantumet halve millionen, 558.529 tylfter - i alt vesentlig

gjennom Fellesfløtingen. Tallet på firmaer som var interessert i Fellesfløtningen, steg fra 29 i 1886 til 39 i 1890. I 1913 var medlemstallet økt til 65, av disse hadde 48 tømmer til fløting det året. Tremasse- og celluloseindustrien spilte en stadig mer bestemmende rolle som kjøper av det tømmeret som ble fløtet i Drammensvassdraget. I 1904 sluttet brukene seg sammen i en forening, *Drammensvassdragets Brukseierforening* (Eier 1956: 234).

I 1907 feiret trelasthandlernes forening i Drammensvassdraget 100-årsjubileum. Den 5. april ble det arrangert fest i Børsens festivitetslokaler. Direksjonens formann, Jens Gram, holdt tale og opplyste blant annet om at over 11 millioner tylfter tømmer var blitt behandlet av Fellesfløtingen i løpet av disse hundre år. Det han derimot ikke nevnte, men som Eier føyer til, er følgende: ”Og hvilke forskjell er det ikke blitt på de skogprodukter som forlater Drammens havn. Nå var det hovedsakelig ferdig tremasse, cellulose og papir- mot grove bjelker og bord som hadde utgjort byens viktigste utførselsartikler i begynnelsen av hundreåret” (Eier 1956: 236).

Noen fakta fra fløtinga i Drammensvassdraget fra 1950- tallet

For å gi et bilde av fløtinga og trelasthandelen ca. 75 år senere, dvs. rundt 1950 gjengis følgende fra Eiers bok:

Sigfred Eier presenterer et presist bilde av tømmerdriftssituasjonen i Drammensvassdraget rundt 1950. Her kommer noen fakta:

- Situasjonen i Drammensvassdraget i 1950

60 bruk og sagbruk og papirfabrikker var medlemmer i Drammensvassdragets fellesfløting, fordelingen var som følger: 22 sagbruk, 21 cellulose- og papirfabrikker, 6 tresliperier, 4 skogiere, 4 finerefabrikker, 2 impregneringsverk og 1 wallboardfabrikk (etter Eier 1937: 15).²¹

I femårsperioden fra 1951- 1955 ble det hvert år gjennomsnittlig fløtet fram ca. 620 000 kubikkmeter tømmer (ca. 6 millioner stokker) og av dette kvantumet var: 465 000 kubikkmeter tømmer til cellulose- og papirproduksjon, og 32700 kubikkmeter til sagbruk, 63100 kubikkmeter til sliperier, 10 000 kubikkmeter til finér, 17600 kubikkmeter til sulfitt, 26 000 kubikkmeter til wallboard og 1 600 kubikkmeter til impregnering (etter Eier 1937:15).

²¹ Wallboard er et begrep som har vært brukt om -vegg og takplater av sammenfildrede trefibre, forseglede av binde- og impregneringsmidler. Trefibrene ble hentet fra avfallsvirke, særlig ved sagbrukene. Wallboardfabrikasjonen i Norge startet i 1930- årene. Nøstet bruk i Skoger, som det antagelig refereres til her, var et sagbruk som begynte med fiberproduksjon i 1939.

Merkekart med bedrifter tilsluttet Drammens Fællesfløttingsforening. Kartet er fra 1914, men i 1950-årene var fortsatt mange bedrifter mottakere av tømmer fra fellesfløtingen. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Ansettelse i Drammensvassdragets Fellesfløteforening:

Drammensvassdragets fellesfløteforening beskjeftiget ca. 500 mann i høysesong, dertil kommer mannskapet i tverrelvene. 276 mann arbeidet med fløting, 212 med sortering, 20 båtfolk, 9 funksjonærer (kontorpersonale, inspektører og formenn). I Randsfjorden (Etna - Dokka til Hadelands vassbunn) arbeidet 62 mann, i Randselven 15, i Begna Ådalen (Valdreshengslet, Sperillen, Hvalshengslet- Molvald) 90, i Soknedalen 36, Tyrifjorden 20, Bergsjø hengsle på Modum 49, i Hallingdal og Krøderen 42, i Eggedal og Sigdal til hovedelven 53, hovedelven 28 og ved tømmerets endestasjon, Steinberg hengsle på Nedre Eiker, 113 mann (etter Eier 1937: 15-16). Og Eier skriver: "Lønningsbudsjettet varierer fra ca. 2 800 000 til ca. 3 millioner kroner. Arbeidsinntektene fra fløtningsfolk betyr mest i kommunene Modum, Øvre og Nedre Eiker. Det samlede utgiftsbudsjett er på vel 4 millioner kroner. Fløtingsarbeidet spiller altså en betydelig rolle i fylkets næringsliv" (Eier 1937: 16).

Om fløting og brøtning skriver Eier: "Fløting og brøtning er navn på den samme arbeidsprosessen, men betegnelsen brøtning blir gjerne brukt i bivasdragene, der det må damvann til for å få tømmeret av sted. I de større elvene og på fjordene heter det fløting. Brøtningen tar som regel til i slutten av april eller i begynnelsen av mai" (Eier 1937: 16).

Fra løsflothing til lensearbeid

For å få en helhetlig forståelse av fløtingsprosessen er det nødvendig å se nærmere på de ulike arbeidsprosessene og den sosiale organiseringen av "fløtinga" som pågikk i de forskjellige delene av vassdraget. Det var stor forskjell på det hasardiøse arbeidet som pågikk under fløtinga i de ville tverrelvene og arbeidsprosessene ved de store industrialiserte sorteringshengslene (eller lenseanleggene) nær utløpet av hovedelvene hvor flere hundre lensearbeidere kunne være ansatt. Eksempler her er Steinberghengslet og Delinga ved Bergsjø.

I litteraturen opereres det med to begreper som anskueliggjør dette, nærmere bestemt *løsfløting* og *lensearbeid*, og det de har felles er, som Thomas Støvind Berg påpeker i sitt bokverk, fløterhaken, men ellers er det til deles store forskjeller: "I motsetning til på lenseanleggene, der det kunne arbeide flere hundre mann, arbeidet løsfløterne i mindre lag. Deres oppgave var å se til at alt tømmeret gikk med strømmen. En viktig oppgave var å renske opp langs land og i mange tilfeller å løsne tømmervaser som hadde filtret seg sammen" (Berg 2012: 32).

I de mellomstore elvene kunne løsfløterne ofte følge tømmeret i lange strekk, som f.eks. i Trysil, hvor noen av fløterne fulgte tømmeret hele veien fra Femunden til Karlstad ved Väneren i Sverige.²² Berg skriver: "Løsfløtera var "ælvass rallere" som gjerne var på reise i hele fløtesesongen"²³ (Berg 2012: 32). Derneft kommer arbeidet ved de små tverrelvene hvor fløtersesongen kunne begrense seg til alt fra noen få dager til et par uker, og en var avhengig av ekstra vanntilførsel fra særskilte fløterdammer. Dette arbeidet kunne være livsfarlig, særleg når fløterne skulle løses opp i tømmervaser som festet seg i elvegjelene. Mye av fløtingas heroiske og mytiske appell har (paradoksalt nok) sitt utgangspunkt i risikoen involvert i tverrelvfløtinga (og kanskje også reisingen med tømmeret i de mellomstore elvene). Dette bidro til å gi fløtinga en slags dramatisk appell og romantisk sus som i sin tur gjorde den til et yndet tema/objekt innen poesi og billedkunst.

Kontrasten var stor i forhold til arbeidsprosessen på de store lenseanleggene: Her var risikoen mindre, men i følge Thomas Berg var lensearbeiderne trolig under et ennå større tidspress enn løsfløterne. En innvending mot dette synspunktet kan være at fløterne i sideelvene måtte få tømmeret unna mens det ennå var flomvann som kunne bære det, og dermed var de ofte under et langt større tidspress enn lensearbeiderne. Berg beskriver tidspresset blant lensearbeiderne slik: "Mange jobba på akkord, og det var viktig å klare den fastsatte dagsproduksjon av soppede tømmerbunter. Lensearbeiderne måtte samtidig holde styr på de ulike tømmermerkene som var hogd inn i stokkene, slik at de i sorteringsprosessen havna der de skulle. Dette var nok en større utfordring for hodet enn kroppen, og noen stor risikosport var lensearbeidet ikke sammenlignet med løsfløtinga. I all hovedsak var arbeid på lenseanlegg ufarlig, og hvor ulykker hørte med til sjeldenhetene" (Berg 2012:33).

Spørsmålet her er om termen *lensearbeid* vs. *løsfløting* er tilstrekkelig dekkende for alle arbeidsprosessene som skjer i fløtinga!? Slik det nå er omfatter begrepet løsfløting både den hasardiøse fløtingen som skjedde i de små tverrelvene, i tillegg til fløtinga i Trysilelva hvor noen av fløterne i nyere tid var profesjonelle og heltidsansatte. Den damvannbaserte fløtingen i de små tverrelvene skiller seg i så stor grad ut fra løsfløtingen som pågikk i de store sakteflytende elvene (som f.eks. Trysilelva) at den hadde fortjent å få sin egen betegnelse. I Buskerud/ Viken og Drammensvassdraget har den det, den kalles *brøtning*.

Et sideblikk til fløtingen i Glommavassdraget

På tross av at Glomma er landets største og lengste vassdrag, med det største nedslagsfeltet (42000 kvadratkilometer, var det likevel Drammensvassdraget som ble Norges største og mest betydningsfulle fløtevassdrag frem til ca. 1860, da Glomma overtok denne posisjonen. Hva var årsakene til det?

To vesentlige grunner har med rent fysiske/ naturgeografiske forhold å gjøre:

²² De lange ferdene med tømmeret, som f.eks. fra Femunden til Karlstad var kun karakteristisk for de siste åra i fløtingen. Dette kom til etter at strukturelle endringer i arbeidsmarkedet gjorde det stadig vanskeligere å rekruttere mannskap på enhver elvestrekning lokalt.

²³ Dette gjaldt ikke det store flertallet av Glomma- fløterne, men ei mindre gruppe som hadde ansvar for sluttrensken.

1) Glomma var lenge relativt uegnet som fløtningsvassdrag på grunn av store fosser i nedre deler av elveløpet. Disse fysiske begrensningene er også en hovedårsak til at Glomma i fullt monn først ble trukket inn i fløtingen en god del senere enn Drammensvassdraget og en rekke andre vassdrag i Norge.²⁴

2) Drammensvassdragets utløp lå mye mer beleilig til med tanke på skipsfart og handel av tømmeret til utlandet, og dermed hadde Drammensvassdraget et tydelig fortrinn. Store seilskuter som fraktet tømmer og annet kunne forholdsvis enkelt ankre opp like ved Drammenselvens utløp, og tømmeret kunne dermed lett fraktes videre til f.eks. Nederland, Friesland og England.

Et annet fortrinn som Drammensvassdraget og Drammenselva hadde var at det fantes flere fosser av perfekt størrelse, slik at vannkrafta kunne brukes til oppgangssager for sagbruksnæringen. Dette fortrinnet opphørte da damsagene kom og skuren i tillegg ble sluppet fri, da var det plutselig Glomma som tok over og ble landets største fløtevassdrag.

I tillegg vokste det også tidlig frem en handelsstand i Drammen by (og Christiania) som tidlig ble involvert i trelasthandelen. Denne "plankeadelen" etablerte seg noe senere i Fredrikstad. Da dampteknologien ble etablert i Fredrikstad, ble byen relativt raskt landets største senter for trelasthandel. Lenger opp i elva, etablerte Lillestrøm seg også som et betydelig sagbrukssentrum i forbindelse med dampmaskinens inntog til landet i årene omkring 1860.

Som tidligere nevnt lå Drammensvassdraget fremdeles foran Glomma når det gjaldt produksjon av tremasse, og frem mot 1885 var eksporten av tremasse så stor at den i noen grad kompenserte for nedgangen i trelastutskipningen fra Drammensvassdraget.

Taskscape: Et landskap av praksis

Tre nært beslektede praksisteoretiske perspektiver bringes inn i denne rapporten. De er representert med antropologene Jeane Lave (1991, 1999), Tim Ingold (1993, 2000) med begrepet *taskscape*, samt den humanistiske geografen David Seamon (1980) med begrep om *stedsballetter*.

Jeane Lavers perspektiv på uformell læring og ferdighetstilegnelse er det første perspektivet som bringes inn på slutten av del I. for å gi et innblikk i hvordan lensearbeidernes fløteferdigheter og yrkesidentitet ble etablert.

I siste del av rapporten redegjøres det for noen utvalgte begreper fra Tim Ingold og David Seamon som gjør oss i stand til både å forstå de sosiale aspektene ved fløtinga, i tillegg til å forstå hva slags relasjoner fløtinga og andre virksomheter i landskaper bidrar til å generere mellom subjektene og elvelandskapet. Hvordan etableres fløtternes relasjoner til stedene og fløterinnretningene langs elva i nåtid? Hva er hemmeligheten bak deres nostalgi og tilknytning til fløtingas steder?

Et viktig stikkord her er antropologen Tim Ingolds begrep om *taskscape* og landskapets temporalitet (Ingold 2000). Et annet stikkord er den humanistiske geografen David Seamons nært beslektede fenomenologisk inspirerte perspektiv på det han kaller ulike *stedsballetter* (Seamon 1980).

Felles for begge perspektiver er at rytme, praksis og bevegelse har stor betydning for hva slags relasjoner vi mennesker etablerer overfor steder og landskap og hvordan vi opplever og hva slags verdi vi tillegger dem.

²⁴ Ingeniør Gunnar Sætren, skrev i 1904 om dette at: «(...) i Glomma begyndte tømmerflødning senere end i mange andre vassdrag her i landet. I midten av det 17. aarhundrede var saaledes udførselen av trælast fra Sarpsborg en ubetydelighed. Flødningen var da naaet op til Solør, medens der ikke var flødning af tømmer fra Østerdalens skoge» (Sætren 1904).

2. ETABLERINGEN AV DRAMMENSVASSDRAGETS FELLESLØTNINGSFORENING

La oss først innledningsvis mer generelt minne om forskjellen på enkeltmannsfløting og fellesfløting: Her kan det være relevant å skyte inn noen setninger skrevet av avdelingsleder og konservator ved Anno Norsk Skogmuseum Bjørn Bækkelund:

Opprinnelig var det slik at hver tømmerkjøper sørget for å få sitt eget virke fra leveringsstedet til sagbruket der han fikk bearbeidet det til trelast. Dette ble kalt *enkeltmannsfløting*. I store vassdrag med mange kjøpere (som f.eks. Drammenselven) var det vanskelig å holde tømmerpartiene adskilt, og aktørene forstod at det ville svare seg å organisere *fellesfløting*, der hver enkelt trelasthandler bidro til å dekke kostnadene ut fra hvor store andeler av tømmeret de hadde kjøpt i ulike soner oppover langs vassdraget.²⁵

Drammensvassdragets fellesfløtningsforening ble grunnlagt i 1807 for å samordne fløtningsinteressene, utbedre vassdragene for fløting og for å få ned transporttiden. Arbeidet ble intensivert fra 1830-årene. Trelasthandlerdireksjonen var valgt blant de «dyktigste» trelasthandlerne. Omkring 1850 var fløtingstiden kortet ned, slik at tømmeret fra fjerne områder, som f.eks. Valdres, Hallingdal og Land, kom frem til utskipning i juli/august året etter.

Det var grev Wedel Jarlsberg som tok initiativet til Fellesfløtningen i Drammensvassdraget. Den øverste myndighet i Drammensvassdragets Fellesfløtningsforening hadde et representantskap på 12 medlemmer, som ble valgt av og blant foreningens medlemmer. Fem av dem skulle være skogeiere og syv tømmerkjøpere.²⁶ Foreningen ble styrt av en direksjon, dvs. *Trelasthandlerdireksjonen*. Den bestod av fem medlemmer, to var skogeiere og tre var tømmerkjøpere. "Direksjonen skal treffe alle de forføyninger som den anser hensiktsmessige for fløtingen eller som følger av foreningens vedtekter og av de beslutninger som representantskapet fatter" (Eier 1957 :17). "Administrerende direktør leder den daglige driften. Sammen med direksjonen og staben av funksjonærer utgjør han foreningens strategiske hovedkvarter, og bærer dermed hovedansvaret for heldig avvikling av fløtingen" (Eier 1957:19).

I 1806 ble den 27 år gamle grev Herman Wedel Jarlsberg utnevnt til amtmann i Buskerud, han gikk for både å være handlekraftig og ambisiøs.

Sigfred Eier har følgende å si om personen Wedel Jarlsberg:

Grev Wedel var sønn av den dansk-norske ambassadøren i London. Tyve år gammel rømte han til København- faren var en utålelig hustyrann. Sønnen gjorde en rask karriere på embetsbanen. Bare 27 år ble Herman Wedel Jarlsberg amtmann i Buskerud (Eier 1957: 112-113).

«Han skildres som virkelysten og handlekraftig, en som ville «skape og organisere»... Han foraktet det glade selskapsliv, det førte bare til å gjøre verden enn mer lukseriøs og fordervet. Å utføre noe stort og utmerket, tiltalte han derimot...» (Eier 1957: 113).

²⁵ Fra artikkel av Bjørn Bækkelund, Anno Norsk skogmuseum, i Store Norske leksikon.

²⁶ Dette var fremsynt skogeierrepresentasjon ble et omstridt tema i andre fløtningsforeninger.

Herman Wedel Jarlsberg (1779-1840). Foto: Oslo Museum

En av flere viktige ting Wedel Jarlsberg utførte var å organisere en fellesfløterforening for Drammensvassdraget. Ifølge Marit Loe og Evy Martinsen (1991) besto grev Wedels oppgave i å forlike de motstridende interessene og rydde opp i «den gresselige uorden» som hersket i vassdraget. Wedel Jarlsberg greide i en fart å gjøre det amtmann Rafn og hans forgjengere ikke hadde klart tidligere.

Den 7. januar 1807 sendte den unge greven ut et sirkulære, dvs. et brev til flere sentrale aktører innen trelasthandel og fløting i Drammensvassdraget.

«Til Drammens Lasthandlere og samtlige Sagbrukseiere.
Ved at befare Drammen Vanddrag opp til Wigersund, har jeg overtydet meg om det, som almindelig sagn og igjentakende klager til Amtet underrettet mig om, nemlig: At der hersker nesten utrolige uordener og misbruk i fløtningsvesenet....» (Loe og Martinsen 1991).

Den unge greven uttrykte i sitt sirkulære den bekymring som var utgangspunktet for møtet han ønsket å ta initiativ til, og som kan sies å være den innledende fasen i det som etter hvert munner ut i etableringen av Drammensvassdragets Fellesfløterforening.

Og greven fortsetter i sitt sirkulære (dvs. hans invitasjonsbrev til lasthandlere og sagbrukseiere ved Drammensvassdraget):

«... gir meg den ære at innby samtlige d'hr. Drammens Lasthandlere og Sagbrukseiere såvelsom andre der måtte være interessert i omtalte gjenstander eller kunne gi opplysninger derom, til at samles med mig på Bragernes Rådstue fredagen den 16. d.m. for at avtale det fornødne».

Her ser vi bruddstykker av sirkulæret eller invitasjonsbrevet som den unge grev Wedel Jarlsberg sendte ut og som avstedkom møtet fredag 23. januar som førte til at Drammen fikk sin første faste fløtningsadministrasjon.

«På stiftelsesmøtet ble det bestemt at 4 handlere, 2 fra sagbrukseierne og 2 fra bjelkeeeierne , i fellesskap skulle ha hovedinspeksjonen over vassdraget med tilhørende innretninger. De fikk fullmakt til, for felles regning, å foreta forandringer slik de anså tjenlig. Det ble også ansatt en inspektør Svend Holst. Inspektøren skulle motta og utføre ordre som hovedinspeksjonen ga (...)

Til den første hovedinspeksjonen ble Caspar von Cappelen og Morten Kirkegaard valgt for sagbrukseierne og for bjelkeeeierne Lars Christiansen og Iver Holter.»
(Moe og Martinsen 1991: 10).

Drammensvassdraget hadde med dette fått en fast fløtningsadministrasjon, - den kalles snart «*Directionen for Lasthandelen i Drammen*», senere Trelasthandlerdireksjonen - og en fløtingsinspektør var ansatt. Det som ble protokollert, ble stående som lov og vedtekt for fløtingen i Drammensvassdraget i hele 114 år, til 1921 (etter Eier 1957: 115-117).

Noen av de første oppgavene den nye fellesfløtingen (det Eier kaller «Direksjonen») ga seg i kast med det første året var å anlegge hengsle ved Bergsjø som samlingssted for bjelkelasten, samt en utbedring av Gravfossen (etter Eier 1957:117).

Ifølge Eier stod det den gang en tømmermasse på 10 000 tylfter i Gravfossen. Det var litt av en floke å ta fatt på, «og det skulle mannsdyktige karer til for å plukke opp en slik tømmerknote. Folkene drev på med «tørrbryting» for å få tømmeret vekk. Samtidig var mineringsarbeide i gang for å skaffe varig bedring på et så vanskelig sted.» (Eier 1957: 117).

Det ble etter hvert opprettet fellesfløteforeninger for samtlige av de store fløteelvene, og etter hvert også de små tverrelvene. Historikeren Thomas Støvind Berg skriver med utgangspunkt i situasjonen i Glomma: "Grunnlaget for å opprette felles fløting i de største vassdragene var at det etter hvert ble helt nødvendig å gjøre felles innsats med å tilrettelegge for fløting " (Berg 2012: 29).

Modernismen og industrialiseringens inntog

Etableringen av Drammensvassdragets fellesfløtningsforening kan også sies å være et ledd i en mer generell moderniserings- og industrialiseringsprosess hvor blant annet Wedel Jarlsberg var industribygger og sees på som en slags modernismens apostel. Elvene ble også utbedret og «strømlijnjeformet» for å legge til rette for stadig mer effektiv transport av tømmeret. Ugreie steiner og skjær ble sprengt bort osv. Alt handlet om å legge forholdene til rette for tømmerets gang.

I boka om fløtinga i Dokkavassdraget (Moren 1990) får vi høre mer om dette. Her heter det blant annet: " For å få større fortjeneste ut av innlandsskogen måtte fløtinga organiseres bedre og tømmeret utbringes med «Vand og Inventioner af Bygninger" (Moren 1990:39).

3. FLØTERKONFLIKTER OG FAGFORENINGER

Fløtinga og fagbevegelsen

Skogeierne var avhengige av at tømmeret ble fraktet til dem som betalte for virket, og den billigste og mest rasjonelle måten å gjøre det på var gjennom fløting via vannveiene. Dette bidro til å gjøre skogeierne svært avhengige av fløterlagene som var involvert i prosessen av transport fra der tømmeret ble hogget til der det ble levert, og her ligger også nøkkelen til det maktmiddelet som fløterne fikk i møte med skogeierne i forbindelse med arbeidslivskonflikter. Hvis fløterne streiket, tapte skogeierne store penger. Alt skulle skje i løpet av et relativt kort tidsvindu om våren når snøen gikk og fremover mot sommeren, og derfor var skogeierne så avhengige av fløterne. I tillegg kom at fløterne, i kraft av arbeidet de gjorde og dets karakter, oftest var sammensveide gjenger som kjente hverandre godt fra før. Oftest bodde de i lag og samarbeidet tett under selve fløtinga.

Dette er noe av bakgrunnen for at fløterne som gruppe, i motsetning til f.eks. gårdsarbeiderne, kom til å få en så stor betydning i forbindelse med etablering av en slagkraftig fagbevegelse som kunne sette makt bak sine tariffkrav.

På begynnelsen av 1920- tallet gikk tømmerprisene kraftig ned på verdensmarkedet grunnet et overfylt marked, og arbeidere som jobbet i skognæringen, inklusive fløtere, måtte finne seg i en lønnsreduksjon på ca. 50 %. Dette skapte nød og arbeidsledighet og en fortvilet situasjon for flere familier i skogsbygdene, og både tømmerprisene og de lave lønningene tok seg ikke opp igjen før langt utover på 1930-tallet. Det var i denne konteksten det oppstod en rekke arbeidskonflikter og drama hvor fløterne ofte hadde hovedrollen. Senere i denne rapporten vil vi se nærmere på et eksempel på en slik konflikt i fra Drammensvassdraget, dvs. Henåa-konflikten på begynnelsen av 1930-tallet. Men denne var kun et relativt ukjent eksempel på flere slike arbeidskonflikter som oppstod i Drammensvassdraget og andre fløtervassdrag i løpet av tidsrommet fra begynnelsen av 1920- tallet til utover på 1930- tallet. Et mer kjent eksempel er den lange Randsfjordkonflikten fra 1929-1936 (alternativt: 1930 til 1934-36) mellom skogsarbeidere/ fløtere og skogeiere, som dreide seg om kamp om organisasjonsrett og lønnsforhold for skogsarbeiderne/fløterne.

Randsfjordkonflikten regnes som en av de hardeste og lengste av en rekke slike konflikter i mellomkrigstiden. Den regnes også som prinsipielt viktig fordi den ikke bare dreide seg om lønn, men også om organisasjons- og forhandlingsrett. Som antydnet hadde disse konfliktene sitt opphav i at skogeierne reduserte fløternes lønn kraftig i takt med prisfallet av tømmer på verdensmarkedet i 1920-21, samtidig som de satte ut fløting av tømmer på anbud, noe fløterne i konfliktene kjempet i mot. De ville ha tariffavtaler.

Den mest kjente og ikoniske fløterkonflikten kom til å få en helt spesiell betydning i oppbyggingen av LO og *Norsk Skog og Landarbeiderforbund*. Denne konflikten skjedde ikke i Drammensvassdraget, men i elva Julussa, som er del av Glommavassdraget og beliggende i de dype skoger mellom Elverum og Åmot:

Julussa-konflikten

*Julussa de er e fløtå for seg sjøl,
Itte lita, itte stor.
Mens de andre rinn sør, peker Julussa i nord,
Og langs å-a tømret gror.
Itte lang, men så vrang. Sker det fløtes fram en stokk
Må det væra mannskap nok.
(Fra revyvisse fra slutten av 20-årene.)*

Elva Julussa renner nær Elverum mot nordvest og ut i Rena, som i sin tur er en sideelv til Glomma. I 1927 fantes fem fløtningsdammer (nåledammer) i Julussa for å avhjelpe fløtningen i elva. I mai måned hvert år var 100-150 mann engasjert i fløtingen i elva. Tømmermengden i Julussa var stor. I åra mellom 1925-1929 varierte den mellom 160-220 tusen kubikkmeter. Av Moren (1978) får vi vite at i 1927 var tømmeret som ble fløtt i Julussa verd opp mot 2,8 millioner kroner et formidabelt beløp med den tidens pengeverdi.

Før midten av 1920- tallet var fagbevegelsens innflytelse på arbeidsforhold i skog- og jordbruket i Norge nærmest fraværende, men så kom fløterkonflikten i Julussa i Elverum i 1927, som varslet en endring. Julussakonflikten førte til, eller foranlediget stiftelsen av Norsk skog – og Landarbeiderforbundet (NSLF) høsten 1927, som på kort tid ble et av de største LO-forbundene. Hadde det ikke vært for den store oppmerksomheten som fløterkonflikten ved Julussa fikk våren 1927, både i regional og i nasjonal presse, ville kanskje aldri dette stiftelsesmøtet funnet sted, og i alle fall ville ikke skog- og landarbeidernes fagforening ha fått den store tilslutning og betydning som den kom til å få.

La oss først ta et tilbakeblikk for å se litt på situasjonen som ledet fram til denne konflikten:

1920-årene var en vanskelig tid for personer som arbeidet i skognæringen. Høsten i 1920 falt tømmerprisene drastisk fra kr. 47,59 i 1920 til kr. 24,73 pr. kubikkmeter (skurtømmer i Glomma). Fordi etterspørselen etter skogprodukter sviktet sank aktiviteten i skogen, og selv om aktiviteten tok seg opp igjen senere på 20-tallet, forble tømmerprisene lave langt ut på 1930-tallet (Moren 1978). I løpet av 20-åra ble daglønna for skogsarbeidere dermed satt ned med 50 %. Denne nedgangen var spesielt stor like etter krakket i 1920-21, og følgelig ble den økonomiske situasjonen drastisk forverret for skogsarbeidere og fløtere fra rundt 1921 og fremover.

Dette er et viktig bakteppe som virket skjerpene på motsetningsforholdet mellom partene i konflikten som oppstod i forbindelse med fløtingen i Julussa i 1927, og en rekke tilsvarende fløterkonflikter som skjedde ved flere vassdrag i Norge på 20-30- tallet (Moren 1978).

Videre er det også flere forhold som på et vis predisponerte fløterne mer enn andre grupper av arbeidere i Skog- og land til å oppnå en viss grad av gjennomslag i eventuelle arbeidskonflikter. Framfor alt handlet det om maktmiddelet fløterne hadde som en konsekvens av verdiene av tømmeret på den ene side, og i tillegg den avhengigheten skogeierne hadde til fløterne som yrkesgruppe for å realisere salg av tømmer til kjøperne på den annen. Det oppstod dessuten en egen form for solidaritet mellom fløterne som var et resultat av det tette samarbeidet dem i mellom (de var avhengig av hverandre under selve arbeidet). Videre var de i nær kontakt med hverandre døgnet rundt. De spiste sammen, og ofte sov de i samme fløterbrakke. Avhengigheten av vårfloppen var også stor, og utsettelse av fløtingen noen få dager kunne bety store tap for skogeierne.

Lokalhistorikeren og forfatteren Andreas Vevstad (1978) skriver: (Inspirert av Moren 1978):

«Det var store verdier som stod på spill, og fløtningen var langt mer sårbar enn vanlig skogsarbeid, hvor folkene arbeidet spredt, alene eller i små grupper. Det ville være vanskelig å gjennomføre en effektiv blokade » (Vevstad 1978:15).

Dette betydde at det, for fløterne, kunne være mye å vinne på å ta en konflikt under fløtinga.

Tidspresset virket mot skogeierne, og for fløterarbeiderne.

Et eksempel på en situasjon hvor alt dette aktualiseres er Åsta-konflikten, som var en forløper for det som skjedde i Julussa i 1927.

Fra arbeidskonflikten i Julussvassdraget 10. - 17. mai 1927. Fotografiet viser fløtere fra Hans Mellums fløterlag. Dette fløterlaget var satt under blokade etter at åstyret hadde tildelt Mellum fløterhusbondstatusen i konkurranse med Martin Halstensens lag, som var rekruttert blant fagorganiserte. Da fløtinga startet møtte det 200 demonstranter, hvorav mange var væpnet, noe som fikk justisministeren til å sende 15 statspolitibetjenter med hunder til vassdraget for å beskytte Mellums mannskap. Hans Mellum står helt til venstre i bildet, med hatt på hodet og hendene på brystet. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Åsta-konflikten - en suksesshistorie og forløper for de organiserte fløterne

I 1926 ble det i Elverum og i Solør/Odal tatt et initiativ for å gjenreise fagorganisasjonen i skogbruket. En vellykket fløtekonflikt (sett fra fløterne og skogarbeidernes ståsted) gjorde dette arbeidet lettere. Elva Åsta renner ut i Glomma i Åmot, dvs. Elverums nabokommune i nord. Fløternes maktmidler ble aktualisert der, slik det beskrives over, da en lokal skogarbeiderforening stilte visse krav. Når disse kravene ble avist, greide den lokale foreninga å opprette en effektiv blokade. Tømmeret ble liggende inne, og skogeierne tapte store inntekter, blant annet ved at tømmeret tapte verdi når det ble liggende over et år. Det gamle tømmeret skapte i tillegg problemer for fløtinga av det ferske tømmeret neste år. Dette førte til at skogeierne ved Åsta trolig ikke våget å ta sjansen på en ny konflikt i 1927, og dermed gikk de inn i forhandlinger med de fagorganiserte. Forhandlingene førte til en avtale som fra de organisertes synspunkt var svært god, med lønninger som i vesentlig grad oversteg det som ellers var vanlig i distriktet. Ifølge Moren (1978) hadde Åsta-konflikten overføringsverdi og inspirerte deltagerne i Julussa-konflikten året etter, for den viste at det var mulig

for arbeidsfolk, selv i dårlige tider, å forsvare, og til og med bedre sin levestandard (Moren 1978). Da fløtingen skulle ordnes i Åsta våren 1927, gikk skogeierne villig til forhandlingsbordet. Resultatet ble en mønstergyldig overenskomst som slo fast at bare organiserte kunne fløte. Videre hadde avtalen bestemmelser om daglønn, arbeidstid, gangtid, proviantering, husvær under arbeidet og lønn under avbrytelse av arbeidet (Halberg 1993:88).

Essensen i Julussa-konflikten («Julussa-dramaet»)

Lokalhistorikeren og forfatteren Andreas Vevstad Skriver:

«Opphavet til Julussakonflikten var at styret, i likhet med årene før, også i 1927 ønsket å sette bort fløtningen på anbud. Dette ønsket de organiserte skogarbeiderne å få slutt på, og for å få være med på spillet, stilte de selv opp et fløterlag og la inn anbud. De fleste av de organiserte hadde vært med på fløtingen før, og de hevdet derfor at de hadde førsteretten til arbeidet. Et annet lag, av uorganiserte, fikk imidlertid tilslaget, og dermed var det duket til strid.» (Vevstad 1978:15)

Julussa-konflikten oppstod med andre ord som følge av at uorganiserte fløtningsarbeidere underbød de organiserte arbeiderne ved Julussa. I det uorganiserte laget fantes blant annet skogeiere og deres sønner, skogbestyrere og andre uten erfaring i fløtningsarbeidet.

Blant de ca. 103 faste, erfarne og organiserte fløterne (dvs. et sted mellom 100-150 fra år til år) var det også mange som i lang tid hadde vært arbeidsledige, noe som styrket forbitnelsen i konflikten. Fløtingen ble lagt ut på anbud, og den 4. mars 1927 ble det holdt et møte i Leiret (dvs. kommunesenteret i Elverum) for å avgjøre et anbud fra de organiserte og erfarne fløterne. Det viste seg da at et lag med 73 uorganiserte arbeidere, ledet av fløterhusbonden Hans Mellum²⁷ hadde lagt seg omkring 15 % lavere i pris enn anbudet fra de 103 organiserte arbeiderne, ledet av Martin Halsteinsen.²⁸ Halsteinsen senket sitt tilbud med 10 % under møtet, men Mellum og hans uorganiserte lag fikk likevel tilslaget.

De fagorganiserte reagerte på at det ble lagt inn et anbud med en pris de mente var for lav til å leve av. De la da frem et varsel om blokade med krav om at fløting skulle skje etter regning og fremforhandlede lønnssetser. Dette ville i så fall ha betydd at man fikk på plass en tariffavtale. Etter hvert som konflikten eskalerte trakk over 50 av de 73 fløterne i Mellums uorganiserte lag seg.

Det ble et voldsomt oppstyr. Da fløtingen skulle begynne i mai, gikk 200 organiserte til aksjon. Vi får også vite at halvparten av dem sannsynligvis var bevæpnet. Mange hadde våpen skjult i skogen. Og streikebryterne på sin side fikk utdelt slåsshansker og gummibatonger (Halberg 1993:90).

Skogeierne og streikebryterne ble støttet av det lokale politiet, som var styrket med personell fra statspolitiet, i alt 17 statspolitibetjenter, etter ordre fra Justisdepartementet. Senere ble politistyrken ytterligere styrket med 10 statspolitibetjenter til, et samlet politikorps på 60 tungt bevæpnede menn.

²⁷ Hans Mellum var en ung og relativt ny fløterhusbond tilsatt av elvestyret. Han var nyutdannet fra skogskolen og ansatt som skogbestyreren til Otto Aakrann, den største skogeieren i området. Mellum var ung, energisk og flink. Ved kommunevalget i 1928 stod han på Høyres liste, og i 1931 ble han valgt inn i herredstyret. Av Halberg får vi vite at han gikk over til Nasjonal Samling rett etter stiftelsen i 1933. Mellum hadde verken forståelse eller sympati for fagbevegelsen på landsbygda. Samarbeid med Skog og Landarbeiderforeningene var utenkelig for han (se Halberg 1993:90)

²⁸ Martin Halsteinsen var tillitsmann i en lokal skogarbeiderforening, og tidligere kommunepolitiker for Arbeiderpartiet. Han forsøkte å få fløtingen i Julussa med anbud allerede i 1926. For første gang var det to konkurrerende fløterhusbonder med hvert sitt lag i Julussa. Halsteinsens lag bestod av organiserte fløtere som hadde fløtt i Julussa i en årrekke. Laget tapte anbudet uten å gjøre noe med det i 1926, men det skulle ikke gjenta seg året etter. Halsteinsens fløtere var i 1927 medlemmer av et voksende og livskraftig distriktsforbund.

Ikke nok med det, i tillegg ble et gardekompani fra Oslo transportert til Terningmoen i Elverum, hvor soldatene lå i beredskap et par mil fra vassdraget med fløterkonflikten.

Mye tyder på at noe av det de lokale demonstrantene og deres familier opplevde som mest ydmykende, var politiets bruk av de kjente politihundene *Snobb* og *Varg* som hadde fått helte-status året før etter innsatsen i forbindelse med arrestasjonen av noen lensmannsmordere. I maidagene i 1927 ble de samme hundene altså brukt mot undertrykte tømmerfløtere, noe som var vanskelig å svelge for de streikende fløterne og deres familier (etter Halberg 1993). To av de organiserte fløterne ble arrestert, men det ble heldigvis aldri avfyrt noe skudd under Julussa-konflikten.

I en fase av konflikten ble det avholdt et møte mellom direktør i Christiania Tømmerdireksjon, Johs. Johannesen, som kom til Elverum i anledning konflikten, og DNA (Arbeiderparti)-ordføreren i Elverum. Dette møtet avstedkom et tilbud til de organiserte fløterne om at 10 av de dårligst stilte av dem kunne få være med i fløtingen, men tilbudet ble blankt avist fra de organiserte fløternes side (Moren 1978).

Noe seinere kom DNA-stortingsmannen Olav Sæter og endelig DNA-ordføreren i Elverum sammen med politimesteren og lensmannen. De hadde med seg forslag om ny «våpenkvile» til konflikten, som skulle behandles i formannskapet dagen etter. De organiserte sa seg villige til å avbryte demonstrasjonen på vilkår av at politiet og blokadebryterne fjernet seg fra Julussa. Da dette ble akseptert, sang de streikende fløterne «Internasjonalen» og marsjerte bort. Natt til mandag kom et gardekompani til Elverum. Dette sammen med et resultatløst formannskapsmøte mandag formiddag, markerte slutten på fasen med åpne konfrontasjoner under Julussa-konflikten. I og med at soldatene var kommet, var en fortsettelse av demonstrasjonene en vanskelig vei å gå for de organiserte (Moren 1978: 57).

Andreas Vevstad 1978 gjengir dette stadiet i konflikten på følgende vis:

«...nå fulgte det velkjente «Slaget ved Brattveltdammen». 250 arbeidere fra hele distriktet, hvorav om lag femteparten med gevær, møtte opp ved dammen. Her var det Peder Vestad som førte ordet for skogsarbeiderne og man ble enige om «våpenhvile». Begge parter skulle trekke seg tilbake og forhandlinger komme i gang. Nå dukket det imidlertid også opp et kompani gardesoldater i Elverum, og de organiserte måtte resignere. Fløtingen ble gjennomført av det uorganiserte laget, men striden var ikke slutt med det. Den fortsatte i avisene og i Stortinget, og 3-4 av de mest aktive på arbeidssiden ble stilt for retten (...)" (Vevstad 1978: 15-16)

Halberg påpeker at det ikke var manglet på kritikk av de fagorganisertes taktikk under Julussa - konflikten, både fra egne rekker og utenfra. Et av spørsmålene som hyppig er blitt reist er hvordan organiserte fløtere kunne godta anbudsordningen, og Halberg mener svaret har sammenheng med den reelle nøden i skogbygdene på denne tida (Halberg 1993).

Konsekvensene

Det endte med at streikebryterlaget fikk fløtt ut Julussavassdraget i 1927 med politibeskyttelse, men ifølge Halberg kostet det skogeierne mye både i form av penger og sosial anseelse. Konflikten ble en begivenhet både i lokal- og riksavisene. De fleste i Åmot og Elverum ble berørt, og konflikten tvang angivelig fram et standpunkt (Halberg 1993). Enten var man *judas* eller *strant*²⁹. «Konflikten skapte

²⁹ Sympatisører av Skog og Land brukte begrepet «Judas» for å understreke streikebryternes forræderi overfor arbeiderne. De som sympatiserte med den andre siden brukte begrepet «Strant» for å omtale medlemmer og sympatisører av Skog og Land som late, samfunnsnedbrytende og farlige individer (etter Halberg 1993).

splittelse i lokalsamfunnet. «Arrestasjoner av sindige og avholdte arbeidere vekket avsky» (Halberg 1993:92).

Flertallet av demonstrantene var sannsynligvis kommunister, men den nylig tilsatte sekretær i Arbeiderpartiet i Hedmark, *Peder H. Vedstad*, var konflikten ubestridte leder.

I konflikten hete ble skillet mellom kommunister og arbeiderpartifolk på en måte utjevnet eller underkommunisert.

Kommunistrepresentanten Eivind Petershagen tok opp Julussa-konflikten i Stortinget, og i interpellasjonsdebatten uttalte Arbeiderparti- representanten Johan Nygaardsvold at «organiserte arbeidere i Julussa var dårlige karer hvis de ikke gjorde bruk av riflene for å bli kvitt politibikkjene!» Uttalelsen var karakteristisk for konflikten, for uttrykksformene var harde både ved fløterelva og på Stortinget (Halberg 1993:93). Martin Tranmæl takket stortingspresidenten for bruken av klubba, slik at justisministerens overgrep mot skogsarbeiderne kunne «brenne seg inn i hver norske arbeidersinn». Stortinget fordømte ikke myndighetenes fremgangsmåte. Tranmæl fikk ifølge Halberg (1993) rett i sin spådom. «Julussa-konflikten ble et begrep» (Halberg 1993:93).

Den høyprofilerte dekningen av Julussa-konflikten i lokal- og rikspresen åpnbarte for all verden skogsarbeidernes styrke og kampvilje.

I tillegg til den store oppmerksomheten om skogsarbeidernes krav, bidro Julussa-konflikten til en formidabel økning av medlemmer i de aktuelle foreningene. Dette satte fart i den LO- oppnevnte komiteen, og med stor selvtillit innkalte den til konstituerende møte for et nytt forbund i Kongsvinger 27. august 1927 under navnet *Norsk Skog og Landarbeiderforbund* (etter Halberg 1993).

Tre hovedaktører utkrystalliserte seg på landsmøtet, den ene var Peder H. Vestad, sekretær i Hedmark Arbeiderparti, som ble kjent som den ubestridte lederfiguren under demonstrasjonene i Julussa-konflikten. Derest Johan Ødegård, redaktør i Kongsvinger Arbeiderblad, og formannskandidat i Solør-Odal landarbeiderforbund, der han var sekretær. Og til slutt Sverre G. Ljungblad fra Høland og Setskog med lang faglig erfaring. De to siste var begge kommunister. Det endte med Ødegård som formann og Vestad som nestformann.

I 1929 kom tariffestet betaling inn i fløtingen. I 1977 ble det satt opp en minnestein over konflikten.

Minnesteinen (for- og bakside) som i 1977 ble reist av Julusmoen Skog- og Landarbeiderforening. Minnesteinen er oppført i Julussdalen i Elverum kommune. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

En annen konflikt som også har hatt stor betydning, men som kun nevnes her er Austmark-konflikten. Mens Julussa-konflikten direkte førte til opprettelsen av *Norsk Skog og Landarbeiderforbund*, førte Austmark-konflikten til opprettelsen av *Skogbrukets Arbeidsgiverforening*.

«På Austmarka tok et lag som var knyttet til «Arbeidets Frihet» på seg tømmerdriften hos Kiær & Co. De organiserte betraktet disse som «gule» og dermed som streikebrytere, og fikk i stand demonstrasjoner. Under disse kom det til håndgripeligheter. Bølgene gikk høyt, men de la seg etter hvert. Den 10. april 1928 kom det i stand en avtale mellom skogsarbeiderorganisasjonen og Kiær & Co. Firmaets ledere tok den fulle konsekvens av dette, og var senere på året med på å starte Skogbrukets Arbeidsgiverforening» (Vevstad 1978: 17-18).³⁰

4. MER OM PAPIR OG PAPIRPRODUKSJON

I innledningen omtales papirproduksjonen og papirfabrikkene i Drammensvassdraget, i dette kapitlet utdypes tema om papirproduksjon mer generelt:

Papirets historie går langt tilbake til Kina rundt 200 f.Kr. Kunnskapen om papirproduksjon spredte seg i Øst-Asia og deretter vestover via Samarkand og Bagdad. Papirfremstilling i Europa begynte i dagens Portugal og Spania, og på Sicilia, hvor muslimer tok med seg kunnskapen fra Midtøsten. Derfra spredte kunnskapen seg fra Italia og Frankrike, og den nådde frem til Tyskland på 1300-tallet.

Ola Bentzen (1654-1734) var den første som produserte papir i Norge. Han hadde studert både i Nederland og England, og med Gerhard Treschow som investor og nederlandske arbeidere kom produksjonen i gang i 1696. Produksjonen fant sted ved Bentse Brug, som opprinnelig var navnet på ei kornmølle som lå mellom Bjølsenfossen og Bentsebrua, på vestsiden av Akerselva i Oslo. Bentzen og Treschow røk etter hvert uklar, og Treschow fortsatte angivelig vis alene etter at Bentzen hadde blitt skviset ut. Papirmølla ble solgt i 1717 og siden skiftet den eiere flere ganger.

Det papiret Berntzen og etterhvert flere andre produserte var såkalt "klutepapir", der fibermassen kom fra utslitte tekstiler, ikke fra tre.

I 1844 oppdaget den tyske maskinisten og oppfinneren *Friedrich Gottlob Keller* (1816-1895) hvordan man kunne produsere papir fra treverk, men i begynnelsen var papiret av dårlig kvalitet, det var sprøtt og gulnet raskt. Ved å tilsette enkelte kjemikalier ble kvaliteten bedret. Mot slutten av 1800-tallet ble trevirke som råstoff etter hvert enerådende for produksjon av papir.

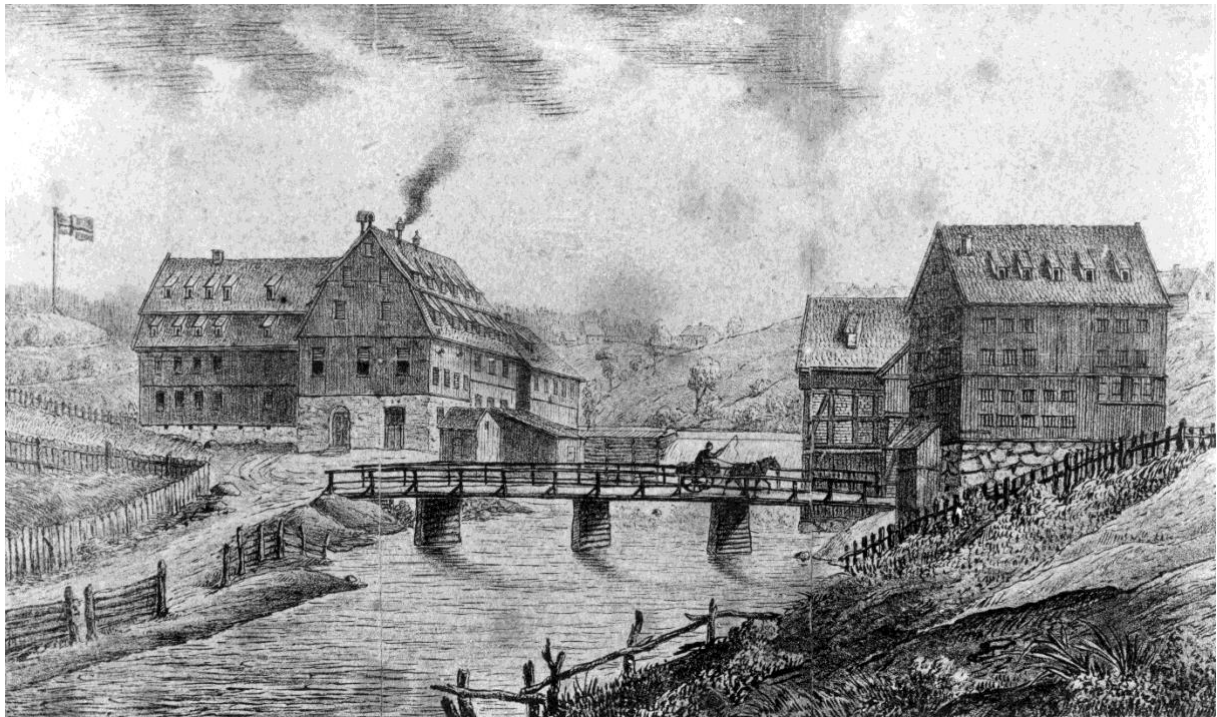
Norges første papirmaskin, som ble produsert i London, ble installert på Bentse Brug i 1838. Dette ble den tredje papirmøllen i Norden, etter papirfabrikkene i Helsingør i Danmark og Falun i Sverige. I 1863 ble også Norges første tresliperi etablert ved Bentse Brug. Senere fra 1880-åra, og særlig på 1890-tallet da celluloseproduksjonen for alvor kom i gang, ble Norge en ledende eksportør av tremasse (slipmasse) og cellulose. Forholdene var gode. Det var nok skog å ta av, så tilgangen på råvarer var aldri noe problem. Dessuten var det allerede etablert en infrastruktur (fløtingen var en

³⁰ En annen stor arbeidskonflikt fant sted i 1908. Den berørte fløtere både i Halden- og Glommavassdraget. Konflikten, som blant annet førte til en flere uker lang streik med dramatiske følger, er blant annet beskrevet av Leif Thingsrud i en artikkel i Arbeiderbevegelsens Historielag for Akershus sin årbok for 1990. Samt i Thomas Støvind Bergs Masteroppgave i Historie ved Universitetet i Oslo (2013).

vesentlig del av denne), og arbeidskraft var det alltid nok av. (Fra Wikipedia artikkel om papirets historie).

Bjørn Bækkelund på Norsk skogmuseum har imidlertid en annen og mer nyansert forklaring på det ovenstående:

Bakgrunnen for at denne industrien vokste fram var nettopp at tilgangen på det grove tømmeret sagbrukene kjøpte begynte å bli knapp. Men i tremasse - og celluloseindustrien skulle treet slipes eller kokes til fibermasse, og da spurte man ikke etter dimensjoner og kvalitet, men hogg ungslogen. Knapp tilgang på tømmerråstoff begrenset mulighetene for videreutvikling av denne industrien i Norge på 1900- tallet.

Pennetegning av Øvre og Nye Papirmølle (Bentse Bruk) ved Akerselva utenfor det daværende Kristiania. Ifølge en påtrykt tekst på kartongen skal motivet være tegnet av Marcus Thrane. Avfotografering: Anno Norsk Skogmuseum

I 1880 hadde Bentse Brug papirmølle rundt 200 ansatte, og normalt var det 30 hester som fraktet varer til og fra anlegget. Tidvis kunne opp til 100 hester brukes når behovet for frakt var omfattende. Papirproduksjonen ved Akerselva opphørte da Bentse Brug ble nedlagt i 1898. Muligheten for utvidelse var begrenset, dels fordi vannkrafta i Akerselva var beskjeden, men óg fordi jernbane og tilstrekkelig tilgang på havn manglet.

Disse begrensningene gjaldt imidlertid ikke på flere steder langs Drammensvassdragets nedre del. I 1896 eksisterte rundt 20 papirfabrikker i Norge, og noen få tiår senere var dette tallet øket til ca. 100. Langs Drammensvassdraget på denne tiden dukket papirfabrikkene opp som paddehatter. ³¹

Et av flere eksempler er Vestfossen Cellulosefabrikk ved tettstedet Vestfossen i Øvre Eiker. Anlegget ble etablert i 1886, men i begynnelsen ble det bare produsert cellulose for salg og tremasse som råvare til engelske papirfabrikker. Først etter 1905 kom det store gjennombruddet for

³¹ Bjørn Bækkelund fra Norsk Skogmuseum har følgende viktige presiseringer: Drammensvassdraget ser ut til å ha hatt 42-43 treforedlingsbedrifter. De fleste av dem produserte tremasse eller cellulose - papirråstoff - som i stor utstrekning ble eksportert. Men 21 av treforedlingsbedriftene ved Drammensvassdraget fikk etterhvert papirproduksjon. Ingen annen norsk region hadde så mange treforedlingsbedrifter som Drammensvassdraget (regnet fra storbrofossen i Valdres og nedover).

papirindustrien i Norge, og i 1912 var den nye papirfabrikken ved Vestfossen Cellulosefabrikk ferdig. Tusenvis av tonn papir ble nå produsert frem til nedleggelsen av fabrikken i 1970.³²

Moderne papirproduksjon

Papir består av plantefibre som holdes sammen av elektrostatiske bindinger. Fibrene kan være av tre, bomull, lin (klutepapir), hamp og innerbarken fra ulike trær. Den første papirproduserende maskin ble oppfunnet av franskmannen *Nicholas-Louis Robert* i 1798. I produksjonsprosessen av papir skilles gjerne mellom 2 typer:

Treholdig papir som lages fra mekanisk tremasse, og som i all hovedsak er en mekanisk produksjonsprosess. Der nest *trefritt papir* (kjemisk produksjonsprosess) som fremstilles ved at vedflis kokes med kjemikalier i f.eks. sulfat- eller sulfittprosessen. Kjemiske masser kalles også cellulosefibre. (<https://no.wikipedia.org/wiki/Papir>)

Sulfittprosessen, som ble utviklet i 1857, består i at treflis kokes i bisulfitt (hydrogensulfitt) (dvs. metallion $M-HSO_3$), og bades i varm syre. Den påfølgende blekingen av papiret skjer ved bruk av klor (Cl), hydrogenperoksid (H_2O_2) eller ozon (O_3). Papir kan også være tilsatt bindemiddel av ulikt slag som alun³³ (aluminiumsulfat) eller stivelse. Ulempen med sulfittprosessen for papirfremstilling er at papiret får høyt syreinnhold, som gjør at det brister lett og blir lite holdbart.

Der nest har vi *sulfatprosessen*, for papirfremstilling, som ble utviklet i 1884, og som er den prosessen som brukes mest i dag for produksjon av papirmasse til papirproduksjon. I motsetning til det foregående er dette en basisk prosess. Her brukes natriumsulfat (Na_2SO_4), natriumsulfid (Na_2S_4) og natriumhydroksid (NaOH, kaustisk soda). En moderne sulfatmassefabrikk kan produsere omkring en million tonn lufttørket papirmasse eller mer per år. Det er imidlertid vanlig at eksisterende fabrikker har mye lavere kapasitet.³⁴ Det ovenstående kan gi et feilaktig bilde av den treforedlingsindustrien Drammensvassdraget hadde. Norske skog Follum, som var den største aktøren her, leverte 400 000 tonn avisapir årlig omkring år 2000. De andre var mye mindre...

Treforedlings-og papirfabrikker langs Drammensvassdraget

«Fra en beskjeden start omkring 1860 vokste treforedling i løpet av 50 år til å bli en av Norges viktigste industrier. Det ble anlagt fabrikker i de fleste store vassdrag, men ingen steder lå tremasse- og papirfabrikkene så tett som i Drammensvassdraget»³⁵

I alt har det vært hele 45 treforedlingsbedrifter³⁶ fra Valdres til fabrikkene langs Drammensfjorden.

I en artikkel om treforedlingsindustrien i Eiker og Drammensvassdraget fra Vestfold Museene får vi vite at pionérene i treforedlingsindustrien var små tresliperier som ble startet rundt 1870. Neste fase fra 1880-tallet til slutten av 1890-tallet var dominert av kjemisk tremasse, også kalt cellulosefabrikker. Til slutt kom papirfabrikkene, og mellom 1905 og 1920 ble det bygget

³² Inspirert av følgende artikkel om papirets historie: https://no.wikipedia.org/wiki/Papirets_historie

³³ Betegnelse på en del aluminiumsulfater.

³⁴ Kort film om papirproduksjon i USA

<https://www.britannica.com/video/213166/Overview-papermaking-process-lumber-industry>

³⁵ Fra artikkel:

<https://vestfoldmuseene.no/utforsk/eiker-et-treforedlings-norge-i-miniatyr/>

³⁶ Konservator Bjørn Bækkelund fra Norsk skogmuseum mener det reelle tallet er 44. Feilkilden er, i følge han, å finne i innholdsfortegnelsen til boka "Masse Papir". Eker papirmølle drev med klutepapir. Riktignok med unntak av et par år med cellulosebasert produksjon før en brann la hele anlegget i aske i 1879, og Tronstad Brug lå strengt tatt ved Solbergvassdraget i Lier. På den annen side hadde Follum en periode 3 tresliperier og Drammenselven på Geithus hadde 2, som den nevnte boka behandler som en bedrift "Telling kan være vanskelig"...

papirfabrikker ved flere av de eksisterende tresliperiene og cellulosefabrikkene, men fremfor alt ble det bygget «ukombinerte» papirfabrikker, det vi si fabrikker som kjøpte inn tremasse som halvfabrikata. På Eiker fantes alle disse fabrikktypene.

De to første tresliperiene i Drammensvassdraget ble anlagt i Vestfossen omkring 1870, dvs. *Brødrene Foss sliperi* og *Jacob Borchs sliperi*, som senere endret navn til *Ekers træsliberi*.

Disse to sliperiene produserte råstoff til Ekers Papirmølle. Ekers Papirmølle var en bedrift som helt siden 1801 hadde produsert papir av gamle tøyfiller som råstoff, men nå begynte den å ta i bruk moderne teknologi og ble dermed en treforedlingsbedrift. Eierne sto også bak Drammenselvnes Papirfabrikk som kom i gang på Geithus i 1873, og som i mange år var en viktig papirprodusent.

«Også når det gjaldt cellulose var Vestfossen først ute. Wilhelm Melhuus tok i 1886 initiativ til å starte Vestfossen Cellulosefabrikk, som var landets andre produsent av sulfittcellulose.»

I 1888 åpnet Skotselv Cellulosefabrikk som dermed var Eikers andre produsent av kjemisk tremasse, den ble kalt «Norges første noenlunde vellykkede cellulosefabrikk». (Vestfold-arkivet: Eiker -et treforedlings- Norge i miniatyr) «Året etter fulgte Hellefos Træsliberi ved Hokksund, og på første halvdel av 1890-tallet kom Krogstad Cellulosefabrikk og Mjøndalen Cellulosefabrikk. Det som i starten var blitt kalt for «et morsomt eksperiment» var nå i ferd med å bli en av grunnsteinene i norsk industri».

Skotselv Cellulosefabrik fotografert før 1903. Bygningen på bildet (kokeriet) brant ned til grunnen i 1903. Foto: Eiker arkiv

Det meste av tremassen som ble produsert langs Drammensvassdraget og i Norge gikk imidlertid til utenlandske papirfabrikker. Lenge fantes det kun to papirfabrikker i regionen: Drammenselvnes Papirfabrikk på Geithus og Holmen i Drammen, som fra 1898 hadde samme eier som Hellefoss på Eiker.

Den store bølgen med papirfabrikker kom først etter 1905, dvs. etter at elektrisk kraft for alvor var tilgjengelig. Vestfossen Cellulose utvidet med papirproduksjon i 1911 og i 1917 flyttet A/S Holmen-Hellefos papirproduksjonen fra Drammen til Hokksund. Som tidligere nevnt ble det også bygget papirfabrikker som baserte driften på innkjøp av tremasse. De fleste av disse «ukombinerte» papirfabrikkene ble anlagt i Drammen by. Men det kom også tre i Mjøndalen: Eker Papirfabrikk, Papyrus Paper Mill og Papirfabrikken Tissue (senere navn: Albion). Alle disse ble etablert mellom 1905 og 1912.

En bransje av treforedlingsindustrien som aldri slo rot i Drammensvassdraget var sulfatcellulosefabrikkene. Ved Drammensvassdraget var det derimot sulfitt-prosessen for produksjon

av finere papirkvaliteter, som f.eks. skrivepapir, bøker og mer spesialiserte typer som silke- og matpapir som gjaldt. Den brunaktige sulfatmassen ble imidlertid brukt til papirposer og innpakningspapir. Det var på nære nippet at det ble sulfatfabrikk ved Drammensvassdraget også, for konsul Andreas Sveaas, en av distriktets desidert største trelasthandlere og industrigründere, hadde i 1908 planer om å etablere en sulfatcellulosefabrikk ved Hoenselva utenfor Hokksund. Prosjektet strandet på grunn av massiv motstand fra naboene, de kjempet med nebb og klør mot den illeluktende stanken som fulgte med denne type fabrikker (i dag bedre kjent som «Mosse-lukta», som inntil ganske nylig kunne kjennes av enhver som passerte eller besøkte byen Moss. Denne lukta stammet nettopp fra sulfat cellulosefabrikken i Moss).

Fra omkring 1920 var det slutt på etableringen av nye treforedlingsbedrifter ved Drammensvassdraget (og i Norge generelt), men de bedriftene som allerede eksisterte ble stadig utvidet og fikk mangedoblet sin produksjon.

I flere år sto tremasse og papir for nær en fjerdedel av Norges samlede eksport, og flere tusen mennesker hadde sitt levebrød i denne bransjen. Treforedlingsbransjens storhetstid varte i ganske nøyaktig 100 år. Rundt 1970 startet begynnelsen på nedleggelsen av bransjen. I dag er A/S Hellefoss ved Hokksund den eneste gjenværende treforedlingsbedrift i Drammensvassdraget som fremdeles er i drift (se for øvrig henvisninger til artikler på nett som dette avsnittet er inspirert av etter referanselisten).

Fra Holmen-Hellefoss papirfabriker ved Hellefossen i Øvre Eiker Kommune. Foto: Eiker arkiv

DEL I. FLØTINGEN I HOVEDELVA:

Når tømmeret hadde nådd hovedelva i Drammensvassdragets begynnelse det å nærme seg endepunktet for sin reise, dvs. i alle fall den fasen av reisen som er interessant i en fløtingssammenheng. De funksjonene som nå gjensto på tømmerets ferd fra skogen til havet/byen/papirfabrikken, handlet om å samle, sortere og fordele tømmeret til de ulike eierne, dvs. de forskjellige treforedlingsbedriftene. Nå var det først og fremst *sortering og fordeling* som gjenstod, og for at dette skulle skje på en hensiktsmessig måte, vokste de store lenseanleggene/sorteringshengslene frem, som f.eks. Steinberg hengsle eller Delinga ved Bergsjø. Disse anleggene kunne sysselsette mellom 50 og 300 lensearbeidere, og dermed ble også skillet mellom *løsfløteren* og *lensearbeideren* etablert (se omtale i innledningen).

Dette skillet omtales i historiker Thomas Støvind Bergs bok om fløtinga i Glomma og på Fetsund lenser (Berg 2012). Mye av dramatikken og romantikken knyttet til fløting relaterer seg til den såkalte *løsfløtinga*, og har mye med fare og risiko å gjøre.

I kontrasten mellom arbeidet ved de store lenseanleggene og *løsfløtinga*, er det flere ting som er viktig: På de store lenseanleggene eller hengslene var lensearbeiderne mer som industriarbeidere å regne som var stedbundne (dvs. de var ansatt på lenseanlegget/ hengslene), mens *løsfløterne* ofte var på reise med tømmeret, i tillegg til at de utsatte seg for større risiko. Et godt eksempel er det faste fløterlaget i Trysilvassdraget, hvor noen av fløterne, i den siste fasen av fløtingen, var med hele veien fra Engerdal til Karlstad.

Her er det også viktig å skille mellom to typer av *løsfløting*. Det ene er *løsfløtinga* i de store og mellomstore elvene, som kunne skje over store distanser, og pågå over store deler av sommerhalvåret (som i Trysilvassdraget), og det andre er *løsfløtinga* i de små lokale bivasdragene. Fløtingen i de minste bivasdragene var avhengig av vanntilførsel fra fløtningsdammer, og skjedde over begrensede distanser og tidsrom. Det kunne dreie seg om alt fra noen få dager til et par uker. Dette hadde også store sosiale og arbeidsmiljømessige implikasjoner: *Løsfløtinga* i de små sidevassdragene rekrutterte hovedsakelig lokale løsarbeidere som kun var sysselsatt i en begrenset periode, mens *løsfløtinga* i de større sideelvene og hovedvassdragene hadde "ansatte" fløtere med fastere arbeidsforhold.³⁷

³⁷ De "ansatte" fløterne fantes stort sett bare ved de største lenseanleggene. Og sjøl der var det for de fleste snakk om sesongarbeid. Men ting endret seg litt i fløterperiodens sluttfase.

5. TRE VIKTIGE HENGSLER I HOVEDVASSDRAGET

Kverk hengsle

Et av de viktigste kulturminnene knyttet til fløtinga i Drammensvassdraget er Kverk hengsle, en drøy halvtimes kjøring vest for Drammen-mellom Skotselv og Hokksund. Her finnes fremdeles spor etter fløtinga som ble drevet helt frem til på 1960- tallet. Man er ikke sikker på hvor gammelt hengslet er, men man vet at Kverk- hengslet var viktig allerede fra slutten av 1500-tallet, fordi det var her tømmeret ble holdt tilbake og sluppet puljevis videre nedover elva. Slik unngikk man, ifølge historiker Bent Ek, aktiv i Eiker historielag og rådgiver i Eiker Arkiv, å blande bjelketømmeret sammen med det som skulle bli trelast, og en holdt det som skulle til sagene i Vestfossen adskilt fra det som skulle til de mindre sagbrukene ved Vendelborg, Hoen og Mjøndalen (Ek 2011).

Ved Kverk er Drammenselva på sitt smaleste og det er fast berggrunn på hver side av elva, dermed egnet stedet seg ypperlig for plassering av et regulerende hengsle/ lense.

Kverk Hengsle fotografert i 1962. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Betongkar fra Kverk som viser samme fløteminne som på det forrige bildet. Bilde er tatt sommeren 2018. Foto: Michael Hundeide.

Ifølge Eier nevnes Kverk-hengsle for første gang i Buskerud lensregnskapet 1628-29, og han skriver: «Ikke mange årene etter at Buskerudhengsle nevnes, får vi vite om flere hengsler på veien ned til Drammen og andre steder. Først Kverk- hengsle. «Givet 4 karle som hugg klaver og forferdiget (d. e.reparert) Querck Hengsle som tømmeret sankes udi Hellefoss...» (Eier 1957: 50)

Historiker Bent Ek fremholder at Kverk-hengsle først nevnes i historiske kilder fra slutten av 1500-tallet, men at det sannsynligvis er en god del eldre (Ek 2011).

Han hevder at tømmermengden- og trafikken i Drammenselva økte betydelig utover på 1600- tallet, i tillegg kom det også nye aktører inn i trelasthandelen ved siden av kongen og hans embetsmenn. Kjøpmenn fra Bragernes og Strømsø (nåtidens Drammen) entret scenen, og de drev både med bjelkehandel og etablerte seg etter hvert som sagbrukseiere. Volumet av trelast økte voldsomt på elva i takt med mangfoldiggjøringen av vannsagene. På denne tida ble tømmerfløtinga i Drammenselva mer og mer kaotisk, og en begynte å frykte at Kverk-hengslet kunne sprenges pga. mengdene av tømmer som presset seg på. Med tanke på det store skadeomfanget en slik ulykke eventuelt ville føre med seg, ble det innført nye «trafikkregler» for hvordan tømmertransporten skulle reguleres ved Kverk-hengslet. Kverk- hengslet var både et knutepunkt og en slags flaskehals for tømmertransporten i Drammenselven.

Det var amtmann i Buskerud, Paul Glud som fikk oppgaven av å rydde opp, og det skjedde ved at han i 1702 innførte et fløtningsreglement som regulerte slipping av tømmer fra Kverk.

Om dette skriver Eier mer detaljert: «Kongen ba 29 oktober 1701 lagmann Hannibal Stockfleth i Christiania og amtmann i Buskerud, Paul Glud, om å komme med forslag til en anordning om Kverk» (Eier 1957:68).

Dette resulterte i et helt unikt reglement her til lands, noe som aldri før var blitt iverksatt.

Det sier en del om hva slags omfang tømmerfløtingen hadde i Drammensvassdraget, og ikke minst betydningen av Kverk hengsle.

Hovedpoenget med dette reglementet³⁸ var, ifølge Bent Ek, at det ikke måtte slippes mer tømmer fra Kverk enn at de nedenforliggende hengslene som tok imot lasten i løpet av 3-4 dager kunne bomme den og få kontroll over tømmermengdene, slik at elva igjen kunne åpnes for allmenn ferdsel. Ikke minst var dette nødvendig med tanke på annen viktig transport på elva, som f.eks. til Kongsberg Sølvverk og Hassel Jernverk ved Skotselv. Likevel er det her verd å merke seg at *tømmertransporten ble prioritert før all annen ferdsel på elva*.

Slutt på bjelkehogst overfor Kverk hengsle

Allerede i 1733 ble reglementet fra 1702 erstattet, og et av hovedpoengene ved det nye reglementet var at bjelkehogst ble forbudt ovenfor Kverk. Videre var det bare *sagtømmer*³⁹ som skulle slippes fra Kverk, mens *bjelketømmeret*⁴⁰ ble samlet ved Steinberg hengsle ved Nedre Eiker. Med lov i 1728 og utfyllende bestemmelser i 1733 rettet myndighetene og sagbrukseierne det hittil alvorligste anslaget mot bjelkehandelen og bøndene. Nå ble det forbudt å hogge bjelker overfor Kverk- hengsle (Bjarnar 1994: 96). Det ble utarbeidet en interimplakat om dette saksforholdet av 1733.

Av Bjarnar får vi vite at hovedtyngden av bøndene på Eiker ikke var direkte berørt av forbudet, men i den grad gårdene ovenfor hengslet engasjerte seg i bjelkehandelen, kunne bestemmelsen i 1733 skape en økonomisk og sosial grense.

Forbudet mot bjelkehogst overfor Kverk-hengsle⁴¹ var det hittil alvorligste anslaget myndighetene og sagbrukseierne hadde rettet mot bjelkehandelen og bøndene, men det var kun bøndene ovenfor Kverk som ble rammet (Etter Bjarnar 1994: 96). Konsekvensene kan vi, ifølge Bjarnar, lese ut av kildene noen årtier etter:

«I 1761 henvendte oppsitterne på Knive og Fjerdingsstad seg til Generalforstamttet, «Vi fattige Bønder af Eger Præstegild maae herved underdanigst andrage Vores nødlidende Omstendigheder», skreiv de, og viste til Interimplakaten fra 1733, som var blitt stadfesta på nytt i 1753. De hadde i lang tid ikke kunne benyttet seg av gårdenes skoger, og var år for år sunket ned i djupere gjeld. Skogen de rådde over kunne ikke gi mye sagtømmer, men noen få bjelker kunne de drive fram. Nå bønnfalt de myndighetene om å få dispensasjon fra bestemmelsene» (Bjarnar 1994: 98). Sogneprest Hans Strøm gir oss en pekepinn om forskjell i inntektsnivå under salg av bjelker og bord. Av 4 tylfter trær kunne en få fram 4 tylfter «maal», som var 18 for lengde og 11 tommer topp, og 4 tylfter undermåls bjelker. Salgsverdien av dette i 1780- åra var 36 riksdaler. Av de samme trærne kunne en få sagtømmer av ulik kvalitet til en salgsverdi av 28 riksdaler. Dette var antagelig brutto inntekt (Bjarnar 1994:99). I 1734 hevdet en del bønder fra gården Viken, Vinnes og Solløs at fortjenesten av skogen ville bli halvert dersom de fikk forbud mot å hogge bjelker (Bjarnar 1994: 99).

Det ovenstående handler grunnleggende sett om (og aktualiserer) det merkantilistiske økonomiske systemet (beskrevet på side 18-20), og hvem som skulle ha anledning til å "høste" bearbeidingsverdien fra den prosessen hvor tømmeret blir til trelast.

Hvorfor ble forbudet mot bjelkehogst overfor Kverk Hengsle innført?

³⁸ Her refereres det til "Anordning om Bjelker og anden lasts Sliping og Nedfløting ved Qverk- Hængslet i Egen Præstegjeld" Aug. Wessel Berg (1941) Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial- Breve for Norge i Tidsrummet 160-1813, Første bind, s 294-297

³⁹ *Sagtømmer* betegner trelast som var skåret på sag, i denne sammenheng vil det si vannhjuldrevene oppgangssager.

⁴⁰ *Bjelketømmer* er trelast som er bearbeidet med en bred øks (bile). De grove rotstokkene ble gjerne hogd plane på fire sider, der de plane flatene sto vinkelrett på hverandre, mens de tynnere toppstokkene bare ble planert på to sider slik at de kunne leveres med noenlunde standardiserte tykkelser og lengder, avpasset etter hva ulike markeder etterspurte.

⁴¹ Referanse: J.H. Schou (1797) Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og eabrie Prøve ,?? XI Deel, 1793-1796, side 263-265

På 1790-tallet ble sagbruksdriften, og med den hele trelasthandelen gitt fri i Norge. (Dvs. Staten ga opp forsøkene på å regulere sagbrukenes produksjonsvolumer). Men helt frem til denne frigivningen (liberaliseringen av trelasthandelen), "var de styrende opptatt av de samme problemene som hadde gjort seg gjeldende da skog- og sagbruksreglementene ble utstedt 1680- årene: Begrensning av hogsten og beskyttelse av sagbruksindustrien, landets største og herligste "fabrique". Begge deler førte til kamp mot bjelkehogst- og eksport. Bøndene inne i landet eide det meste av skogen, og hollenderne var sterkt interessert i å kjøpe bjelker" (Eier 1957: 83).

Dette var altså fremdeles den generelle begrunnelsen for forbudet mot bjelkehogst ovenfor Kverk i 1733. Om dette skriver Eier mer spesifikt: "En gang mellom 1727 og 1733 ble det rettet sterkt angrep på bjelkehandelen. Det ble av en forfatter (anonymt dokument i Riksarkivet) påvist at Staten og borgerne tapte 65,5 skilling for hver bjelke som ble ført ut av landet, og forfatteren oppfordret Staten til ikke å "tillate edderkoppene at fortære bien" (Eier1957: 82). Det var dette synet som førte til forbudet mot bjelkehogst overfor Kverk hengsle. Det dreide seg altså fremdeles om handelsstanden og borgerskapets interessenkamp mot de skogeiende bøndene, på samme måte som det hadde gjort under opprettelsen av sagbruksreglementene 50 år tidligere.

Selve fløtingen var ifølge Bent Ek fremdeles den enkelte trelasthandlers ansvar, men en vet lite om hvordan den ble organisert. Det må imidlertid ha vært et tett samarbeid mellom de forskjellige sagbrukeierne. Oppstod det uenighet var prinsippet at de som hadde det største kvantumet (tømmer i elva) fikk bestemme. Dette ble i følge Bent Ek «stadig mer problematisk utover på 1700-tallet, både fordi tømmermengden fortsatte å øke og fordi stadig flere mennesker involverte seg i sagbruksdrift og trelasthandel» (Ek 2011). Kronen og embetsstanden var nå helt ute av disse næringene, og den nye «plankeadelen», dvs. borgerskapet i Drammen, var ofte uenige seg imellom.

I 1807 tok som tidligere nevnt, den unge amtmannen i Buskerud, Herman Wedel Jarlsberg, tak i denne problematikken og opprettet en ny organisatorisk innovasjon og institusjon som først fikk navnet "*Directionen for Lasthandelen*" i Drammen, dernest "*Trelasthandlerdireksjonen*" og i senere tid er den blitt kalt "*Drammensvassdragets fellesfløting*". Den bestod av alle trelasthandlerne som drev med fløting i vassdraget. Dermed var det etablert en organisasjon som kunne tilpasse fløtingen etter de stadig omskiftende forholdene. Frem til nedleggelsen av fløtingen i vassdraget 152 år senere, var det «Fellesfløtningen» som hadde kontrollen med det som skjedde ved Kverk og i Drammenselven mer generelt (Etter Bent Ek 2011).

Etter at man på slutten av 1700-tallet begynte å løse opp på sagbruksrestriksjonene kom volumet av tømmer (behandlet og ubehandlet) i Drammenselven bare til å fortsette å øke. Etter hvert ble man mer og mer bekymret for om hvorvidt hengslet på Kverk var i stand til å tåle en fremtidig flom, hvor trykket fra de enorme mengdene tømmer kom på toppen av det fra vannmassene. Hvis hengslet på Kverk brast, ville det rive med seg flere broer både i Hokksund og Drammen og store kvanta med kostbart tømmer kunne drive ut i Drammensfjorden.

Testen kom med storflommen våren 1860: I flere uker levde en i spenning, og de største kabeltauene som kunne oppdrives ble fraktet oppover til Kverk. Men hengslet viste seg å holde! Utrolig nok.

Som Bent Ek påpeker kom erfaringen fra 1860 likevel til å få konsekvenser for Kverk-hengsle. Det første som skjedde allerede året etter, i 1861, var at hengslet ble flyttet et stykke lenger opp i elva hvor det var fast fjell på begge sider og innsnevringen i elveløpet «flaskehalsen» var ennå trangere. Men samtidig begynte også en diskusjon om hvorvidt Kverk-hengsle hadde utspilt sin rolle, og kanskje blitt overflødig. På 1860-tallet var de nye dampagene i Drammen by nemlig i ferd med å utkonkurrere de gamle vannsagene i Eiker. Dette førte til at man ikke trengte så mange hengsler, og at man heller kunne samle alt tømmeret ved Steinberg hengsle. I 1875 fikk dette synet gjennomslag og Kverk-hengsle ble lagt ned.

Det tok imidlertid ikke lang tid, kun 25 år, før Fellesfløtningen måtte gjøre helomvending i denne saken og besluttet at Kverk hengsle skulle gjenopprettes.

Hva skyldes denne helomvendingen? Stikkordet her er den nye treforedlingsindustrien:

I løpet av de 25 årene fra 1875-1900 skjedde intet mindre enn en slags industriell revolusjon i drammensdistriktet. Det var den moderne treforedlingsindustrien som gjorde sitt inntog i løpet av disse 25 årene, og tresliperiene og cellulosefabrikkene var nå blitt mye større tømmerkunder enn dampagene. Dette førte altså til en øket etterspørsel av tømmer, og dermed fant man at det var uforsvarlig å la tømmeret drive fritt fra Delinga i Bergsjø i Geithus helt ned til Steinberg hengsle. «Dermed ble Kverk gjenopprettet som slipp-hengsle fra og med året 1900» (Ek 2011). Under flommen i 1916 brast Kverk-hengsle. "Tusenvis av tylfter (tømmer) drev med dunder og brak nedover elva. Fra bredd til bredd var elva fylt av tømmer. Tømmeret lå så tett at det ikke nyttet å komme seg frem med båt. Alt arbeide på hengslet stoppet opp. Arbeidere ble i største hast sendt ned til Landfallbrua og Bybrua for å holde tømmeret unna brukarene. Fikk tømmeret legge seg opp der, kunne det ta bruene til fjords. Det gikk godt, arbeiderne gjorde jobben sin den gang."⁴²

SKILDRING 1:

Et møte med Nils Petter Holdt ved Kverk Hengsle 29.06 2018

Nils Petter Holdt under intervju i den gamle hvilebrakka ved Kverk hengsle. Foto: Michael Hundeide

⁴² Fra artikkel "Arbeidsliv på gyngende grunn" av Nils Johan Rønniksen , Dagsavisen 09.11.2015

Nils Petter Holdt foran den gamle hvilebrakka ved Kverk hengsle, foto: Michael Hundeide

M: Var det mange som var opptatt av å bevare å ta vare på hengslet (på den tida)?

NPH: Åh langt i fra!

Nils Petter Holdt: Er født og oppvokst på Kverk (dvs. Holdt gård) den 26.02.1937.⁴³

Kone: Bodil Karin fra Eggedal. Født 02.10.1937.

Far: Ole Holdt. Faren jobbet med Drammenselva i tilknytning til Hellefoss.

("Far var formann i elva her for Hellefoss").

Jeg treffer Nils Petter Holdt hjemme på gården, som ligger like ved Kverk hengsle i Drammenselva. Her har han bodd hele sitt liv, og i en 5 -6 års periode jobbet han som fløter på Kverk, dvs. rett før fløtinga i Drammenselva opphørte i 1969. I løpet av møtet viser han meg rundt på eiendommen sin, med alle de fysiske restene etter fløtinga på Kverk. Han forsøker også å forklare hvordan stopplensa på Kverk fungerte i praksis, særlig når vannstanden var høy under vårfloppen og store tømmermengder presset på. Under besøket viser han meg først restene av Kverk hengsle i terrenget, dernest viser han frem verkstedet sitt hvor han har samlet på en hel del rekvisitter fra fløtinga. Til slutt finner vi oss til rette i det som pleide å være den gamle mannskapsbrakka i tiden da Nils Petter var med i fløtinga. Her gjøres resten av intervjuet.

Jeg ankom Kverk hengsle en fin sommerdag med skyfri himmel og kjørte inn på et gårdstun med et stort tømmerhus, en låve og et rødt, nyoppusset stabbur. Det er god utsikt fra plassen over en rolig del av elva og de omkringliggende skogkledde åskammene. For et sted! Eiendommen ligger 2-300 meter unna elva. Gården heter Holdt og er på et tidligere tidspunkt blitt adskilt fra gården Kverk. Nils Petter Holdt kommer meg i møte ute på tunet. Han minner meg litt om tidligere miljøvernminister Thorbjørn Berntsen.

Et bilde av tømmer i trengsel

Vi prater litt frem og tilbake, men så, uten forvarsel, går han brått inn i huset igjen for å hente noen bilder og et kart. Han tar med seg ett av fotografiene og steller seg på et spesifikt sted ute på gårdsplassen, hvor det er god utsikt over elva, som her mest av alt ser ut som en innsjø. Nils Petter

⁴³ Han forteller at på dagen han ble født var det så mye snø at jordmora måtte komme hjem til gården deres.

stopper opp for å vise et fotografi av innsjøen stappfull av tømmer, samtidig som jeg ser den reelle innsjøen i bakgrunnen. På bildet er hele innsjøens overflate dekket av gulhvitt tømmer i et kaotisk virvar, hundretusenvis av stokker! Innsjøen er ca. 2/3 så stor som Sognsvann i Oslo. En kan tenke seg hele Sognsvann dekket med tømmer i trengsel slik at hele vannflaten blir usynlig. Noe sånt er det som gjengis på bildet han viser meg.

..."Jeg kunne jo stå her oppe på gårdsplassen og høre smellene fra stokkene som pressa på nede i elva idet de gikk i fjellveggen og knakk som fyrstikker"...

Det å vise bilder er en effektiv måte å forklare på. Om han bare hadde sagt dette med ord at hele innsjøen var dekket med tømmer, ville det ikke gjort det samme inntrykket.

*Tømmermengde ved Kverk hengsle 1962. Her ser vi også godt et av betongkarene.
Foto: Anno Norsk Skogmuseum*

Ikke tilfeldig plassert

Nils Petter forklarer at det ikke er tilfeldig at Kverk hengsle befinner seg akkurat her. Dette er den smaleste sekvensen av Drammenselva, og i tillegg er det fast berggrunn på begge sider av elva, derfor egner stedet seg så godt for å anlegge en stopplense, det vil si en sekvens av elva hvor en kan stoppe tømmeret og porsjonere det i passende mengder til "neste stasjon" på tømmerets reise, som er Steinberg. Her (dvs. på Steinberg hengsle) ble tømmeret sortert til de forskjellige fabrikkene lenger nede langs elva.

Nils Petter forklarer, mens han tar frem kart over elva og peker:

"Stopplensa på Kverk kunne ikke bare spennes over elva og okkupere all tømmertrafikken, for Blåfargeverket på Modum var jo også avhengig av tømmer og å bruke elva i sin tid, og derfor var lensa anbragt bare på den ene siden av elva. "Nede ved Hokksund hadde dem oppgangssager. Det var jo når oppgangssagene kom at det ble revolusjon når det gjelder mengdene av tømmer i elva. Ved hjelp av oppgangssagene ble det blant annet mulig å skipe ut ferdige materialer."

Etter at vi har stått på gårdsplassen en stund og sett på kart og bilder, går Nils Petter og jeg ned til en idyllisk plett med benk og bord nede ved elva, men vi må skrinlegge planene om intervju her pga. alt bråket fra en vannpumpe og en traktor i nærheten. Det er tørketid (sommeren 2018), og vann pumpes opp fra elva for å vanne de omkringliggende jordene. Vi bestemmer oss i stedet for at han skal vise meg de fysiske restene fra Kverk-hengsle på eiendommen.

To digre betongkar

Blant annet står det igjen to digre betongklosser helt nede ved elvebredden, ved et strategisk punkt hvor elva er som trangest, og på den ene henger en kraftig lensekjetting. Det finnes også fire stålsylindere som er murt fast på den øverste av de to betongklossene (dvs. den som befinner seg lengst fra elvebredden). Disse betongkonstruksjonene, hvorav en av dem har 4 kraftige jernbøyer, hvor den såkalte lårstokken ble anbrakt. Bøylene og lårstokken hadde en viktig funksjon ved at de fungerte som fortløyningspunkter til lensene og stålvaierne som ble strukket ut for å holde tømmeret på plass ute i elva. Nils Petter forklarer at når det var flom kunne hele 16 vaier strekkes ut for å holde tømmeret på plass i elva, og ble det riktig ille, fant de fram den såkalte "Goliaten", dvs. den aller største og tykkeste vaieren som var like tykk som overarmen til Nils Petter. Disse vaierne ble ikke forankret til bunnen av elva, ei heller strukket over til den andre siden. I stedet ble vaierne strukket under tømmermassene, for så å bli forankret i to stokker ute i tømmervasene, med tømmerlensene imellom .

Nedleggelsen av fløtinga på Kverk

Nils Petter Holdt i verkstedet sitt. Han viser frem utstyr han har tatt vare på fra fløtinga på Kverk hengsle. Foto: Michael Hundeide

Nils Petter forteller at det var fløtningsinspektøren Sven Gjessing som hadde kontaktet han i forbindelse med nedleggelsen av fløtinga på Kverk. Gjessing ble spurt om han kunne tenke seg å overta hvilebrakka og de andre fysiske restene etter hengslet, noe han gjerne ville. Innretningene lå jo i utgangspunktet allerede på hans eiendom. Dette sparte fløtningsinspektøren (og Fellesfløtinga) for en hel del ekstraarbeid og utgifter relatert til eventuelle krav om å fjerne/destruere deler av anlegget.

Nils Petter kunne ellers fortelle at da fløtinga opphørte i Drammensvassdraget i 1969 var det absolutt ingen som var interessert i restene etter Kverk hengsle og alle tingene som hørte Kverk-fløtinga til. Nils Petter har imidlertid tatt vare på flere av disse tingene fra fløtinga i verkstedet sitt, og dessuten ligger det en god del rester av hengslet igjen på grunnen som Nils Petter eier. I ettertid, dvs. ca.50 år etter avslutningen av fløtinga i Drammenselva, er det i løpet av de senere årene blitt stor interesse for Kverk hengsle. Kjettinger og lensefester og mange andre ting relatert til stopplensa og fløringa generelt defineres nå som kulturminner, eller fløtminner for å være mer presis.

Ut fra denne erfaringen lanserer Nils Petter en teori om at det må ta ca. 50 år før ting (dvs. menneskeskapte ting) får antikvarisk verdi og begynner å bli verdsatt og verneverdige. Da vi omsider er tilbake på tunet og jeg er klar til å reise tilbake til hovedstaden, begynner vi å snakke om elva igjen. Nils Petter forteller at han stadig vekk må kikke ned til elva. Hver dag ser han "til henne" for å vurdere vannstanden og værforhold. Mens vi står på tunet og ser ned på elva, *forteller han at elva på en måte er en viktig del av livet hans*. Han har bodd nær den hele sitt liv, og hver dag ser han etter henne og gjør sine vurderinger. Han identifiserer seg med elva.

Nils Petter trivdes godt som fløter de siste årene ved Kverk hengsle, selv om han aldri ble fast ansatt. Han var den yngste av fløterteamet på 5-6 mann. De andre i teamet var godt og vel dobbelt så gamle som han selv.⁴⁴ Kun tre av disse var fast ansatt og helårslønnet, kunne Nils Petter fortelle, mens han selv og to andre var på sesongbetaling. Under vårflommen var det behov for flere, og da engasjerte de opp til 10-15 mann som ekstrahjelp.

Nils Petter forteller ellers om en interessant rollekonflikt mellom det å være bonde på den ene side, og det å være arbeider på den annen. Fløtertemaet på Kverk hadde strengt tatt ikke noe problem med å akseptere hans bondebakgrunn. På Steinberg hadde det nok vært mindre populært, betyr han, men når han jobbet som anleggsarbeider i Drammen eller for en gartner i Oslo, da holdt han kjeft om sin bondebakgrunn og det at han drev et gårdsbruk ved siden av.

NPH: Altså jeg sa aldri at jeg var bonde, det var kanskje litt feigt av meg.

M: Sier du det ja, så det var litt stigma knyttet til det?

NPH: Jeg ville ikke ha noe spetakkel med det, for da ville folk begynne å si du er liksom, det ikke sant, så det holdt jeg meg unna for det jeg ville være kamerater med dem alle.

En stund etter krigen var ikke bønder så populære i typiske arbeidsmiljø, kunne Nils Petter fortelle.

Steinberg hengsle⁴⁵

En tømmerlense eller et tømmerhengsle var som sagt en innretning som bestod av sammenkjedede eller sammenboltete tømmerstokker som tjente til å samle eller lede tømmerets gang i elver og vann under fløting. Ordene hengsle og lense blir brukt om hverandre.⁴⁶ Lensestokkene ble alltid laget av gran, fordi dette treslaget flyter lettest. Furu har derimot tradisjonelt blitt brukt til påler/pålebind, dvs. stående konstruksjoner i elva. Man skiller gjerne mellom ulike typer av lenser/hengsler etter deres funksjon. Blant annet skiller man mellom *ledelenser*, *samlelenser* og *sorteringslenser*. Steinberg var framfor alt en sorterings- og samlelense.

⁴⁴ Etter nedleggelsen av hengslet i 1968, har han i ettertid angret på at han aldri tok kontakt med Hellefoss fabrikk og bad om å få jobb der, noe han selv mener han ville ha fått. Da kunne han ha fortsatt å jobbe med tømmer i nærheten av elva, slik hans far også gjorde i sin tid. I stedet kombinerte Nils Petter gårdsdriften med en rekke jobber, alt ifra Vegvesenet, anlegg og gartnervirksomhet, både i Drammen og Oslo. I ettertid ser han at det både økonomisk og praktisk sett hadde vært klokere å jobbe for Hellefoss, nær elva og gården.

⁴⁵ Filmklipp fra Steinberg hengsle:

<https://hioa.varbi.com/no/what:job/jobID:194642/iframeEmbedded:0/where:4>

⁴⁶ Hengsle brukes mest i tidligere Buskerud i forbindelse med Drammensvassdraget, og lense brukes i forbindelse med Glomma, Trysil-elva og Hedmark/Innlandet.

Steinberg hengsle, 1962. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Etableringen av damsager i Drammen og treforedlingsindustri både i Øvre Eiker og i Drammen by kom til å øke Steinberghengslets betydning. Dette ble hovedsorteringsstasjonen både for sagtømmeret til Drammen og for tømmeret til cellulosefabrikkene Krogstad, Mjøndalen, Vestfos, Gulskogen og Tofte (se Helgesen med kollegaer 2008: 195).

Steinberg hengsle var siste store endestasjon for trelasten før Drammen. Man vet lite om hvordan sorteringshengslet opprinnelig var innrettet. Det finnes heller ikke noe som kan gi en klar indikasjon på om det lå på nord eller sørsida av elva (Loe og Martinsen 1991).

Navnet Stenberg

I 1920 fikk herredstyret en henvendelse fra Statsbanenes hovedstyre om navnet på Steinberg stoppested. (...) De sakkyndige professorene foreslo navnet Steinberg, altså med diftong. I herredstyret kom det forslag fra Ole Frise om at navnet skulle skrives Stenberg, for etter hans mening hadde det ikke noe med stein å gjøre, ikke berg heller om en mente substantivet berg. Interessant her er at Frise mente at navnet hadde røtter i det arbeidet som var drevet her i området i lang tid, nemlig å stemme (stanse) og berge tømmer, altså Stem-berg, men av dem som ikke kjente innholdet av navnet, var det blitt skrevet galt. Flertallet i herredsstyret var enig med Frise og vedtok hans forslag med 12 mot 6 stemmer etter at navnet Steinberg var forkastet enstemmig. Men navnet ble likevel Steinberg (Loe og Martinsen 1991). Her illustreres poenget om at språkendringer ikke nødvendigvis kan skje gjennom komiteers vedtak, men at de ofte i stedet blir gjenstand for en naturlig endringsprosess som ikke nødvendigvis er riktig i forhold til navnets opprinnelse og rotbetydning.

Eier skriver om sortering av lasten ved Steinberg:

«Sorteringen av lasten på Steinberg foregikk på den måten at det blandede tømmeret, etter hvert som det drev forbi med strømmen, ble trukket inn på den flåten, hvor det etter sitt merke hørte hjemme. Senere ble flåtene festet i peler ute i elven i to rekker med åpning imellom, der løstømmeret passerte med strømmen og ble trukket inn til de forskjellige flåtene. Så snart flåtene var fulle - ca. 40-50 meter lange - ble de henlagt på opplags- og delelandet til eiernes disposisjon. Land var leid til dette på begge sider av elven nedover til Møllenhof (på Nedre Eikers prestegårds grunn)

på nordsiden og til Krokslandet på sørsiden, og var forsynt med nødvendige peler. Akkorden på Steinberg-arbeidet omfattet også nedsetting av tømmer til de forskjellige eieres «land» nedover til Drammen» (Eier 1957: 171).

Tinnsjø

Tinnsjø, som ligger mellom Steinberg og Horgenøya, er den delen av Steinberg-innretningen som ble brukt til lagringsplass. Navnet Tinnsjø tror man kommer fra gården Temte. Man tror at navnet opprinnelig var Temtesjø (Etter pamflett 1991, side 16).

Hvor gammelt Steinberg hengsle er, vet man ikke helt sikkert, men i skriftlige kilder nevnes det ikke før på 1700-tallet. Et anker med årstallet 1746, som er blitt funnet ved utløpet av Loeselva, mener man ble brukt til å fortøye en skrålense som gikk ut herfra og over mot den andre elvebredden. Fra ca. 1800 var Steinberg hengsle siste store endestasjon for fløtetømmeret før Drammen (Frode Caspersen 2012). Trolig har området hvor Steinberg hengsle har ligget vært lagrings- og sorteringsplass for tømmeret til sagene i Krogstadelva, Mjøndalen og Solbergelva allerede på 1500-1600-tallet (Helgesen med kollegaer 2008).

I 1866 var det 66 faste arbeidere ved Steinberg hengsle, samt 60-70 midlertidige leiefolk. Hver mann var forpliktet til å jobbe minst 10 timer daglig. Dette året ble det fløtet et samlet kvantum av ca. 86.000 tylfter. Ti år senere ble mer enn 100.000 tylfter oppflåtet ved Steinberg hengsle alene. Herfra ble lasten for den enkelte trelasthandlers regning ført til sagbrukene i og ved Drammen, eller direkte til utskipningsstedet. Da sagbruksprivilegiene bortfalt i 1860 og sagskuren ble fri, ble de nesten 400 år gamle vannsagene erstattet med moderne damp-sager. I 1860-1870 årene ble det bygget omkring 20 damp-sager i Drammen og langs elven oppover til Mjøndalen (Frode Caspersen 2012). I siste halvdel av 1950-tallet arbeidet det hele 113 mann ved Steinberg hengsle, og tidligere hadde tallet vært helt opp i ca. 160. Etter hvert overtok jernbanen og tømmerbilene mer og mer av denne transporten (Helgesen med kollegaer (2008: 196). Som en tilpasning til stadig mindre tømmermengder i vassdraget ble ett av de to moseapparatene på Steinberg fjernet i 1962-63. Denne ombyggingen gjorde det mulig å redusere bemanningen ved anlegget fra 90 til 45. Steinberg hengsle ble nedlagt i 1968.

Nødsår og depresjon 1807-1814

Det ble krig i Europa, og Danmark sluttet seg til Frankrike (i Napoleonskrigen) og fastlandsstyrkene, og forbindelsen med den norske delen av monarkiet ble brutt. Norge ble ruinert. Krigen var uheldig for Norge fordi Storbritannia var det landet nordmennene handlet mest med. Den britiske flåten hadde på sin side full kontroll til havs og kunne blokkere Norge og stanse importen av korn, som nordmennene var avhengig av.⁴⁷

Krigsutbruddet kom på en tid av året da trelasthandelen var i full sving, men aktiviteten ble kraftig nedsatt som følge av krigen. På Steinberg måtte de likevel ta imot bjelker og bord, men ingen visste når produktene kunne bli eksportert. De hundre kvantumssagene⁴⁸ som de drammenske borgerne eide langs Drammensvassdraget stoppet mer og mer opp. Stillheten forplantet seg også til skogen. 1808 ble et mørkt år for trelastindustrien, og matmangel var et stort problem.

Ved Steinberg hengsle ble arbeiderne som hadde arbeidet som leide dagfolk, fast ansatt fra 1812. De kunne nå ikke sies opp uten særlig grunn. Midt i vårflommen i 1812, da en arbeidsstans ved hengslene kunne ført til ubotelige skade både for tømmeret i elva, for bruene i Drammen og for de

⁴⁷ Kilde. Norgeshistorie <https://www.norgeshistorie.no/grunnlov-og-ny-union/1347-utenrikspolitikk-1807-1814.html>

⁴⁸ **Kvantumsag:** Sagbruk som hadde enerett til å skjære et visst kvantum trelast per år til eksport. Sagbruk som er innvilget sagbruksprivilegier. Sagbruksprivilegiens tid i Norge: 1688- 1795.

enkelte kjøpere, stilte arbeiderne trelasthandlerne overfor valget mellom arbeidsnedleggelse eller dobbel betaling. Det heter seg at «Aksjonen lyktes til fullkommenhet», og at «Arbeidsgiverne torde ikke ta en streik». «Aksjonen må ses på bakgrunn av de vanskelige forhold som var den gang, med matmangel og en pengeverdi som sank for hver dag.» «Etter avtalen som ble sluttet, skulle arbeiderne ha en tønne med korn og 30 riksdaler utbetalt i måneden som forskudd med restoppgjøret når høsten kom og senest innen jul» (fra Eikerminne: Steinberg hengsle 1991, hefte). Men avtalen ble angivelig ikke holdt: «Året etter sendte Steinberg-arbeiderne klage til stattholderen over at de ikke hadde fått kornet de var lovet, neppe en skjeppe når de skulle ha en tønne.» «*Hungeren viste straks sine sørgelige følger, den ene måtte forlate arbeidet etter den andre så nesten ikke en fjerdepart av mannskapet var i stand til å arbeide, uaktet bein, mose og barkmel har ofte vært de flestes spise*» (Loe og Martinsen 1991:11).

Napoleonskrigene førte til hyperinflasjon til fortvilelse for både fattig og rik.

«Trelasthandlerne, som beskyldte formannen i fattigkommisjonen i Eker, prost Schmidt for å være opphavsmannen til klagene, hevdet at det ikke var lovet noe bestemt kvantum korn. De skulle levere etter evne, og det hadde ikke stått i de handlendes makt å levere mer enn gjort var, fordi de ikke hadde mer» (Loe og Martinsen 1991: 11-12).

«Folk døde av sult i Drammensdistriktet 1813-1814. Disse årene var særlig vanskelige. I begynnelsen av 1814 fikk Steinbergarbeiderne tillegg til akkorden slik at fortjenesten ble 6 riksdaler daglig. I april bad arbeiderne om at i arbeidslønn for hver 30 tylfter alminnelige bjelker å få 1/2 tønne bygg og ½ tønne havre eller samme verdi i penger. Direksjonen tok forbehold om å betale i penger, hvis korn ikke kunne skaffes» (Loe og Martinsen 1991:12).

Oppgangstider

«Eksporten av trelast fra Drammen steg i årene 1833-1837 fra 53000 til nesten 68000 lester⁴⁹, dette var nesten like mye som i begynnelsen av århundret.

Fra slutten av 1830- årene fulgte omfattende vedlikeholds- og utbedringsarbeider ved hengsler og dammer i vassdraget. Steinberginnretningen fikk nye dopper og peler, og på Gravs grunn ble det bygget hus for arbeiderne.» (Loe og Martinsen 1991:13).

Flom

En voldsom flom rammet Drammenselva og Steinberg i 1916. Flommen førte til sprengte lenser oppover i vassdraget, blant annet Hengslet ved Kverk og tømmeret gikk derfor videre til Steinberg hvor Tinnsjø snart ble fylt. Flere tusen tylfter tømmer gikk forbi. De store tømmermengdene gjorde betydelig skade på pålverk og lenser, og arbeidet ved hengslet ble betraktelig sinket. Heldigvis var det mildt vær og gode vannforhold resten av året, slik at man kunne arbeide helt til en uke før jul. Det samlede kvantum ved Steinberg var dette året 235.274 tylfter (Loe og Martinsen 1991: 22). I 1979 foretok Drammens Tidene og Buskerud Blad et intervju av noen av Steinbergs elvearbeidere og veteraner innen fløting. En av dem var *Anders Korneliussen* fra Steinberg, som var nedsetter på hengslet i 34 år.

Korneliussen hadde følgende å si om flommen:

Under flommen i 1916 gikk Kverk-hengsle. Det var en lørdag. Bruene måtte trygges. Elva var ei eneste tømmerrenne. En kom knapt fram med båtene. Direksjonen måtte iverksette ekstraordinære tiltak. Elvefolket ble satt på vakt ved utsatte plasser. Tusenvis av tylfter kom i drift. Det vanlige arbeidet på hengslet ble forsinket, så vi måtte jobbe helt fram til juleuka.

⁴⁹ En lest (eller "læst") er betegnelsen på et rommål brukt blant annet for å betegne et skips lastevolum.

Noen av oss ble fordelt ved brukarene ved Drammensbrua. Vi skulle sørge for at tømmeret ikke la seg på i røyser, slik at belastningen ble for stor. Det ble en stri tårn som varte i flere døgn. Direksjonen kom med varme gryter med mat til oss. Det gikk stort sett bra, men etterrensinga var langvarig og tok hardt på kreftene (fra Frode Caspersen 2012).

Referanser til denne avisartikkelen og disse intervjuene figurerer i mye av det som har vært skrevet om Steinberg og fløtinga i Drammenselva siden.

Det er et tankekors at man i ettertid kun har ett intervju som tidsvitne fra en arbeidsplass og et lokalsamfunn (livsform) som sysselsatte ca. 150 mann med familier. Økonomiske data og data om mengden tømmer som ble fløtt til enhver tid er protokollført og dermed tilgjengelig, men selve kulturen og livsformen rundt fløtinga på Steinberg og Drammenselva for øvrig, er i mindre grad dokumentert for ettertiden. I forbindelse med dette prosjektet har jeg intervjuet noen av de siste tidsvitnene som selv har vært med på fløtinga på Steinberg-hengslet, og i Drammenselva generelt.

Teknologiske omveltninger (Ombygging av Steinberg hengsle i 1916)

Alt i 1908 hadde direksjonen drøftet maskinell drift, det vil si bunting ved maskinhjelp, ved Steinberg hengsle. I 1915 ble det lagt fram forslag til ombygging, som ble godkjent av generalforsamlingen (Loe og Martinsen 1991:25).

I 1916 fikk man den første såkalte *mosemaskinen* i Hentinga. En mosemaskin er en maskin som presser det ferdige tømmeret til bunter på ca. 25 kubikkmeter. I 1917 kom den andre mosemaskinen, og nå var det ikke mange mann igjen som drev med den gamle fløtingen. Mange år var det to maskiner som moset tømmer, senere ble det bare én. I 1968 ble hengslet nedlagt. Båter, biler og tog hadde nå helt overtatt tømmertransporten.⁵⁰

Bildet over: Mosemaskin ved Steinberg hengsle, 1962. Under: Sortering ved Steinberg, 1962. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

⁵⁰ Kilde Lokalhistorie Wiki om Steinberg hengsle.

Samfunnet rundt Steinberg hengsle

Det etablerte seg et eget samfunn rundt Steinberg-hengslet. Jobbene knyttet til arbeidet ved lensa gikk ofte i arv fra far til sønn. Fellesfløteforeningen hadde som arbeidsgiver ansvar for å holde fløterne og deres familier både med skole og fattigvesen.

Steinberg bruks- og arbeiderforening

Etter ombyggingen av Steinberg hengsle i 1916 gikk arbeidet både raskere og lettere, dermed ble også behovet for arbeidskraft noe redusert. Før maskinene kom brukte man ca. 60 faste arbeidere i tillegg til 2-300 mann en leide inn på dagsbasis. Etter 1916 ble det faste laget utvidet til 120 mann, og antall dagleiere ble betydelig redusert (Loe og Martinsen 1991). Steinberg Bruks Arbeiderforening ble stiftet i 1916, som et resultat av den uforutsigbare arbeidssituasjonen som ombyggingen og mekaniseringen av Steinberg hengsle førte med seg for mange. En av de første utfordringene foreningen ga seg i kast med var å forhandle med Trelasthandlerdireksjonen om nye akkordsatser og inntagelse av faste og andre arbeidere. Utvidelsen av det faste laget til 120 mann var et resultat av disse forhandlingene. I 1918 hadde Steinberg Bruks Arbeiderforening 165 medlemmer.

Steinberg bruks fattigvesen

Lensearbeiderne på Steinberg hadde et eget privat fattigvesen.

Fra pamflett om Steinberg hengsle får vi vite:

6 januar 1926 ble Steinberg Bruks Fattigvesen overført til Nedre Eiker kommune. Ordningen med det private fattigvesenet hadde da eksistert i nesten 119 år. Bakgrunnen for opprettelsen av det private fattigvesenet var organisert av Ekers almindelige fattigvesen 30. desember 1806. Dette kom i stand etter tre møter på Haug prestegård, der amtmann grev Herman Wedel Jarlsberg, prost Haslef, sogneprest Schmidt, lendsmann Gram og prestegjeldets medhjelpere og fjerdingsmenn var til stede.⁵¹ Alle som hadde eiendom, fast næring eller fast inntekt i prestegjeldet ble pålagt, etter formue, å bære den byrde som de fattiges hensiktsmessige forsørgelse gjorde nødvendig. Det ble

⁵¹ Trolig må dette også ha hatt en juridisk bakgrunn. Små bygdemiljøer kunne ikke bære de sosiale kostnadene det innebar å ha store bedrifter, der inntektene i liten grad kom lokalsamfunnet til gode.

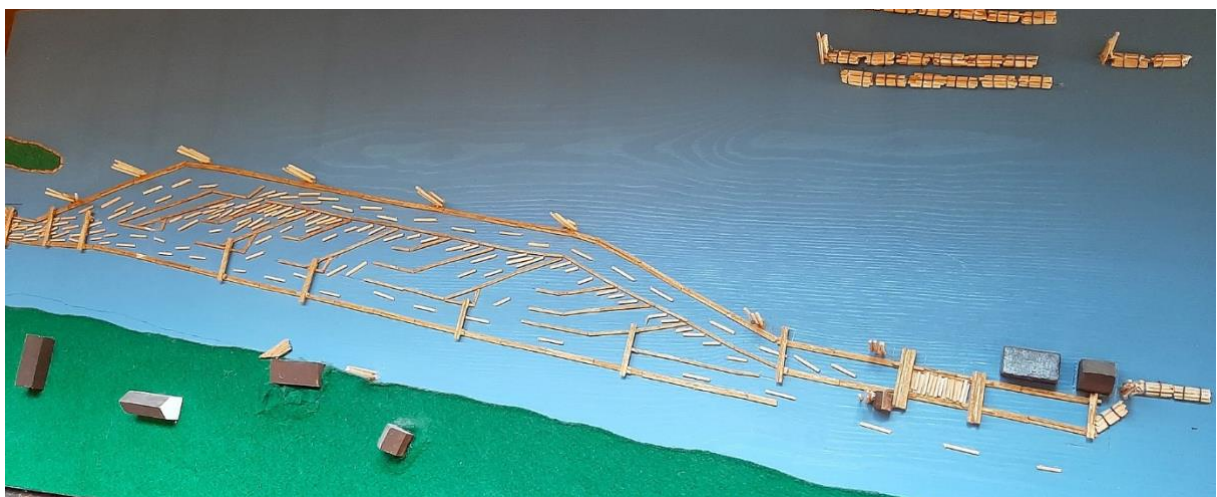
også besluttet «at foreslaa den aarlige contingent til sognets fattigvæsen af tømmerdragere, saugmestere, saugdrenge, bordførere, og bielkeflaadere ved Stenberg at skulle utredes med 1 skilling pr. rdlr. af deres aarlige fortjeneste, som besørger indkassert af deres principaler» (Loe og Martinsen 1991:31, siterer Nils Johnsen, Eiker s 407).

Samtidig med at lensearbeiderne på Steinberg fikk sin fattigkasse ble det også stiftet fattigkasser ved andre store arbeidsplasser i Eiker. Sognepresten Fredrik Schmidt var formann for alle disse fattigvesener. Han skulle også ivareta det alminnelige fattigvesens interesser, og dette førte til at han kom i konflikt med Trelasthandlerdireksjonen.

Vi kan videre lese: I den kontrakt som ble tegnet mellom Trelastdireksjonen og entrepenør/fløtningsinspektør Hans Paulsen Møllenhoff i 1844 står det: «Naar dagen tillader det, er hver arbeider pliktig til mindst at arbeide 10 timer daglig. Den arbeider, som uden forfald, ikke arbeider en saadan tid, erlægger en mulkt til benævnte fattigkasse af 48 skilling for hver dag. Enhver som indfinder sig paa arbeide i beruset tilstand erlægger i mulkt til samme fattigkasse 60 skilling for hver gang» (Loe og Martinsen 1991:32, siterer Nils Johnsen, Nedre Eiker s 23), videre står det «Hans Paulsen er forpliktet til at tilbageholde til indtægt for fattigkassen 2 pct. af de faste Tinsjømesteres fortjeneste» (Tinsjømestere, dvs. arbeidere på Steinberg) (Loe og Martinsen 1991:32, siterer Nils Johnsen s 25).

Møllenhoff var også forpliktet til at betale 24 skilling til Stenberg Bruks Fattigvesen for hver stokk av fremmed merke som ble funnet i nedsatte flåter. Steinberg Bruks Fattigvesen hadde i 1880-årene et årlig budsjett på 2-3000 kroner. Fattigvesenets kommisjon besto av sognepresten, to av direktørene og to tilsynsmenn. Arbeidere, betjenter og trelasthandlere betalte inn en halv prosent av sin månedslønn til dette fondet, frem til fondet hadde nådd en størrelse på kr 25000.

Videre kan vi lese: «Hjelp utenom de faste understøttelsene ble avgjort av direksjonen. Det er eksempler på at der ble gitt forhøyet bidrag til «tømmerdragerenker», hjelp til forpleining av syke arbeidere for direksjonens regning, til kur og pleie på Drammens sykehus, til anskaffelse av symaskin til vanfør pike og opplæring i søm. Reisebidrag ble også gitt for utvandring til USA(...)» Fattigvesenet var også instansen arbeiderne måtte henvende seg til i fall virksomheten ble lagt ned. Fattigvesenet disponerte et sikkerhetsfond for bruk ved eventuell nedleggelse av virksomheten.

Modell som viser deler av Steinberg hengsle slik anlegget var i siste driftsfase (med en mosemaskin). Modellen står i dag på Temte gård og bygdesamling. Tømmeret kommer inn i hengslet (lensa) oppstrøms på venstre side, hvor det så blir sortert og moset (mosemaskin til høyre). Foto: Michael Hundeide

Skole

Steinbergarbeiderne hadde også en egen skole. Rundt 1840 fantes den første skolen på Steinberg, *Losmoen skole*, like ved grensen til Øvre Eiker.

Da den nye skoleloven kom i 1860 besluttet Trelasthandlerdireksjonen å bygge en ny skole. Denne ble ferdig til skoleårets begynnelse 1. juli 1861. Den gamle skolen ble fra da av benyttet som arbeidsbrakke. Den nye skolen, som het Stenberg Bruksskole, var det foruten klasseværelse også to små rom og kjøkken som ble brukt som lærerbolig. Det første året hadde skolen 37 elever. Undervisningstiden var 10 uker. Søkningen til skolen var dårlig og fraværet stort, med opptil 30 %. I 1891 hadde elevantallet vokst til 54 og i 1897 ble skolen 4-delt. En lærerinne ble ansatt og ny skole ble bygget like ved den gamle, som nå i sin helhet ble benyttet som lærerbolig (Etter pamflett Fra Eikermanne 1991 Steinberg Hengsle).

Skoleloven av 1860 påla "Værk, Brug, Fabrik eller andet saadant Anlæg" med mer enn 30 arbeidere å drive skole for arbeiderbarna. På samme måte som med fattigvesenet var poenget å spare lokale bønder for utgifter ved et anlegg som kapitalister et annet sted (i dette tilfelle trelasthandlerne i Drammen) høstet utbyttet fra.

Korps

På slutten av 1800- tallet var det noen av lensearbeiderne som var musikalske og ønsket å starte korps, men de visste ikke hvordan de skulle få penger til instrumenter. De la saken frem for sin arbeidsgiver, og Trelastdireksjonen sa seg villig til både å betale musikkinstrumenter og noter. «I begynnelsen av århundret (1900) fikk korpset sin første «ordentlige» dirigent. En myndig herre som kom fra marinen.» (...) Trelastdireksjonen betalte dirigentens lønn, og det berettes om at spillegleden var stor, og til glede for mange. Trelasthandeldireksjonen støttet også sangkoret på Steinberg. (Loe og Martinsen 1991).

I det ovenstående illustreres hvordan et eget samfunn ble organisert rundt Steinberg hengsle, med bl.a. egen skole, sangkor, korps og fattigvesen. I lang tid var Steinberg bruk kommunens aller største arbeidsplass med opp til 300 arbeidstakere med smått og stort.

SKILDRING 2.

Et møte med tidligere fløter Arild Gran på Steinberg skole 09.07.2018

Arild Gran viser rundt i fløterutstillingen på Steinberg skole, som han har vært med på å bygge og bidratt med gjenstander til. Båten på veggen er en såkalt Nedsetterbåt. Foto: Michael Hundeide

Arild Gran er født 22.07 1940. Fødested: Mjøndalen.

Jeg møter Arild Gran ved Steinberg skole, hvor han har vært med på å lage en utstilling om fløtinga på Steinberg hengsle. Det er også bakgrunnen for at vi møtes nettopp her. Skolen er stengt, men vi har avtalt med vaktmesteren, slik at vi kan komme inn i skolebygningen for å se utstillingen. Mens Arild slår av en prat med vaktmesteren, tar jeg en rask runde i utstillingen på egen hånd og blir imponert over hvor forseggjort og omfattende den er. Etter hvert fremkommer det at rektor Børre Jensen, som sammen med Arild Grans kone Reidun Solaas, som inntil nylig har vært lærer på skolen, pluss en annen lærer, har hatt ideen og tatt initiativet til denne utstillingen. Arild Gran har vært aktivt med både i planleggingen og utformingen av utstillingen. Omsider setter vi oss ned i en sittegruppe i de romslige skolelokalene og pakker ut termos og diverse medbrakt mat. Det begynner å bli på tide å sette i gang med intervjuet.

Arild Gran forteller at han begynte å arbeide ved Steinberg hengsle i mai 1956, og han sluttet i 1959. " Da var det begynt å bli dårligere her. Det var mindre tømmer, så jeg tjente ikke så godt (...)»

Deretter begynte han å arbeide på en slepebåt for Krogstad Cellulose, hvor de slepte tømmer fra Drammens- og Oslofjorden og opp til Krogstad.

Unik trivsel

Det aller første Arild forteller er at årene han arbeidet som fløter på Steinberg hengsle var den lykkeligste tiden i hans liv. Når jeg ber han om å forklare, kommer han inn på kombinasjonen av det kroppslige arbeidet i friluft, elvenaturen og kameratskapet..."Jeg trivdes veldig godt (...). Jeg likte å bruke kroppen og trivdes ikke inne på et kontor (...). Det var også mange hyggelige mennesker. Det var noe helt eget." Når han forsøker å utdype dette, tyr han til diktopplesning av Herman Wildenvey, som vokste opp like ved Drammenselva. Arild leser fra Herman Wildenveys samlede:

*Elven driver og drømmer blidt gjennom hjembygdens jord
Vandrer med skogenes tømmer stilt i sitt sølvbøllespor*

Et annet oppsummerende utsagn Arild kom med under vår samtale var: "Vi segla med tømmer og sorterte tømmer og drømte om jenter. Det var jo det som betydde noe vet du".

Vi må ikke glemme at Arild kun var 15-16 år gammel da han begynte som fløter og nedsetter ved Steinberg hengsle.

En viktig dimensjon med fløternes trivsel hadde med kameratskapet og det sosiale fellesskapet å gjøre. Det var en sterk fellesskapsfølelse og solidaritet blant fløterne på Steinberg, som dermed medvirket til å skape en tydelig yrkesidentitet. En del handlet også om mestring, det "å spille med elva og naturen." Som en uttrykte det. Det å brynes mot og mestre spillet av krefter i elva, er også del av den populære romantikken rundt fløtinga, og del av dens dramatiske appell. I realiteten var nok dette dramatiske aspektet mer aktuelt i forbindelse med den såkalte *brøtninga* i sideelvene, enn på Steinberg -hengslet, men ikke desto mindre var dette dramatiske og heroiske aspektet en del av fløternes og nedsetternes rennommé, og dermed også en del av deres yrkesidentitet.

Sideblikk: *Trivselen langs Trysilelva*

Fra fløterne jeg intervjuet i Trysil fremkom også en nærmest unison lovprisning av hvor positivt de opplevde fløtinga. Selv om det kan være en del nostalgi og romantisering som spiller inn her, er det likevel en interessant kontrast som gjør seg gjeldende når utsagn om fløtinga i Trysil sammenlignes med utsagn om skogsarbeidet. Begge virksomhetene har en tendens til å romantiseres i ettertid, men forskjellen er at når det gjelder skogsarbeidet, var det en del av informantene som vektla slitet, kulda og at de faktisk mistrivdes. Selv blant de som fremstilte skogsarbeidet i et idealiserende lys, ble det som regel også presisert at det var et hardt og slitsomt yrke, og at slett ikke alle trivdes. Særlig akkordordningene ble trukket frem som en ikke-trivselsfremmende faktor ved skogsarbeidet. Når det gjelder utsagn om fløtinga derimot, er det ingen overdrivelse å si at omtalene var udelt positive. For å tolke dette rett, er det i Trysil nettopp viktig å forstå fløtinga i kontrast til skogsarbeidet, eller "slitet i vinterskogen" som det gjerne omtaltes som.

Frem til 1970- tallet var skogsarbeidet og fløtinga i Trysil på sett å vis del av den samme næringa, og de fleste fløterne var også skogsarbeidere. Fløtinga skjedde om våren, "når vårsola begynte å blinke og snøsmeltinga satte inn". Ikke sjelden ble de forhenværende fløterne blanke i blikket når de i lyriske ordelag mintes elva, vårsola og fløtinga. Det er klart at dette fremstod som en stor kontrast til slitet de hadde opplevd i skogen om høsten og vinteren som skogsarbeidere. Fløtinga var både mindre fysisk slitsom, den var også mer sosial og fellesskapsorientert enn skogsarbeidet, og i tillegg skjedde den om våren nær elva, i et landskap som deltagerne opplevde som trivselsfremmende.

Tre objekter fra utstillingen

Etter at å ha sittet og pratet en stund om fløtinga på Steinberg ber jeg Arild om å velge ut 3-4 gjenstander fra utstillingen som er av spesiell stor betydning for han. De tre objektene Arild velger (i prioritert rekkefølge) er: *Nedsetterbåten* som henger på veggen i utstillingen, *fløtehakan* og en *issag*. Vi går bort til de respektive gjenstandene og han begynner å fortelle om gjenstandene han har valgt og begrunne sine valg.

Nedsetterbåt

Førstevalget er en nedsetterbåt som henger på veggen i utstillingen ved Steinberg skole. Arild Gran arbeidet etter hvert som nedsetter på Steinberg hengsle, og nedsetterne var de som førte tømmeret nedover elva og ut i fjorden. De brukte lange, smale elvebåter som ble kalt *jagerbåter* eller *nedsetterbåter*. Båtene ble bygget på Steinberg, og den utstilte båten på Steinberg skole er en

Sundbakkbåt som er en av de to typene som ble bygget og brukt av nedsetterne på Steinberg. Den andre typen kalles *Bentebåt*. Arild forteller at Sundbakkbåten var lang, men veldig lett å ro, selv om han syntes den kortere Bentebåten var finere bygget og vakrere å se til. Det viktigste var likevel at båten var lett å ro fordi nedsetterne rodde båtene oppover fra Drammen hver dag.

Arild forteller at båten er i underkant av 6 m, og at det alltid lå et nedsettertau i båten.

Nedsettertauet var 120 favner eller 216 meter.

M: Akkurat, så dette var båter som du brukte mens du jobbet?

AG: Ja, det var det.

M: Mer om båten ja, det var en av de 3 tingene du valgte deg ut:

AG: Ja, det er jo masse detaljer på båten, en kan ikke se alle. Tofte foran, tofte bak. Og rorskip. Og de dere hakene som henger ned der, jernhaker, det er hentehaker. Vi la inn til tømmeret, da hadde vi klubbe og slo oss fast, så slapp vi å fortøye, og da brukte vi hentehaker, og du ser klubba ligger der oppe.

Klubba ble også brukt når vi fiska laks iblant.

Arild G. forteller videre at nedsetterbåtene som regel ble bygget etter hodet, og uten tegning. "Han som har bygget denne", han peker på båten som er opphengt på veggen, "han heter Corneliussen. Så han har bygd den sjøl og jeg tror han var nedsetter i 34 år."

Nedsetterbåt i Drammenselva. Foto: Wikimedia Commons

Det burde ikke komme som noen overraskelse at AG trekker frem nedsetterbåten som sitt førstevalg. For det første arbeidet han som nedsetter ved Steinberg hengsle og brukte slike båter i sitt arbeid, og i tillegg har han i ettertid blitt båtmenneske på sin hals. Blant annet driver han med modellbåter som hobby. Etter at han sluttet som fløter/nedsetter på Steinberg hengsle fikk han som nevnt jobb på Krokstad Cellulose, og jobbet på en slepebåt med frakt av tømmer fra Krokstad Cellulose og ut igjennom Drammens- og Oslofjorden, han tok skipperutdannelse og ble etter hvert fører på denne båten. I denne jobben måtte han lære seg alle grunnene i Drammenselva fra Krokstad og ut over i Oslofjorden, mens jeg pratet med han navnga han flere av disse grunnene og pekte dem ut på kartet.

Fløterhake

Fløterhakan er Arilds Grans andre valg i fra utstillingen:

M: Hvis du skal velge et par ting til?

AG: Ja, det må jo være hakan, fløterhakan vår som står der ute vel. Han er ikke her inne tror jeg. (...).Her har vi hakan der ja.

M: Der er to haker ja...

AG: Ja og den ene er lang, den ble brukt i maskinen mener jeg, og det er sorteringshake (han sikter til den andre). Den er snerten og passe tjukk.

Skaftet er laget av gran, for det var det beste materialet. Ikke bjørk, for det ble for stivt.

Det er passe elastisitet i gran. Og jernhaken den er produsert på Knudsensmia i Mjøndalen.

Og han var spesialist han... "Hemmelig herding", det var det bare han som kunne. Fantastisk flott jern. I Mjøndalen var det en institusjon det.⁵²

M: Hvor mange forskjellige sånne haker var det dere brukte/ du brukte? Og hvor spesialisert var de?

AG: Den grove der i maskinen og den andre det er en vanlig sorteringshake, og den ble brukt gjengs. Den snertene der, den brukte vi alle sammen (dvs. sorteringshaka).

Fløterhake utstilt på Steinberg skole. Foto: Michael Hundeide

Issaga

Er Arild Grans tredje valg av en gjenstand fra utstillingen:

"Issaga den ble brukt for å skjære isen løs fra dokkene (*Dokkene* dvs. gruppene av påler slått ned i bunnen av elva), og der brukte dom også ispila for å hogge rundt dokkene så dem ble fri for is. Hvis man ikke gjorde det, da gikk jo dokken⁵³ opp, for isen løftet dokkene opp og da ble de ødelagt" Frigjøringen av is fra dokkene ble også kalt *vekkinga av dokker*. Dokkene var tømmerpålene som stod i grupper ute i elva.

Issaga aktualiserer vinterarbeidet som det var stor rift om den gang på Steinberg hengsle. Det var kun noen få betrodde fløtere/ arbeidere på Steinberg som ble valgt ut for å være med på dette arbeidet, og i følge Arild Gran var han en av dem. Issaga ble særlig brukt for å frigjøre dokkene for is.

M. Så du var med på dette her, for det var jo vinterarbeid dette her, når dere måtte skjære is?

AG: Jada, jeg var med på det meste. Jeg tror det.

M: Ja, for det var vel bare noen få som var engasjert om vinteren, var det ikke det?

⁵² Knudsensmia ble etablert i 1896 av Karl Henrik Knudsen (1870-1956). Smia, som ligger sentralt i Mjøndalen sentrum, smidde en lang rekke fløtingsrelaterte jernredskaper. Som nevnt av Arild Gran var de kjent for sine fløterhaker. I landet for øvrig var derimot smia kanskje aller best kjent som smie for merkeøkser. Karl Henrik Knudsen tok tidlig patent på en ny type merkeøkser, og på denne tida var det flere merkeøksprodusenter. Men lenge etter dette (rundt 1920 -tallet), og helt frem til fløtingas slutt i ulike vassdrag, var og ble merkeøksene smidd i Knudsensmia den foretrukne merkeøksa. I tillegg til Knudsen selv, arbeidet det flere smeder og oppslagere i smia da det gikk for fullt. Den siste Knudsen i smia, var Oddbjørn Knudsen, som da var tredje generasjons «Knudsen-smed». Han tok over etter sin far, Oddmund Knudsen som eier av smia i 1980. Oddbjørn Knudsen og en venneforening drev smia inntil for noen få år siden (kilde: Lokalhistoriewiki, Knudsensmia, samt Bjørn Bækkelund fra Norsk Skogmuseum). Etterspørselen opphørte da fløtingsforeningene begynte med fargemerking.

⁵³ Ansamlinger av påler i lenseanlegget.

AG: Ja, om vinteren, mange passet jo på å få seg jobber. De tok seg jobber både her og der. Det var mye industri, så det var bare å hoppe inn hvor som helst. Det var veldig greit der i den tida (dvs. greit å få jobb).

M: Men hvorfor valgte du denne issaga?

AG: Jo det er noe jeg kan huske godt, det er det.

Issag. Saga på bildet ble brukt av Glomma fellesfløtingsforening, trolig ved Fetsund lenser. Den er 153 cm lang og 24 cm bred i den øvre delen. Sagbladet er laget av 2 millimeter tykt valsestål. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Vennskap og heltehistorier

Det er ikke først og fremst relasjoner til ting som preger Arild Grans minner fra tiden som fløter/nedsetter. Fremfor alt er det de sosiale minnene som trer fram i hans beretninger arbeidslivet ved Steinberg hengsle. Til stadighet trekker han frem kameratskapet, samholdet og alle de hyggelige menneskene han arbeidet sammen med. Dette forteller nok en del om arbeidsmiljøet i fløtinga på Steinberg, men det forteller vel så mye om personen Arild Gran, og kanskje også om at han i ettertid ønsker å fremstille fløtinga i best mulig lys. Likevel får man inntrykk av en arbeidsplass som var preget av trivsel og frihet. Særlig aktualiseres Arild Grans gode relasjon til sine kollegaer gjennom beretning om vennen Henri. I løpet av beretningen fremkommer det at Henri ikke bare er en vanlig venn, men mer som et forbilde og helt for Arild. I tillegg fremkommer også at Henri er en god del eldre enn Arild, og at han nok har hatt en sentral rolle i å motivere Arild til å bli fløter på Steinberg.

Arild forteller:

Henry Fredriksen Skar (1909-1980), han var fra Steinberg, men bodde i de siste åra ved Krokstadelva oppe i skauen i et flott hus der, han var en helt. Han fikk Carnegies heltemedalje⁵⁴, for han reddet livet til en annen tømmerfløter som satt fast i tauet i dokka. Tauet gikk rundt benet til fløteren slik at stakkaren holdt på å miste beinet, Henri rodde alt han kunne fra den andre siden av elva og greip øksa og hogg av tauet, og redda beinet og livet hans.

Arild hadde flere historier på lager om vennen Henri, og alle avdekket en nesegrus beundring overfor kameraten, som han oppfattet som en helt (her er det også verd å huske at Arild kun var 15 år gammel da han begynte som nedsetter på Steinberg). Blant annet fremkommer det av Arilds beretninger, at Henri var motstandsmann under krigen, og at han greide å stikke av fra tyskerne under dramatiske omstendigheter. I tillegg tegnes også et bilde av en raus kollega og farsfigur som flere ganger tilbød seg å bytte vakter med Arild, slik at han kunne dra på hyttetur i helgene sammen med jevnaldrende venner.

Hvorfor er dette av generell relevans i en rapport om fløtinga i Drammensvassdraget?

⁵⁴ Andrew Carnegies heltefond for Norge, opprettet i 1911. Fondets formål er å påskjønne heltegjerninger utført i Norge og hvor vedkommende redningsutøver frivillig og med risiko eller fare for eget liv redder andre. I særlig grad er det viktig å fremheve de lokale og uselviske helter som gode eksempler for andre.

Jo, det av relevans fordi det sier noe om hva som motiverte og trakk de unge guttene til fløteryket. Ikke bare Arild Gran, men flere av de andre fløterne jeg har snakket med forteller om en beundring og fascinasjon som de unge guttene hadde for fløterne og miljøet rundt fløtinga. Det var noe med miljøet og den maskuline stilen som kunne virke motiverende. Dette forteller også sitt om en annen tid, med andre idealer om kjønns- og yrkesidentifikasjon. Rett etter krigen var man opptatt av helter, det er man kanskje ikke i samme grad i dag.

Stedsnavn og informasjonsoppslag

På spørsmål om hvorvidt Arild Gran synes folk på Steinberg identifiserer seg med fløtehistorien fra stedet på tross av at fløtinga opphørte i 1969, er svaret han gir tosidig: Med unntak av utstillingen på Steinberg skole finnes det jo ikke noe annet museum på Steinberg, og han er ikke videre imponert over Nedre Eiker kommunes innsats på området. Likevel mener han at flere av de som bor på Steinberg har et nært forhold til historien om Steinberg hengsle. Som eksempel nevner han nye veier på Steinberg som er oppkalt etter fløtinga fra stedet, som f.eks. *Nedsetterveien*, *Fløterveien* og *Hergaveien* osv, og dette synes han er flott. Likevel er det påfallende få fysiske rester av Steinberg hengsle eller informasjonstavler om hengsle i dag på stedene hvor hengsle tidligere fantes. Dette er påfallende med tanke på at Steinberg hengsle over en lang periode var stedets desidert største arbeidsplass med opptil 300 ansatte. Dette bekreftes ytterligere da vi på slutten av vårt møte tar en tur langs elva slik at Arild Gran kan vise undertegnede stedene langs elva hvor Steinberg hengsle lå den gang. De eneste restene vi er i stand til å finne fra fløtinga og virksomheten på hengslet er en 5-6 meter lang rad med tømmerstokker festet til bunnen av elva som danner en sekvens av strandlinjen av en kunstig øy ca. 50- 60 meter ute i elva fra der vi står. Dette er altså det eneste fysiske vitnet fra fløtevirksomheten på Steinberg som Arild Gran og undertegnede var i stand til å finne. Alt av kulturminner fra Steinberg hengsle er ryddet bort. Tidligere har det vært slått opp informasjonsplakater om anlegget langs bredden av elva, men de er tatt bort for flere år siden, angivelig pga. manglende midler fra kommunen/fylkeskommunen til vedlikehold og oppdatering. Det interessante her er at den eksakt samme historien kan fortelles fra Kverk hengsle, hvor en kultursti langs hengslet nå er gjengrodd pga. manglende midler til vedlikehold. Og tilsvarende også langs delinga ved Bergsjø, hvor det tidligere har vært etablert kultursti med oppslagsplakater om virksomheten. Det er m.a.o. den samme historien som går igjen om penger som ikke har vært bevilget til vedlikehold og reparasjoner av de respektive kommunene, og dermed har det hele vært fjernet på samtlige av de tre stedene langs Drammenselva.

Dette står i grell kontrast til situasjonen på Fetsund lenser i Glomma, hvor kommunen sammen med frivillige organisasjoner i flere omganger har fått istand turstier til allmenn benyttelse. Blant disse kan nevnes turstien fra Fetsund sentrum langs fløtingsanlegget ved Fetsund lenser. Denne turstien ble lagt allerede på 1990-tallet via et samarbeid med den gang Fet kommune (nå Lillestrøm) og Fetsund Lensemuseum. De siste årene har også en gammel ferdselssti, den såkalte «Taterstigen» langs Glomma mellom Sørumsand og Fetsund, blitt satt i stand takket være et samarbeid mellom kommunen og lokale foreninger. I deltaområdet i Nordre Øyeren Naturreservat har også turstier blitt revitalisert både takket være frivillighet og offentlige midler.

Avrunding: i forbindelse med nedleggelsen av Steinberg: (Etter Bjørn Bækkelund)

Lørdag 17. januar 1969 hadde Steinberg Bruks Arbeiderforening innkalt sine medlemmer til årsmøte. Stemningen var vemodspreget, for arbeiderne hadde mottatt oppsigelsesbrev. En del av dem hadde fått nye jobber på Krogstad Cellulosefabrikk, som forøvrig ble nedlagt to år senere. På Steinberg skulle brakkenes selges og arealene skulle omdisponeres til boligfelt. De tilstedeværende forstod at dette kunne bli det siste årsmøtet, for det kom aldri mer til å bli hengsledrift på Steinberg. Det siste arbeidsforeningen gjorde var å utnevne to av sine veteraner, Hans O skar (1895-1984) og Erland Øen (1898-1979) til æresmedlemmer.

SKILDRING 3:

Et møte med fløte- og elveentusiast Tore Skistad på Steinberg 23.11.2018

Tore viser sitt private fløtermuseum i garasjen. Foto: Michael Hundeide

Tore Skistad viser bilde av faren og oldefarens barndomshjem, få meter unna huset hvor han bor. Foto: Michael Hundeide

Du skjønner det at det var en egen lyd når dem fløta tømmer.

... Du hørte sånn lavmælt ... for du veit, når dem dreiv denna delinga da av tømmeret, sortering av tømmeret ...

Og da, du hørte den dere lave, dem prata ikke høyt vet du. Lav sånn mumling, og så hørte du stukkane som liksom dunka mot hverandre, klokk, klokk, klokk.

Det var en sånn egen lyd når du ... Hvis jeg lokker øya, så hører jeg den lyden ennå!
(Tore Skistad 23.11.18)

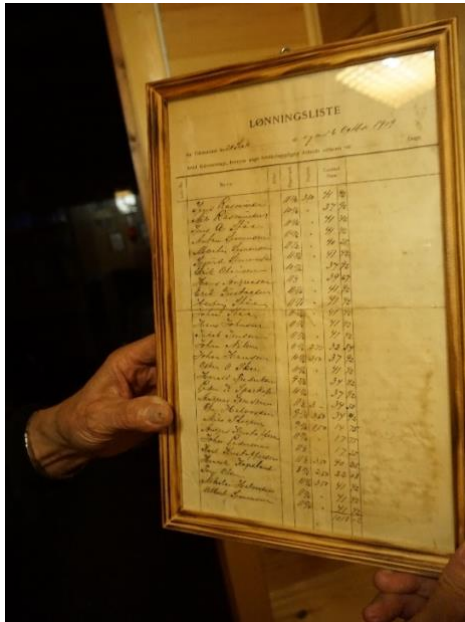
Jeg har avtale om å møte Tore Skistad og svinger inn i et vanlig norsk villastrøk langs bredden av Drammenselva. Når jeg ringer på døra ønskes jeg velkommen inn, men jeg får vite at han kun har ca. en og en halv time til rådighet, fordi han skal være barnevakt for sine barnebarn. Barnas foreldre skal ut på shopping i dag fordi det er såkalt "Black Friday", men han anmoder meg om at jeg også kan komme tilbake senere på våren," for da kan vi dra ut med båt, og jeg kan vise deg rundt ..." Vi begynner vår samtale inne i stua hans, og etter hvert beveger vi oss ned i kjellerstua hvor Tore har flere bilder og tegninger fra fløtinga på Steinberg, som han gjerne vil vise. Til slutt går vi ut i garasjen hvor han har sitt private fløte- eller elvemuseum. Helt på tampen av besøket viser han meg de to fløterbåtene han har stående ute i hagen.

Tore Skistad har bodd på Steinberg, få meter unna Drammenselva, i hele sitt liv. Han er 73 år, og det meste av sitt yrkesaktive liv har han arbeidet på Hellefoss papirfabrikk. Faren, og slekta på farssida, kommer fra gården Moen på Steinberg, som ligger få meter unna Drammenselva og der Tore bor i dag. Moren kommer fra Krokstadelva. Da Tore var ungdom hadde han en drøm om å bli fløter på Steinberg hengsle, et yrke han allerede behersket og hadde erfaring fra som barn og ungdom.

Han tok det som en selvfølge at han skulle bli fløter, og fikk til og med utlevert fløterhake fra sjefen på Steinberg hengslet (dvs. Anders Øyen), men faren (og foreldrene) hans ville det annerledes. Faren leverte tilbake fløterhakan, fordi han mente det ikke var noe fremtid i dette yrket for sønnen, og det måtte Tore Skistad i ettertid gi faren rett i. Selv om Tore aldri begynte som fløter i voksen alder, har han alltid hatt en stor og levende interesse for fløtinga på Steinberg hengsle og alt rundt den og Drammenselva. Han har også en lidenskapelig interesse for lokalt bygde båter, og sist men ikke minst, elvefiske. Særlig laksefiske i Drammenselva.

Håndskrevne lønningslister

Tore forteller om oldefaren sin, Julius Korneliussen, dvs. faren til bestemora hans, som er en av flere i slekta hans som jobbet på Steinberg hengsle, eller *Steinberg bruk* som det egentlig het. Tore forteller om oldefaren Julius Korneliussen at han var smed, og at han hadde ord på seg for å ha så fin håndskrift. Derfor ville sjefen der nede på Steinberg ha han til å skrive alle lønningslistene. Tore har flere slike gamle lønningslister som oldefaren Julius Korneliussen har ført i pennen. En av dem fra 1909 har han rammet inn og hengt på veggen i kjellerstua. Steinberg bruk var en stor arbeidsplass, og fra den eldste lønningslista som Tore har arvet fra sin oldefar fremgår det at 164 personer arbeidet på Steinberg hengsle på begynnelsen av 1900-tallet.

Lønningsliste fra 1909 (t.v.). Til høyre Tore Skistad i sitt private museum. På veggen henger blant annet modellen av den største laksen han har fått i Drammenselva. Foto: Michael Hundeide

Barndomsminner

Tore forteller hvordan relasjonen til elva, fløtinga og Steinberg bruk var del av dagliglivet, for som han sier, bodde han jo og vokste opp like ved: "Steinberg hengsle lå jo rett nede ved bakken her, så det var jo å gå nedpå hengslene, det å leike vet du, og der hjalp vi jo til litt og". Det var noe veldig fascinerende med det fløtermiljøet på Steinberg, de fortalte noen røverhistorier som var spennende for oss gutta å høre på, "(...)"I tillegg var det et veldig kollegialt miljø, med en egen stemning. Du skal ikke se bort ifra at vi så litt opp til disse karene". Men det var også nyttig og noe å lære. Tore Skistad forteller at de pleide å gå ærender for fløterne, eller de "veda" dvs. sanket ved av avslåtte stumper. Eller så pleide de å fiske ... Særlig om våren "gjedde, brasme og hersling". Fisken ble stort sett kokt i bryggepannen og gitt til bestefarens griser. Tore er fremdeles en ivrig laksefisker. Han har også vært involvert i kultiveringsarbeid av laks i elva, og i museet han har innredet i garasjen har han både en modell av den største laksen som noensinne er tatt i Drammenselva på 34,4 kg (i 1925), samt en preparert utgave av den største laksen han selv har fått i elva på 18,6 kg. Ved siden av fløtinga og Steinberg hengsle, er nok fiske og særlig laksefiske den aktiviteten som i størst grad knytter Tore Skistad til Drammenselva. "Vi hadde jo badeplasser her også, blant annet nede ved brakka her, og ved Djeveløya"...

Trafikk på elva

Tore forteller om hvordan det før i tida var mye mer aktivitet og trafikk på elva enn det er i dag. Det var jo fast båttrafikk opp langs elva. Det var blant annet passasjerbåt som gikk til Hokksund og Hellefoss. «Dessuten frakta dem jo tremassen sin utover med lektere her, og så dro dem køl opp igjen, for dem fyra jo med køl den gangen, og ikke med olje, når dem skulle lage papir og tremasse. Dessuten hadde både Krogstad cellulose og Steinberg hengsle slepebåter. På slutten hadde Steinberg hengsle to slepebåter. Den gamle het *Skremma*, og den nye, *Ulla*».

Bunntømmer

Jeg spør han om dette med bunntømmer:

"Det å pella bunntømmer, som dom sa, det var jo et helt spesielt felt". Ifølge Tore var det nesten som en egen liten profesjon. Dem hadde jo eget utstyr til dette, blant annet noen svære pigger. Han lover han vil vise meg noe av dette utstyret i museet han har innredet i garasjen senere.

Han forklarer: For å få lov å ta opp bunntømmer så måtte du jo fortrinnsvis jobbe på elva da. Dette var en ressurs som var forbeholdt arbeidsfolka på elva, et gode som dem hadde kan du si. Bunntømmeret var jo brukandes til litt av hvert, selv om det ikke egnet seg så godt til ved, for det var utvaska, så ble det brukt til å bygge hus. "Det er vel ikke et hus her på Steinberg som er bygd rett før 1950 som ikke har bunntømmer i seg", hevder Tore. Hvis man kjente en som jobbet på Steinberg hengsle, så kunne en, hvis en var heldig, få lov til å benytte denne personens rett til å ta opp bunntømmer i hanses navn. Så dette var jo ganske attraktivt. I ytterste konsekvens kunne man jo skaffe gratis materiale til å bygge seg hus. Tore forteller også om en på Steinberg som etter han ble pensjonist drev og hentet bunntømmer på heltid som en slags business. Han tok opp bunntømmer og leverte til en trevarefabrikk nede i Mjøndalen som lagde vinduer. Materialet egnet seg visst spesielt godt til det formålet, for det slo seg ikke.⁵⁵

Fløting vs. kraft?

Tore forteller videre om at det var fløtinga som i gamle dager fikk førsteprioritet foran all annen virksomhet når det gjaldt rettighetene til elvevannet i Drammenselva. Det var ingen som fikk lov å gjøre noe med regulering oppover før fløtinga hadde sagt sitt, forteller han. Men dette bildet kom til å endre seg etter hvert som kraftutbyggingen begynte å bre om seg, og myndighetene etter hvert skjønte at det lå mye mer penger i produksjon av vannkraft enn fløting av tømmer. Etter hvert som flere og flere kraftverk ble bygget ut, og fløtinga mistet flere og flere av sine rettigheter, mente Tore Skistad dette var første tegn til at man begynte å se slutten på fløtinga i Drammensvassdraget. (En tilsvarende situasjon ble også av noen omtalt som grunnen til at fløtinga i Trysil ble avsluttet, riktignok mye senere enn i Drammensvassdraget).

Museum i garasjen

Etter at vi har sittet i stua og snakket sammen en times tid, vil Tore Skistad vise en del tegninger og foto han har i kjellerstua si, for deretter å avslutte det hele med en omvisning i det lille elvemuseet/fløtemuseet han har innredet i garasjen. Mens vi går ned spør jeg om han er opptatt av å samle på ting generelt, hvorpå han svarer at han aldri har kjøpt en ting på auksjon eller på et loppemarked i sitt liv. De eneste gjenstandene som interesserer han, og som han samler på, er ting som enten har med elva og fløtinga eller slekta å gjøre. I kjellerstua viser Skistad fram en rekke bilder av alt fra håndskrevne lønningslister til plansjer over tømmermerker fra Steinberg på slutten av 1800- tallet osv. Han viser også en del tegninger fra delinga og fløtinga på Steinberg som han tegnet i 15-16 årsalderen, og de er illustrerende og viser hvordan ting fungerte på hengslet den gang han vokste opp. Etter hvert går vi i retning garasjen, men aller først viser han meg båten han har i hagen (den andre har han på elva gjennom hele vinteren). Særlig stolt er han av *jagerbåten* eller *nedsetterbåten* som denne type båter også kalles. Skistad forteller at båten er bygget av en *Olaf Borgersen*, den siste profesjonelle båtbyggeren her omkring, og han forsikrer at båten fremdeles er i flittig bruk. Han har den på vannet hver eneste sommer, den skal ha blitt bygget i 1960.

⁵⁵ Høsten 2019 traff jeg Brede Bråten ved Bergsjø som i noen år hadde arbeidet som "losgutt" ved Delinga, han viste meg flere hus på Geithus som var blitt bygget av bunntømmer fra fløtinga i Bergsjø.

Illustrasjonsbilde av såkalt Jagerbåt, også kalt Nedsetterbåt. Foto: O.T. Ljøstad/Anno Norsk Skogmuseum

Etter hvert beveger vi oss inn i garasjemuseet. Vi går inn i et rom spekket med bilder og små og store gjenstander som henger på veggene. Her er ulike typer av lenser og lensekjettinger, samt serier med forskjellige fløterhaker i ulike størrelser og utforminger. Forskjellige årer i naturlig størrelse, og en rekke miniatyrmodeller av båter og årer som Skistad selv har skåret ut. De to modellene av trofélakser er allerede nevnt, og her er mange bilder av menn som viser sin fangst av både laks og gjedde. Merkeøkser, lakseskjeer «you name it!». Spredt mellom alle gjenstandene fra fløtinga henger innrammede tegninger av aktivitetene i fløtinga som Skistad selv har tegnet.

Pælebukken

Tore forteller også om den såkalte pælebukken som var en trelekter med ei hytte på og ei svær mast med en vinsj og en vaier oppå toppen på masta og et lodd som de brukte for å slå ned dokkpælar med." Pælabukken kalte dem den, den ble dratt i land på vinteren rett nedpå her den, dem hadde sånt vinsjespell nedpå her".⁵⁶

Vekkinga

Skistad forteller at for de aller fleste var fløtinga på Steinberg kun sesongarbeid, det var kun på våren og sommeren. «Noen få (heldige) var aktivisert om vinteren med lensebygging og kanskje han smeden da, for han dreiv og smidde om ting som skulle brukes om sommeren. Noen heltidsjobber var det, men for de som var på delinga. Og så var det *vekkinga* da! Det var de som rensket isen vekk fra *dokkene*, dvs. gruppene av påler slått ned i bunnen av elva, om vinteren. Det var attraktivt arbeid.»

En streikebryter fra Gol

I det vi snakker om miljøet og samholdet blant fløterne/ nedsetterne på Steinberg, kommer Skistad plutselig på en historie:

"Ja, du kan si det var nok veldig sterk kollegialitet blant disse karane skjønner du. Jeg skal fortelle deg ei historie:"

⁵⁶ Tidligere fløter Arild Gran fortalte en interessant historie om en såkalt "pælabukk", dvs. en maskin som ble anbrakt på en lekter for å slå nedi pælene til dokkene i bunnen av elva. Det var store krefter i sving, og det kunne nok være spektakulært å se på. Så var det i forbindelse med et jubileum ved Mjøndalen at de hadde fraktet opp en slik "pælabukk" på en lekter for å demonstrere hvordan dokkene ble laget og pælene ble slått ned i bunnen av elva. De slo nedi en del pæler, og lagde noen dokker, men det tok ikke lange tida før disse dokkene løsnet og forsvant. Problemet var at de hadde glemt en vesentlig detalj! Stokkene skulle slås ned i bunnen med topp-enden først, hvis ikke løsnet de fra elvebunnen like etter. Pælene var derimot slått ned i bunnen med den tykkeste enden først, og derfor løsnet de. Denne historien ble trukket frem som et eksempel på hvordan gamle ferdigheter knyttet til fløtinga og annet går i glemboka når arbeids- og håndverkstradisjoner ikke holdes i hevd.

Skistad forteller om da han var med i bryllupet til søstera si, da hun giftet seg med en kar fra Gol. Der traff han en eldre kar på ca. 80- 90 år som han begynte å snakke med. Da karen hørte at Tore var fra Steinberg, fortalte den eldre at han for lenge siden i sin ungdom hadde vært på Steinberg.

Det var i 1927 da var det storstreik i Norge med lockout og greier. Den gamle fortalte at det hadde kommet noen karer fra Eikerbygdene oppover med toget til Gol, og det var streik på Steinberg, så de lurte på om det fantes folk på Gol som kunne jobbe, "Streikebrytere vet du", sier Skistad. Den gamle fortalte at han var litt spent på dette, så han ble med. Skistad: "Det hørtes nesten ut som han ble med mot bedre vitende, men han gjorde ikke det vet du!"... En hel vogn på toget ble fylt opp av gutter fra Gol som skulle jobbe i fløtinga på Steinberg. Skistad gjengir den gamle som forteller: "Så når vi kom til Steinberg stasjon så gikk vi nedover mot elva, for der var det noen brakker vi skulle innkvarteres i", sa han. "Men når vi kom nedover å skulle begynne og arbeide, så stod det en gjeng med karer utstyrt med lange fløterhaker, og de kom flyganes og hoja og skreik og skulle ta oss. De skulle banke oss!" Og Skistad fortsetter: "Men så lå det et lite gårdsbruk nede ved elva", sa han, og der stod det et kvinnfolk oppe på trammen og hu skreik tell meg: Du får komme inn her å gjømmе deg til det har roet seg litt." Tore Skistad mente at dette måtte være huset til hans besteforeldre som karen fra Gol hadde søkt beskyttelse i fra de streikende fløterne på Steinberg i 1927. Det var med andre ord Tore Skistads bestemor som hadde reddet karen fra Gol fra de streikende Steinberg-fløterne. "Så han hadde vært på Steinberg som streikebryter, men han hadde egentlig ikke tenkt det da sa han". Skistad humrer og sier: Han måtte jo si det på den måten da. Så hele gjengen av streikebrytere "måtte reise hjem til Gol med uforretta sak"(...) "Så dem beskytta arbeidsplassene sine dessa karane da!" sa Tore Skistad.

Tilhørigheten til elva og lyden fra delinga

For Tore Skistad er minnene fra fløtinga på Steinberg noe som lever i ham. Noe han "kan sitte og tenke på å kose seg med", som han sier. Han forteller hvordan han kan lukke øynene å høre den lave lyden: «Dem prata ikke så høyt vet du, lav sånn mumling, og så hørte du stukkane som liksom dunka mot hverandre, klokk, klokk, klokk (...)».

Tore Skistad forklarer: "Du skjønner det var en egen lyd når dem fløta tømmer ...". Når dem dreiv denne delinga da av tømmeret, dvs. sorteringa av tømmeret, da var det liksom to hovedkomponenter der da. Det var han som stod på brua, altså den brua som går fra lense til lense som tømmeret seila under. Der stod det som regel to mann med hver sin haka da, og trilla dessa stukkane rundt for å se hva slags merke dem hadde. Og hvis den stokken hadde det merke som skulle inn i den grima da, da stod det en mann dem kalte for "nåla". Dette var linken inn i bingen ifra renna. Og da måtte dem kommunisere med han. Hvilke stukk han skulle ta eller ikke ta. Og de hadde et eget språk: "*første på nåla går en og to den vesle rota der og den toppen tar du og så går du en og så tar du to!*"(...). Dette var som et eget språk de hadde når de sorterte tømmeret. Dette var ved hver bru nedover det. Hver fabrikk hadde jo si bru, og si grime som tømmeret skulle inn i. "Hvis jeg lokker øya så hører jeg den lyden ennå."

Av de som bor langs elva på Steinberg, mener Skistad han kan se forskjell på de som kommer ifra stedet og de som ikke gjør det. Hos de som kommer fra Steinberg er det måket vei ned til elva ifra huset om vinteren, mens det ikke er det i husa hvor beboerne ikke kommer i fra Steinberg.

"Jeg vet ikke om det er tilfeldig eller hva det er, men de som kommer ifra Steinberg har en tilhørighet til elva."... Skistad utdyper:

«Du kan si nede ved båtstua her så var det 3-4 forskjellige ting. For det første hadde du *tømmerlenken* da, som båten lå tjora i. Og så var det *bryggepanna* som bestemor mi kokte klee i da, og *skjula* den lå nede på isbrua og skjula klee i elva. Og så var det vedstabler da, og båtkrakkane. Der du tok opp båten. Jeg kan huse bestemor mi og et kvinnfolk litt lenger nedante her, dem satt der

nede å kokte kleer, og så satt dem å strikka da og skravla nede med elva der, mens dem fyra under bryggepanna og kokte ... dem kokte kleene da..."

Relasjonen til elvebåtene er også en del av denne tilhørigheten, mener Skistad.

«De påstår jo det at Steinbergingene ikke får sove om natta hvis dem ikke har båten i elva.

Selv har han to båter, hvorav en som han tar opp i hagen om vinteren. Det er jagerbåten, og så har han en til som han har i elva hele vinteren.»

Skistad forteller at det var forskjellige båter som ble brukt blant fløterne på Steinberg.

Nedsetterbåtane var en ting, ifølge Skistad er det et navn som har oppstått i nyere tid. Det var jagerbåt de kalte det den gang, og det var en tobording. Skistad finner fram en blyant for å tegne og fortelle hva en tobording på baksida av en konvolutt.

Sorteringsanlegget "Delinga" ved Bergsjø

Sigfred Eier skriver om Delinga på Bergsjø: De store tømmermengdene etter midten av 1890-årene gjorde det nødvendig med en deling ved Bergsjø, og en generalforsamling av trelasthandlerne og brukseierne langs vassdraget vedtok i 1896 et forslag fra fløtningsinspektør N.H. Seip om en ordning. Anleggsutgiftene var beregnet til omkring 10.000 kroner. Innretningen skulle anlegges av direksjonen og omkostningene lignede ut på den last som årlig ble delt ved hengslet til de forskjellige bruk, foreløpig fem, nemlig Drammenselvans Papirfabrikker, Embretsfos Træsliperi, Kongssagens Brug, Skotselv Cellulosefabrikk og Hellefoss Træsliperi fra 1899 også Katfos Cellulosefabrikk. Inntil videre skulle brukene betale halvparten av utgiftene ved delingen, resten falt på det samlede kvantum som ble tatt inn på eller passerte hengslet. I 1912 ble Anders Brækaasen fast formann ved Bergsjø. I 1914 ble delingsinnretningen utvidet (Eier 1957:238).

Fra Bergsjø Hengsle 1962. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

På forsommeren kunne hele nordre del av Bergsjø være fullstendig tettepakket med tømmer. Et sorteringsanlegg "delinga", ble anlagt ved nordre del av Bergsjø i 1896 etter mønster fra Steinberg hengsle. Delinga besto av et sinnrikt system av lenser, løper og dopper. "Løper er lange flåter, boltet sammen av kantskårne stokker og ble brukt som gangveier til de enkelte gjøremål innen deling av tømmeret". Det var to fordelingsbruer for sortering av tømmeret. Disse var bygget opp om lag en meter, slik at stokkene kunne flyte fritt nedover, og en kunne stå og kontrollere de forskjellige tømmermerkene på stokkene. Stokkene skulle ha merker i hver ende og på midten. Det stod 5-6 mann på hver bru og sorterte. De som sorterte på den østlige brua, kom fra sin hvilebud ved Sjursbekken på østsida. Her var det ofte folk som hadde småbruk. Jf. navnet "Bondebrune". "De jobbet på elva om sommeren og i skauen om vinteren. Derfor var det et markant punkt i Bergsjø kalt

"Bondebrua". Å få fram tømmeret ned til sorteringsbrua var losguttens jobb, dette ble gjort ved hjelp av tømmerhake ved å stikke eller dra stokkene nedover til brua" (etter Egil Christiansen 2002). Dette bidro til å skape et skille mellom fløtere og de som arbeidet med sortering av tømmer på fordelingsanleggene. Sortererne av tømmer på Delinga fikk litt bedre betalt enn de ordinære fløterne, og de følte seg også litt høyere på strå enn disse.

Også til Delinga ved Bergsjø kom det stadig mindre tømmer i 1950- og 60-årene, da lastebiler hentet stadig mer av virket ved et stadig større nettverk av skogsbilveier. I 1963 ble det bestemt at hengsle skulle tilpasses den nye virkeligheten. Etter sesongslutt ble det gamle anlegget fjernet og moseapparatet som var blitt ledig etter ombyggingen av Steinberg hengsle året før ble flyttet til Bergsjø. Dermed håpet fløterledelsen å kunne redusere bemanningen fra 35-40 til 18-20.

SKILDRING 4:

Skildring: Et møte med lokalhistoriker og fløteentusiast Otto Myrvold på Delinga ved Bergsjø 28.08.2018

"Det har vært fløting her på Bergsjø i uminnelige tider, så lenge det har vært skau så har det vært fløting faktisk, men fløting i ordnede former kom jo ikke i gang før papirfabrikkene fikk stort behov, "Men Bergsjø hadde også en egen slepebåt kalt Tøffen (...)". Foto: Michael Hundeide

Otto Myrvold har startet foreningen "Delingas venner", og på dugnad har de pusset opp den såkalte "Delinga", dvs. den gamle hvilebrakka til tømmer-sortererne som tidligere arbeidet ved sorteringshengslet i søndre del av Bergsjø. I "hvilebrakka" fantes også en leilighet til formannen m/ familie, og denne er i dag innredet som et lite museum med gamle fotografier fra virksomheten på Delinga, og fløtinga ved Bergsjø. Alt tømmeret som ble fløtt gjennom Tyrifjorden, endte opp i dette anlegget, hvor det ble sortert og sendt videre til de forskjellige papir- og treforedlingsfabrikkene langs Drammenselva. I tillegg til utleie til lokale (og mindre lokale) arrangementer, er det historien om tømmerfløtinga her i Bergsjø/ Delinga og i Drammensvassdraget som Otto Myrvold og "Delingas venner" har sett som sin oppgave å formidle. Dette mener Otto Myrvold er viktig, fordi dagens ungdom ikke kjenner til grunnlaget og historien til lokalsamfunnene de kommer fra. Hadde det ikke vært for tømmeret og treforedlingsindustrien, hadde ikke Geithus eksistert, hevder Otto.

I tillegg til den før nevnte utstillingen av fotografier, holder Otto årlige foredrag om stedets fløtehistorie i forbindelse med markering av 17. mai. Otto Myrvold har også skrevet to lokalhistoriske bøker om fløterkulturen ved Delinga og Bergsjø.

Jeg har avtale om å møte Otto Myrvold ved Geithus torv. Da jeg omsider svinger inn på torget, kommer han bort til bilen og ber meg følge etter hans bil.

Vi kjører igjennom et boligstrøk med små hus på hver side. Etter hvert blir landskapet mer landlig og veien slutter å være asfaltert. Vi svinger inn til høyre mot den idylliske speilblanke Bergsjøen, her står et hvitt hus og en låve. Det er dette de kaller "Delinga" på folkemunne, for tømmeret ble fordelt her. Tømmeret ble buntet og fordelt til de forskjellige fabrikkene nedover langs Drammenselva. Disse buntene ble kalt "sopper" i gamle dager da dette ble gjort manuelt, men senere kaltes de "moser", og maskinene som besørget buntingen kaltes mosemaskiner.⁵⁷

Vi går ut av bilene og håndhilser. Han er en mann i slutten av 60-åra og jeg får vite at han har tid frem til 16:30. Mens vi står ute på gårdsplassen setter han like godt i gang med sitt foredrag med høy og tydelig stemme, som om han snakket til en stor forsamling.

Otto Myrvold: Født 31.05. 1953.

Foreldre: Bjørg og Ragnar Myrvold.

Både Otto Myrvold og faren Ragnar Myrvold er født og oppvokst på Geithus.

Otto forteller at han har brukt Delinga og Bergsjø som rekreasjonsområde gjennom hele oppveksten, og at han har en egen tilknytning til dette stedet.

Otto Myrvold forteller ellers at han har finske aner. Det var farfaren som kom til Geithus på begynnelsen av 1900-tallet for å finne arbeid. Han begynte ved papirfabrikken Holmen- Hellefoss, og etter hvert Kattfoss i Geithus. "Det var jo store arbeidsplasser det på den tida." På et tidspunkt var det 1000 mann ansatt i papiren på Modum, men den gang farfaren til Otto kom, var det lite folk her, og man tok inn arbeidskraft fra Sverige. Nabobygda her f.eks. er bygd opp av svensker (Utrimark). Otto har 30 års bakgrunn i det militære og i embets medfør har han bodd mange steder rundt om i landet, samt i utlandet hvor han i flere perioder har tjent som FN- soldat (befal) i Libanon. Han har også en teknisk utdanning. I ungdommen var drømmen å ta krigsskole, men det ble det ikke noe av. Når han har vært ute har han alltid savnet Delinga og området rundt Bergsjø.

Otto Myrvold forteller:

Den såkalte Delinga, eller Husly som eiendommen egentlig heter, ble bygget i 1947, og da ble det bygget hvilebrakke pluss leilighet til formannen. Navnet "Delinga" er på folkemunne fordi tømmeret ble delt her. Eiendommen ble deretter kjøpt av Modum kommune i 1972.

⁵⁷ Ved Fetsund lenser ble ei soppe/sopper også brukt som navn på tømmerbunter som hadde blitt buntet i buntemaskiner (soppet i soppemaskiner). Denne betegnelsen ble også brukt ved Lillehammer lense, mens man ved anleggene i Nedre Glomma brukte betegnelsen moser/mosemaskin. Tømmerdireksjonen i Glomma brukte i sine papirer uttrykket soppe/soppemaskin, mose/mosemaskin om hverandre.

Husly ved Delinga i Bergsjø. Huset ble tidligere brukt som hvilebrakke for fløterne og leilighet til formann, Foto: Michael Hundeide

Steinkister og kar som står igjen som rester etter den omfattende fløtinga i Bergsjøen. Foto: Michael Hundeide

Dette fungerte jo som ei vanlig hvilebrakke hvor det var en ovn midt på gølvvet, så var det en som fikk lov å gå inn et kvarter før pausen for å koke kaffe til de andre. Familien til formannen bodde her i den ene delen av huset (som var innredet som en egen leilighet) på sommerstid. Og den delen er i dag pussa opp litt og gjort om til...nja vi kan kalle det et lite museum fordi jeg har samlet en masse bilder som er hengt opp på veggen der. Og det er også mulighet for å leie det til en enkel seremoni. Det er mange i bygda som bruker dette stedet her nå. Vi har jo kjørt på grus her som du ser, og her kommer folk for å bade, og ungene kan leke. Jeg stifta jo en forening her som heter Delingas venner, og det er jo Delingas venner som drifter dette sammen med dem som står som eier, som er Modum kommune. Så alt du ser her er gjort på dugnad, så bygdefolket her har støtta opp om detta.

Alt i 1807 ble det laga tømmerhengsle her i Bergsjø, men det er mye lenger opp, helt oppi der du ser den tanken går ut, kalt Nyttningsberget (det ble på folkemunne kalt Kjølsthengsle etter Kjølstad gård). Restene som er igjen i dag er betongkar som du kan se der oppe. Det var for å stoppe tømmeret. Alt dette har jeg dokumentert i bilders form. Det er familien min som har tatt de bildene. (Dvs. fortrinnsvis Otto Myrvolds far, som kjøpte kamera på en reise til London). Så her vi står nå ble det etablert stopp for tømmeret, og her ble tømmeret delt til de forskjellige fabrikkene og sagbruka, det starta i 1896 (det betyr altså at anlegget ved "Delinga" ble startet så tidlig som i 1896). Og egentlig ble det dannet to delinger, dvs. en på den østre og en på den vestre sida av innsjøen. Og hver stokk var merka med eierens merke. Det vil du se på ei plansje jeg har fra 1911. Da det var 72 tømmeroppkjøpere, og alle de merkene måtte jo deleren kunne utenat. Så rett ut her vi står nå så vil du se over mot hovedkjerka i bygda, og det er Heggen kjerke, den er 840 år gammel, og så ser du Vikersund skianlegg, som er verdens største hoppbakke i dag. Og rett over her (dvs. på andre siden

av Bergsjø like ved kirka) så ser vi ei lita hvit hytte. Det er hvilebrakkka til de karane på østsida, og på den sida var det jo stort sett bønder som fikk jobba der, og dermed så kalte dem den østre deleinga for "bondebrune". Og da øka det jo på her etter hvert, (dvs med trafikk av tømmer) så kom jo krigsåra, og tyskerne hadde jo f.eks. 9 lag som kontrollerte tømmertrafikken i Drammensvassdraget.

(...) Drammensvassdraget det var jo stort, men Glomma var større. Glomma var større på antall stokker, men Drammensvassdraget var størst på en annen ting som var meget viktig her på Modum, og hva var det? Jo, her på Modum var det tre store papirfabrikker, dermed var Drammensvassdraget størst på foredling i Norge. Så her på Modum var det ansatt ca. 1000 mann i papiren.⁵⁸ Embretsfoss (Fabrikker, etablert 1874 i drift til 1971) var den største, og den startet de å bygge i 1870, og de to andre var noe mindre og ble bygget rundt 1900. Og her i Bergsjø var det ansatt 70 mann på det meste, her på Delinga.

Bergsjø Hengsle, 1962. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Fagforeninger og storstreik

I 1916 ble det startet fagforening for fløterne og delerne ved Bergsjø, og dette er noe Otto har skrevet en liten bok om. Han forteller ellers at det var storstreik i 1926. "Da stoppa alt" foreller han, men så var det noen streikebrytere i Snaringen, og etter noen år da disse ville søke medlemskap i Bergsjø arbeiderforening, ble de blankt avvist. De ville ikke ha med streikebrytere i foreningen.

Kraftstasjon

Spone kraftverk er ifølge Otto Myrvold den eneste kraftstasjonen som ble bygget i Bergsjø, og den ble nedlagt 30 år senere. Familien Dediken, det var flere brødre der som var veldig framsynte, de bygde en kraftstasjon til inne i Tyrifjorden på Østmodum-sida kalt Dyrbakk, og den eies av Modum kommune i dag. Og det var gruvedrift på Tystrand, og der tok dem ut nikkel, og da ble det lagt kabel

⁵⁸ Av papirfabrikker i Modum kan også nevnes Katfos Cellulosefabrik (Katfos Fabrikker/Follum Fabrikker) (etablert 1899, i drift til 1983) (kilde: Lokalhistoriewiki) og Drammenselvans Papirfabrikker (Nordic Paper Geithus) (etablert 1873 i drift til 2006) (kilde: Lokalhistoriewiki).

over Tyrifjorden. Veldig tidlig på 1900-tallet, det var jo revolusjon den gang. Kabelen ligger der til dags dato, men han fører ikke strøm til gruvene, for det er jo nedlagt. Men kraftstasjonen er som sagt i Modum kommunes eie, og den går for full telling og er ei gullgrube for kommunen da (etter samtale med Otto Myrvold 16.10.2019).

Dyrbakk Kraftverk ble satt i drift 22. desember 1912. Foto: Wikimedia Commons

6. LÆRING OG IDENTIFIKASJON MED FLØTING SOM SOSIAL PRAKSIS

I det følgende vil jeg forsøke å trekke ut noen hovedpoenger fra intervjuene jeg har gjort med forhenværende fløtere og elveentusiaster i Drammenselva⁵⁹. På slutten av avsnittet / seksjonen vil jeg også trekke inn et teoretisk perspektiv som både anskueliggjør hvordan ferdigheter i fløting læres, hvordan profesjonsidentitet etableres i et praksisfellesskap, og sist, men ikke minst, hvordan de personlige relasjonene mellom fløterne og elvas steder og landskap etableres. Dette teoretiske perspektivet kan være nyttige å ta med seg videre i rapporten.

Fløterne jeg har intervjuet i Drammenselvas nedre del hadde en klarere identifisering med det å være industriarbeidere enn fløterne jeg tidligere har intervjuet i Trysil. Et viktig funn var at det syntes å eksistere en slags antagonisme mellom det å være bonde, og det å være industriarbeider. Denne antagonismen gjorde seg særlig gjeldende på Steinberg- hengslet, men også på Kverk. Et godt

⁵⁹ Dette er samlet i en egen upublisert internrapport som i all hovedsak består av transkripsjoner av intervjuer og fotodokumentasjon. Utkast med innledning og konklusjon ble levert Fetsund lenser i juni 2019 (Hundeide 2019).

eksempel her er Nils Petter Holdt ved Kverk, som valgte å underkommunisere sin bondebakgrunn når han søkte arbeid i Drammenstraktene.⁶⁰ Tilsvarende antagonisme kunne ikke fanges opp i Trysil, hvor fløteridentiteten i langs større grad var knyttet til skogsarbeidet, og det å være skogsarbeider og småbruker. Det er også fascinerende å få innblikk i de politiske implikasjonene denne industriarbeideridentifikasjonen hadde, når det gjaldt den tidlige tilslutningen til NKP, og diskusjonene mellom fløtere som var Sovjettro kommunister og arbeiderpartitilhengere. Mindretallet var kommunister. Vi får en forståelse av at diskusjonene tidvis kunne gå hett for seg i hvilebrakkene under pausene.⁶¹

Det er også interessant å høre beretninger fra en periode hvor unge gutter kunne ta seg arbeid som fløtere, og lære ferdighetene og bli del av en institusjonalisert yrkesstolthet hvor klassetilhørighet- og yrkesidentitet var en del av pakken. Mye av dette har forvunnet i dagens arbeidsliv med globalisering, svekkingen av fagforeninger og en generell oppsplitting og devaluering av arbeiderklasseidentiteten.

Så hva er det som karakteriserer informantene jeg har snakket med, hva er det som fremfor alt særpreger deres relasjon til elva og fløtinga? Eller sekvensen av elva, hvor de tidligere har vært aktive som fløtere, og som er gjenstand for deres nåtidige engasjement?

I og med at Drammensvassdraget er så stort og forgrenet er det viktig å understreke at det stedlige engasjementet og identitetstilknytningen i forbindelse med fløtinga primært syntes å være rettet mot en sekvens av elva (et spesifikt hengsle), og sekundært mot fløtinga i vassdraget som helhet. Det varierer noe i hvilke grad informantene interesserer seg for fløtinga i vassdraget som helhet. De fleste av dem var nok kun engasjert i fløtinga på det lokale nivået, der de bor og har virket. Når det gjelder de informantene jeg har intervjuet har deres engasjement hovedsakelig dreid seg om 5 steder (og 4 særskilte hengsler): *Steinberg hengsle, Kverk hengsle, hengslet ved Nøstetangen* (dvs. *hengslet ved Hokksundbrua*), (samt *Hellefoss papirfabrikk*) og til slutt *delinga ved Bergsjø*. Så hva er det som karakteriserer informantene jeg har snakket med, og hva er det som fremfor alt særpreger deres relasjon til elva og fløtinga, og de aktuelle stedene langs elva?...

Mye av svaret synes å ligge i to hovedforhold: Det ene dreier seg om *tilhørighet*, og det andre dreier seg om *frihet*. Ikke frihet ment som det motsatte av ansvar, men frihet i betydning kroppslig (og emosjonell) frihet med nærhet til elva og naturen, samt det å være del av et utvungent kollegialt felleskap, som ga en viss status og maskulin stil og identifikasjon. Fløtinga var en av flere attraktive aktiviteter knyttet til elva, ulike typer av fiske var en annen. Ålefiske med ruser, gjeddefiske og sist, men ikke minst, laksefisket. Båtlivet var også mangfoldig og attraktivt. Det fantes en egen *elvekultur* hvor fløtinga hadde en privilegert plass, men denne elvekulturen innebar også andre aktiviteter som virket tiltrekkende på guttene og ungdommene.

Fløtinga og miljøet rundt syntes å ha en egen tiltrekningskraft på de 8 informantene jeg har intervjuet fra hovedelva da de var unge. *Hva var magien med fløtinga, og hvorfor så disse ungguttene slik opp til fløterne?...*

På Steinberg får vi også vite at det var vanlig å ta seg et bad i løpet av arbeidsdagen. Her må vi også huske at flere av informantene vokste opp i nærheten av elva, og allerede fra barnsben av var

⁶⁰ Denne antagonismen gjorde seg først og fremst gjeldende fra industriarbeidernes side mot bøndene, og dette ble satt i sammenheng med situasjonen under siste verdenskrig hvor det i perioder var matmangel blant folk.

⁶¹ Jf. Arild Grans erindring om den gamle kommunisten som i det han slo i bordet under en diskusjon kom i skade for å miste gebisset på gulvet i brakka. På et senere tidspunkt var det mer AKP- ml som tok over fra NKP.

elvekanten en spennende sone preget av lek, fiske og demningsbygging. Det er denne tidlige fasen som jeg med inspirasjon fra en av elveentusiastenes egne utsagn vil kalle: *Huckleberry Finn-fasen* etter Mark Twains klassiske romaner.

Den magiske elvekanten

Fra fløtere og fløterentusiaster rapporteres det ofte om at elva og elvekanten var en spennende og attraktiv sone for lek i tidlig barne- og ungdomsår. I denne sonen ble det bygd demninger og bedrevet fløting som lek. Svært mange av fløterne både i Trysil og Drammensvassdraget oppgir en slik Huckelberry Finn-fase i barne- og ungdomsår i elvekanten som en viktig motivasjons- og læringsarena i forbindelse med fløtinga. Flere oppgir at de allerede kunne teknikkene i forbindelse med å fløte da de senere ble formelt ansatt. Dels hadde de lært seg dette ved å se (opp til) sine fløterslektninger og naboer, og dels lærte de det selv gjennom lek med venner i elvekanten.

I Drammenselva ved Steinberg og hengslet ved Nøstetangen (hengslet ved brua) får vi beretninger om hvordan de unge guttene ble fascinert og tiltrukket av fløtermiljøet. For dem var dette et tørt miljø fullt av historier og eventyr. Og det var ikke fritt for at de så opp til de stilsikre fløterne. Vi hører også hvordan guttene ble sendt for å gjøre ærend for fløterne. Det kunne både være å kjøpe matvarer, skråtobakk eller øl. Guttene syntes det var storartet å gjøre dette. Mye av det samme rapporteres også fra fløterne i Trysil, skjønt fløterinnretningene de arbeidet på stort sett var mye mindre (jf. fløtningsdammer) enn hengslene i Drammenselva. Dette resulterte også i at mange av de unge guttene allerede hadde lært seg ferdighetene relatert til fløtinga før de senere ble ansatt i 15-18 års alderen. Helt siden 12-årsalderen hadde flere av dem vært avløserer eller på andre måter gjort ærender for fløterne. Beretninger om dette ble faktisk rapportert fra samtlige av de 4 omtalte hengslene i Drammensvassdraget.

- Maskuline forbilder?

Et annet aspekt som fremkommer i intervjuene av fløtere i Trysilelva og Drammensvassdraget er at fløterne ofte fungerte som maskuline forbilder for fløterentusiastene i barndommen. Det kunne både være onkler, fedre, bestefedre, naboer eller kamerater ⁶²

Ledelse og hierarki

Selv om det fantes formenn og inspektører, opplevdes ikke fløtinga eller arbeidet ved hengslene av de jeg har intervjuet som noe utpreget autoritær eller hierarkisk arbeidsplass. Det var elva som til syvende og sist var sjefen, det var den som dikterte rytmen i arbeidet. Her er det også viktig å huske at de guttene som i ung alder hadde fascinasjon for, og lot seg rekruttere inn i fløtinga ofte var lei av skolen. Selv om det fantes en klar hierarkisk struktur som alle kjente til, opplevdes yrket som fritt og fint. For å forklare den nære relasjonen flere av informantene har til fløtinga og de aktuelle stedene langs elva, kan det være nødvendig å se det i et livsløpsperspektiv, og i denne sammenhengen vil det være plausibelt å trekke inn antropologen og pedagogen Jeane Laves begrep om *deltagerbaner* (Lave 1999):

Fløtinga som praksisfellesskap og deltagerbane

(En anvendelse av Jeane Laves lærings og praksisteori)

Jeane Laves læringsteori tar utgangspunkt i praksis og benytter seg av "lærlingeordningen" (eller såkalt "mesterlære") innen de tidligere håndverkslaugene som modell for hvordan uformell læring skjer i praksisfellesskap. Det å lære seg et håndverk handler ikke bare om å lære de tekniske

⁶² Et interessant spørsmål vil dermed være:

I hvilke grad, og på hvilke måte har fløtinga vært en arena for maskuline forbilder for gutter i oppveksten? Og generelt fløtingas betydning som arena for maskulin kjønnsidentifikasjon?

ferdighetene, det handler også om å tilegne seg en yrkesidentitet og bli del av de sosiale feltene rundt selve virksomheten. Det er det Lave blant annet omtaler som lærlingens lange vei inn i et (mer eller mindre institusjonalisert) praksisfellesskap, fra legitim perifer deltagelse til sentral deltagelse med status for den utlærte eksperten (eller "mesteren" som det kalles innen denne litteraturen). I tråd med dette har forskningsmiljøet rundt Lave i senere tid begynt å forstå læring som "deltagerbaner": "Hovedtanken er at man kan skille ut bestemte former for skiftende deltagelse: Begrepet om bevegelse i en retning, muligheten for å trenge dypere ned... Deltagerbaner blir til og blir gjort mulig i igangværende deltagerrelasjoner i praksis" (Lave 1999: 48) og videre..."Vi er omgitt av deltagerbaner i overflod, av personer som deltar i forskjellige praksisfellesskap på forskjellige måter, som igjen er forskjellige fra andre måter som indikerer bevegelsesbaner i hver sin retninger"(Lave 1999: 49), (Hundeide 2013).

Dette teoretiske perspektivet passer som hånd i hanske, ikke bare når vi ønsker å forstå hvordan fløterne i Drammensvassdraget lærte seg ferdighetene knyttet til arbeidet på hengslet, men interessant nok også om hvordan fløterne og entusiastene rundt fløtinga identifiserte seg med fløtermiljøet, fløtervirksomheten og de aktuelle stedene ved elva. Eller hvordan de tilegnet seg en sterk identitet knyttet til elva og fløtinga med dens steder og tekniske utstyr, både på en praktisk/kroppslig og et poetisk/emosjonell plan.

Mer om Jeane Laves modell for ferdighetstilegnelse og uformelle læring

Hvordan tilegnet nybegynnerne seg ferdighetene relatert til fløteryket?

Tatt i betraktning risikoen som var involvert, og sett med vår tids øyne, er det kanskje litt underlig at det ikke fantes noe kurs eller sertifiseringsordning i fløteryket, men det gjorde det ikke. Fra intervjuene av fløtere i Trysil og Drammenselva fremkommer det at de lærte ved å delta, og at det sjeldent ble gitt eksplisitte instruksjoner fra de eldre fløterne. Læringen ble iverksatt gjennom "learning by doing".

Et praksisperspektiv, som nettopp befatter seg med uformell sosial læring, er Jeane Laves og hennes kollegaer og deres forskning på såkalte *situert læringsteori* eller "apprenticeship learning", deltagerbaner og "communities of practise".

Ifølge Lave (1999) kan læring forstås som et ledd i subjekters skiftende deltagelse i bevegelse gjennom mange forskjellige kontekster i dagliglivstilværelsen. Vi har her et mye videre (og mer anvendelig) perspektiv på læring enn den mer tradisjonelle og skolastisk orienterte læringsteorien. En annen fordel med Laves teori er at identitet og status er inkludert. Det å lære seg et håndverk handler ikke bare om å lære de tekniske ferdighetene, det handler også om å tilegne seg en yrkesidentitet og bli del av de sosiale feltene rundt selve virksomheten. Å gå fra nybegynnerstatus med perifer deltagelse til ferdig utlært mester, der en tas inn i praksisfellesskapets midte. (Community of practice).

Dette er også veldig i samsvar med hvordan ferdigheter relatert til fløtinga ble lært i Trysil. Det fantes ikke noe kurs eller noen instruktør, alt skjedde igjennom en type uformell læring eller ferdighetstilegnelse, og etter hvert skjedde det også en slags sortering, hvor de best egnede og mest erfarne ble *båtkarere*, mens de unge som både var lettbeinte og hadde full kontroll ble *haugkarere*, og resten ble værende på land som såkalt *landkarere*. Båtkarene og haugkarene var utsatt for større risiko og fikk litt bedre betalt enn landkarene.

I et biografisk *livsløpsperspektiv* kan det her være nærliggende å dele opp fløternes *deltagerbaner* og engasjement inn i tre faser, hvorav *Huckleberry Finn-fasen* blir den første:

<i>FASE 1: "Huckleberry Finn-fasen"</i>	Denne fasen er beskrevet over, og forteller hvordan fløterne allerede i barndommen gjennom lek i elvekanten startet sin uoffisielle <i>deltagerbane</i> og identifikasjon med fløtinga og fløterne foruten aspirasjoner og interesse om ting, aktiviteter og særskilte steder relatert til fløtinga og elvekulturen. Mye av dette var motivert utifra spenning, lek og frihet.
<i>FASE 2: Ansatt som fløter/ nedsetter</i>	Det var stor stas å bli ansatt som fløter. For mange var dette guttedrømmen som gikk i oppfyllelse, i alle fall for rastløse gutter som var begynt å bli lei skolen." Vi visste ikke om noe annet", som Tore Skistad uttrykte det. I utgangspunktet var det å jobbe ved elva forbundet med yrkesstolthet og status, men de siste årene før nedleggelsen i 1969, ble lønna og statusen redusert. Dette var også grunnen til at Arild Gran sluttet, og Tore Skistad aldri egentlig begynte, men interessen for fløtinga har vedvart hos dem begge.
<i>FASE 3: Museums/ nostalgi-fasen</i>	Denne fasen handler om betydningen av fløtervirksomheten, dens steder, innretninger og redskaper har for fløterne <i>i ettertid</i> , (og i nåtid) etter at fløtinga har opphørt.

"Når ting blir ca 50 år, da begynner det å bli interessante igjen!"

(Konjunktorene i verdsettingen av ting og deres kulturelle verdi). I samtalen jeg hadde med Nils Petter Holdt ved Kverk hengsle kom han to ganger inn på noe han hadde lagt merke til, og som han syntes var interessant. Etter nedleggelsen av fløtinga i Drammensvassdraget var det overhodet ingen interesse for de gamle innretningene og jernskrapet som stod igjen etter fløtinga ved Kverk hengsle. Problemet bestod mer i hvordan man mest mulig effektivt, og på billigst mulig måte, skulle få kvittet seg med det. Men, som Nils Petter Holdt har lagt merke til: "når brakkene og innretningene har rukket å bli ca. 50 år, da begynner de plutselig å bli interessante og verdifulle igjen."⁶³ Dette er interessant nok helt i samsvar med det antropologen Michael Thompson skrev om i boka "Rubbish Theory" fra 1979 (Thompson 1979/ 2017).

En lignende bemerkning kom frem i en tilsvarende samtale med Trond Vidar Grønnæss i Søre Trysil. Han fortalte om hvordan han i 20- 30 års alderen aldri hadde kunnet forestille seg at gamle fløtningsdammer, koier ute i skogen eller lokale navn av finsk opprinnelse skulle ha noen som helst slags verdi. Dette var aspekter ved deres omgivelser som de fullt ut tok for gitt. Og som den gang ikke ble ilagt noe verdi. Ennå mer overrasket var han over i hvilken grad han selv er blitt interessert i

⁶³ Nils Petter Holdt skulle ha spesielt gode forutsetninger for å ha erfart denne eventuelle "50-årseffekten", fordi han under nedleggelsen av Kverk hengsle ble kontaktet av fløtningsingssjef Gjessing og spurt om han ville overta hvilekoia og de fysiske innretningene etter hengslet på Kverk, som stod på hans eiendom, noe han gjerne ville. For fløtningsingssjefen var dette en fordel, fordi han både ble spart for arbeidet og utgiftene med de eventuelle krav om å fjerne restene etter hengslet. (Dermed har Nils Petter selv kunne observere de radikale endringene i den kulturelle verdsettingen av restene etter Kverk hengslet på nært hold. Umiddelbart etter nedleggelsen av fløtinga i Drammensvassdraget ble restene etter Kverk- hengslet først betraktet som skrap en skulle kvitte seg med, mens det i dag blir betraktet som verdifulle kulturminner og vitnesbyrd fra fløtningshistorien i Drammensvassdraget. Dette synes også å være i samsvar med daværende vassdragslov (fra 1940) som forutsatte at fløtningsforeninger under avvikling skulle fjerne alle sine fysiske innretninger i vassdragene, hvis de ikke fikk andre til å overta eierskapet og ansvar.

lokale kulturminner og gamle stedsnavn i ettertid. I dag er han både en ivrig medlem av Søre Trysil historielag foruten primus motor i sørtrysilavdelingen av det såkalte navneprosjektet i Trysil kommune. Navneprosjektet er et prosjekt hvor man forsøker å kartlegge uoffisielle stedsnavn i kommunen, som i sin tur legges inn i en database og gjøres tilgjengelig på nettet. Trond Vidar har først og fremst vært primus motor for å få dokumentert stedsnavn av finsk opprinnelse. Om han i 20-30-årsalderen hadde blitt fortalt at disse gamle koiene, fløterinnretningene og lokale stedsnavnene 40 år senere ville betraktes som verdifulle kulturminner, ville han sannsynligvis ikke trodd det.

DEL II. FLØTINGEN I

DRAMMENSVASSDRAGETS SIDEELVER:

Fløtinga i sideelvene, eller *brøtningen* som den også ble kalt, er som nevnt i innledningen ganske så forskjellig fra arbeidet ved de store sorteringsanleggene og frifløtningen i de mellomstore og store elvene. Fløtesesongen var mye kortere, og fløterne ble gjerne rekruttert lokalt i nærområdet. Risikoen for ulykker var mye større, dels fordi strømmen i elvene var sterkere, men dels også fordi tømmeret ofte hopet seg opp i store tømmervaser i kritiske områder. Når disse tømmerflokkene skulle løses opp, innebar det stor risiko for de involverte fløterne. Dødsulykker skjedde oftere her enn i de stilleflytende hovedelvene.

Hovedutfordringen med fløtinga i sideelvene handlet om å få tilgang på nok vann. I tillegg var det også utfordringer knyttet til det å få tømmeret til å passere trange elvegjel og store steiner i elveløpene. For å omgå disse problemene, ble det bygget fløtningsdammer langs sideelvene for å få tilgang på mer vann, og i tillegg ble det også iverksatt elveforbedringstiltak, hvor steiner og ujevnheter i elveleiet ble tatt bort og rettet ut. Det ble også bygget såkalte *skådammer* langs elveleiene, dvs. murer langs elvebreddene som bidro til å hindre at tømmeret drev på land. Noen steder ble det også bygget tømmerrenner for å omgå de verste fossene.

8. BRØTNINGEN I DRAMMENSVASSDRAGETS SIDEELVER

Et systematisk blikk på brøtningen, dens utvikling, funksjon og historie:

I deler av Drammensvassdraget har brøtningen (eller bielvfløtningen ved bruk av damvann) en særdeles gammel historie.

Brøtningens historiske opphav

I begynnelsen ble hus- og vedtømmer transportert på elver fordi det var den enkleste og mest hensiktsmessige måten og frakte tømmerstokkene på. Dette kan sies å være bakgrunnen for den aller første brøtningen, og fløtingen i Norge generelt. Dette var altså før tømmeret hadde fått noen kommersiell verdi. Om dette skrev direktøren i Fredrikstad tømmerdireksjon, Wilhelm Blakstad: "Oppdagelsen av elvenes transportevne er sikkert en av den menneskelige kulturs første landvinninger"(W. Blakstad, 1939:23).

Ifølge Gudmund Moren, som blant annet har skrevet bok om brøtningen i Dokkavassdraget.⁶⁴ (Moren 1990), begynte trelasteksporten i Norge å gi viktige inntekter så tidlig som på 1500-tallet.

⁶⁴ Dokkavassdraget er en bielv til Randsfjordvassdraget og derfor en del av Drammensvassdraget.

Dette var også tida da oppgangssaga kom i vanlig bruk her til lands. En mengde sager ble bygd, og skogen fikk en ny betydning.

Hogst for eksport skjedde først og fremst nær utskipningshavnene (som f.eks. i nærheten av det vi dag kaller Drammen), men etter hvert ble skogen uthogget, og man ble nødt til å søke tømmerstokkene lenger inne i landet. Det er i denne sammenhengen at brøtningen eller bielvfløtningen videreutvikles og blir høyaktuell. Vi ser dermed hvordan gode vannveier blir en forutsetning for at tømmertransporten skulle kunne gi fortjeneste.

Gudmund Moren skriver: «Det er kjent at elver tidlig ble renset med sikte på å få til en bedre og sikrere fremføring av tømmeret» (Moren 1990: 33).

Moren skriver videre: «For å få større fortjeneste ut av innlandsskogen måtte fløtinga organiseres bedre og tømmeret utbringes med Vand og Inventioner af bygninger» (Moren 1990: 39).

Bielvfløtningens (brøtningens) rasjonalisering og funksjonelle tilpasning

Der det finnes tilstrekkelig gode historiske kilder kan man følge utviklingen av bielvfløtningen gjennom historien som en slags funksjonell evolusjon mot stadig større grad av rasjonalisering og effektivisering. Her er det rimelig å anta at det er de økonomiske insentivene som ligger bak og motiverer denne utviklingsprosessen mot stadig større grad av effektivisering. Interessant nok gjør denne rasjonaliserings- og effektiviseringsprosessen seg gjeldende på to parallelle plan og temaområder som er funksjonelt koblet sammen. Det ene er teknologiutvikling og den praktiske siden ved brøtningen, og det andre er arbeidets organisering og autoritetsstruktur. Ikke minst dannelsen av de ulike organisasjonelle formasjonene som etter hvert gjør seg gjeldende.

Her kan det ligge til rette for interessante komparative forsknings- og formidlingsprosjekter, forutsatt at de historiske kildene gir et tilstrekkelig detaljert bilde av utvikling innen teknologi på den ene side, og arbeidets organisering og autoritetsstruktur på den annen.

En annen forutsetning for at et slikt komparasjonsprosjekt skal være fruktbart, er at brøtningen (dvs. bielvfløtningen) i elvene som skal sammenlignes befinner seg noenlunde på samme skala.

Et eksempel som her trer fram som relevant er Trysilvassdraget og Dokkavassdraget, som er en bielv til Drammensvassdraget. Fløtingen i begge disse vassdragene har tilstrekkelig historisk kildemateriale til at et slikt prosjekt muliggjøres. Selv om Trysilvassdraget og Dokkavassdraget i seg selv ikke så lett kan sammenlignes på flere områder, fordi de ikke befinner seg på samme skala hva angår teknologi og organisering. Dette fordi Trysilvassdraget, i motsetning til Dokkavassdraget, ikke er en bielv, og ikke krever damvann for realisering av fløting. Derimot vil det kunne være interessant å sammenligne Dokka eller noen av Dokkas bielver med en av Trysilelvens store bielver, som f.eks. Varåa eller Grøna. Her finnes flere interessante paralleller, som f.eks. at det finnes en rekke fløtningsdammer, damvokterkoier, bemanningsbrakker, båthus, elveforbedringstiltak og en evolusjon av suksessive organisasjonelle formasjoner, fra *rodesystem*, dvs. inndeling av elva i segmenter som ble betjent av hver sine arbeidslag, til etablering av fellesfløterforeninger osv.

Fra Dokka beskriver Moren hvordan fellesfløting på 1800-tallet i stor grad kom til å erstatte enkeltmannsfløting, og rodesystemet var et sentralt element i hvordan denne fellesfløtingen ble organisert og finansiert. Roder refererer til inndeling av fløtingselva i forskjellige segmenter som i sin tur korresponderte til forskjellige arbeidslag. Rodesystemet var også sentralt i finansieringen av bielvfløtingens "driftsutgifter" både hva angår lønninger til fløterne og elveutbedringer osv. I fellesfløtingen var et viktig prinsipp at "den enkelte skogeier skulle dekke sin andel av driftsutgiftene ved å svare en avgift for hver rode tømmer han passerte. Jo lengere tømmeret skulle fløtes, jo dyrere ble fløtinga" (Moren 1990: 66).

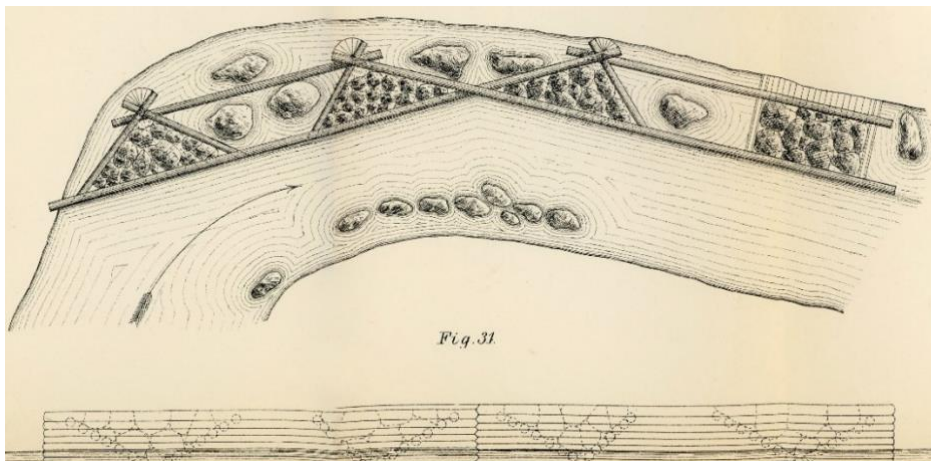
Bielvfløtningen og dens teknologiske utvikling

Grovt sett kan man si at fløtningsdammer og andre teknologiske innretninger i bielvfløtningen representerer funksjonelle «svar» på to vedvarende kritiske forhold eller utfordringer som gjelder innen brøtningen/bielvfløtningen. De to er:

- 1) Vannmengden i elvene under fløtinga.
- 2) Fysiske hindringer i elveløpet, som steiner og skjær hvor tømmeret kan samle seg og skape hauger, samt fosser, bakevjer etc.

Fløterdammer er løsningen på den første utfordringen (1). Fløterdammene eller brøtningsdammene gjør det mulig å magasinere vann slik at vannføringa blir tilstrekkelig når tømmeret skal fløtes ned en bielv om våren. Over tid gjennomgikk fløtningsdammene også en utviklingsprosess hvor de funksjonelt sett ble bedre, mer robuste og holdbare.

Når det gjelder den andre utfordringen (2) (fysiske hindringer i elveløpet) ble det søkt løsninger basert på inngrep i elveløpet og bunnen. «Større steiner og skjær ble sprengt bort, først ved hjelp av varme, senere ved dynamitt. Videre ble skådammer og bunnbruer bygd for å samle og styrke elvestrømmen. Med stuvings- eller løftedammer, altså undervannsdammer, kunne stryk utjevnes og andre hindringer i elva neddempes» (Moren 1990:40). I tillegg ble det også bygget tømmerrenner for at tømmeret skulle unngå å bli skadet i bratte fossefall.

Over: Skisse av såkalt tømmer skjerm støttet av steinbinger. Skjermen styrer tømmeret forbi den Ujevne og steinete yttersvingen. Plansje fra Borchrevink, plansje IX figur 31

Illustrasjonsbilde av såkalt «flakning» ved Haldammen i Glommavassdraget. Flakningen går fra dammen over et ujevnt parti og avsluttes på en tømmerkiste. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Elveforbedring i forhold til tømmerfløting ved hjelp av en bulldoser. Illustrasjonsbilde fra Umeå, Sverige. Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Et tredje prinsipp som nevnes av Gudmund Moren (1990) og som kom til anvendelse i smulere farvann, var lensing og sammenbinding av tømmerstokkene. Moren nevner at dette ble brukt i langs Randsfjorden, likeledes også ved Osensjøen i Trysil, men lensingen og transport av tømmergrimer kan hevdes å representere et eget kapittel om fløtinga. Lensing og etablering av det som i Drammensvassdraget kalles *hengsler*⁶⁵ er like relevant innen fløtinga i hovedelvene, og er dermed ikke noe typisk trekk ved brøtningen eller bielvfløtinga. Det er et fellestrekk som både praktiseres innen bielvfløting (brøtning) og fløting i hovedelvene. Og det er kanskje mer typisk for hovedelvfløtningen enn for bielvfløtingen.⁶⁶

I det følgende vil jeg konkretisere trekk ved brøtningens historie i Drammensvassdraget, og ikke minst hvordan den fungerte ved å trekke frem noen konkrete eksempler fra fire sidevassdrag i Drammensvassdraget. Sidevassdragene jeg har valgt er Dokkavassdraget, Henåa, Skjærdaselva og Bingselva.

Typen av fløtningsdammer

Fløtningdammene kan deles inn etter to sett kriterier:

- a) De kan deles inn etter hvilke mekanismer som brukes for å kontrollere damåpningen, eller
- b) De kan deles inn etter hva slags materiale de er bygget av.

Ut ifra det første kriteriesett a) kan de egentlige fløtningdammene deles inn i 3 hovedtyper.

- i) Lukedammer
- ii) Nåledammer
- iii) Bjelkedammer

Med unntak av i Trysilvassdraget, hvor bjelkedammene har stor utbredelse, er det lukedammene og nåldammene som er vanligst i Norge.

Lukedam. Som navnet tilsier åpnes og lukkes damåpningen med luker. Problemet er at det kan feste seg stokker eller røtter slik at lukegangene tilstoppes, og derfor krever lukedammene jevnlig vakthold (tilstedeværelse av damvokter). Videre er det også begrenset hvor mye en kan finjustere vannstrømmen.

Lukedammer: Til venstre, Øvre Nesvollbekkdammen i Trysil. Til høyre Sandsdammen, Nord Odal 1936, Foto: Foto Michael Hundeide og Anno Norsk Skogmuseum

Nåledam. Her åpnes og lukkes damåpningen ved hjelp av relativt tynne bjelker eller planker ("nåler") som står vertikalt i damåpningen. Nålene står kant i kant ned i damløpet slik at de danner en tett vegg. Justering av vannstrøm kan skje ved at enkeltvis nåler løses.

⁶⁵ I Glomma og Trysilelva kalles dette for *lenser*.

⁶⁶ Det samme gjelder for Glommafløtinga, hvor det bare unntaksvis var mindre lenser i bivassdragene (f.eks. Flisa). Stort sett kunne dette dreie seg om oppsamling av tømmer for slep i innsjøer, ikke som sorteringslenser.

Nåledam. Foto fra Brattveltdammen, Julussa i Elverum kommune 1969.

Foto: Anno Norsk Skogmuseum

Bjelkedam/Settedam. Her åpnes og lukkes damåpning med tykke og oftest firkantede bjelker, dvs. såkalte "setter", som legges horisontalt i damåpningen. Settene legges oppå hverandre på tvers av damåpningen. Dette gjøres ved at settene anbringes i spor eller skinner av støpejern som er montert vertikalt i sideveggene i øvre del av damløpet. Her finnes som regel også et støpejernsspill med en slags vinsjeanordning med tannhjul og sveiv av jern, som gjør at en ganske enkelt kan løfte opp settene når vannet skal sleppes. Bjelkedammene eller settedammene som de også kalles, er de mest ideelle med henblikk på å finjustere vannstrømmen. Bjelkedammene kommer fra Sverige og har en begrenset utbredelse i Norge, hvor de kun finnes i Trysil kommune. Her ble flere luke- og nåledammer i kommunen ombygd til settedammer på 1950-tallet. Dette skjedde i regi av Klarälvens flottningsforening. Etter denne utbygningen er settedammene nå den vanligste damtypen i Trysil (for mer detaljer om dette, se Hundeide 2018).

Bjelkedam ved Hådammen, Kolåa i Trysil. Foto: Bård Løken/Anno Norsk Skogmuseum

Brøtningen i Dokka (og Kjølja, som er en av Dokkas sideelver)

Dokka har sin kilde i Gausdal Vestfjell i området sør for Søndre Langsua, fra Fjelldokkvatnet og omkringliggende bekker og myrer. (...) Dokka får flyte fritt frem til den store kraftverksdammen Dokkfløydammen, som ble bygget i slutten av 1980-årene. Nedenfor dammen er elva i dag preget av kraftutbygging. Dokka får tilløp fra flere sideelver, som Synna, Kjølja (også benevnt som Kjølja) på sin vei igjennom den trange V- dalen fram til samløpet med Etna. Herfra er det kun en kort strekning inn i Randsfjorden gjennom Dokkadeltaet (Helgesen med kollegaer 2008:104).

I Dokkavassdraget har det vært drevet fløting helt tilbake til 1600-tallet, og det ble også bygget fløtningsdammer på denne tiden. Det var derimot ikke før dambyggingen og fløtingen kom inn i mer ordnede former på 1800-tallet at fløtingen i vassdraget skjøt fart. Flere av fløtningsdammene er i dag oversvømt av Dokkfløymagasinet og kraftutbyggingen som ble påbegynt der i 1985.

En sentral fløtningsdam som er verd å nevne i forbindelse med fløtningshistorien i Dokkavassdraget, er Dokkfløydammen som først ble bygget av tre i 1859-60, men i 1871-72 erstattet av en ny versjon av stein, bygget rundt ei lita øy. Dette nye damanlegget var 200 meter langt og bestod egentlig av to dammer som demmet opp to elveløp delt av den før nevnte øya. Den eksepsjonelt store fløtningsdammen hadde 28 treluker som ble brukt til å regulere vannmengden i elva. Helgesen m.fl. skriver:

Før fløtingen kunne starte om våren, måtte dammene «settes», det vil si at lukene måtte stenges. Dette skjedde gjerne i midten av mai, avhengig av værforholdene. Damvokterne bodde ved dammen under hele fløtingen, og det ble ofte mye venting. Når dammen ble satt gikk det gjerne flere dager før dammen hadde fylt seg. Ventetida gikk med til kortspill og vedlikehold. I 1888 ble det bygd ei ny fløterkoie ved Dokkfløydammen. Den gikk under navnet «Pervikens hotell». Koia ble reddet fra oppdemningen og er i dag å se på tippmassene øst for den store steinfyllingsdammen. En annen koie på samme sted er noe mer forfallen, men også den ble brukt som fløterkoie ved Dokkfløy (Helgesen med kollegaer 2008: 106).

Hvilestund et fløterlag på Dokkas vestsida, fotografert i 1938. Foto: Alistair Brown/Lands Museum

I boka *Drammensvassdraget - fra fjell til fjord* fortelles det at det i dag, i umiddelbar nærhet av disse reddede fløtningskoiene, er bygget en slags kopi av den opprinnelige fløtningsdammen i Dokkfløyvannet med oppdemt vann og ei lita elv, som er vel verd et besøk

(Helgesen med kollegaer 2008: 206).

Fløtinga i Dokkavassdraget, inklusive sideelvene Synna og Kjølja, pluss noen flere, omfattet flere fløtningsdammer i tillegg til diverse elveutbedringer og en tømmerrenne, først av tre og senere av jern. Men i 1880 var alle fløtningsdammene i Dokkavassdraget utbygd, og senere skjedde kun utbedringer og påbygninger av de allerede eksisterende dammene.

I det følgende skal vi sirkle oss inn på en av Dokkavassdrasgets sideelver, Kjølja som var en særdeles utfordrende fløtningselv. På et tidspunkt var det aktuelt å stenge ned hele fløtinga i elva pga. den manglende lønnsomheten og det magre utkommet fra fløtinga i den farlige fløtningselva, men så fikk man ideen om å bygge ei tømmerrenne av jern for å omgå en av elvas vanskeligste fosser.

Den dramatiske beretningen om byggingen av jerntømmerrenne i Kjølja

I Gudmund Morens bok *Dokka- Brøtning og brøtningsfolk gjennom tidene* (1990) får vi vite at det i 1908 ble dannet fellesfløteforening i Kjølja, etter at det et par år tidligere hadde hersket usikkerhet om eier- og myndighetsforholdene i elva (Moren 1990:96). Denne usikkerheten hadde sitt utgangspunkt i at representanter fra Rognerud-familien i 1906 hadde solgt store skogeiendommer i Vest-Torpa til A/S Kistefos Træsliperi. Av salgskontrakten fremgikk at Kjølja med dammer og tømmerrenne skulle følge med i handelen. Mot dette salget kom det imidlertid lokale protester. Det fantes ingen enighet i bygda om at Rognerud-familien eide Kjølja. Bakteppet for det hele var at en Elling Rognerud tidlig i 1890-årene hadde fått tillatelse fra andre grunneierne langs Kjølja og bygge ei tømmerrenne og andre installasjoner for å forbedre og effektivisere fløtinga i elva. Denne tømmerrenna, som Rognerud bygde fra Sagbakkdammen til Dokka, kom til å bli en viktig forutsetning for brøtningen i Kjølja. Før tømmerrenna fantes ble en stor andel av tømmeret ødelagt i den siste 1,5 km sekvensen av elva før Dokka, og dermed også økonomiske tap for tømmerneierne. Grunneierne langs elva så seg derfor tjent med at Rognerud kunne bygge sin tømmerrenne slik at de kunne bruke den mot å betale en avgift. Det ble fastsatt en avgift basert på ei deling av elva i fire, med tida fem, roder⁶⁷. «Det ble imidlertid fastslått at Rognerud ikke hadde noen eiendomsrett til elva. Kjølja tilhørte fellesskapet av grunneiere. Det Rognerud- familien hadde solgt til Kistefos i tillegg til skogen, var kun fløtningsinnretningene i elva.

Departementet mente det var viktig at disse installasjonene ble overdratt til den nystiftede fellesfløtningsforeningen i Kjølja (Moren 1990: 97-98). Kistefos protesterte, men til slutt fikk elveforeningen overtatt installasjonene for kr 27000,-. Beløpet ble skaffet ved at foreningen tok opp et lån i Lands Sparebank.

Dette er i tråd med kongelig forordning fra 1794, der det "med Hensyn til den Norske Trælasthandels Vigtighed for Staten, og i Betragtning af at samme fornemmeligen beror paa Tømmerets frie og ubehindrede Nedflaadning fra de oplandske Skove igjennem Elven" ble fastsatt at grunneierne, eller om nødvendig andre, skulle få "lade anlægge Lendser og gjøre de videre fornødne Indretninger, tM Beqvemmelighed for Tømmerflaadningen, imot at nyde billig godtgjørelse eller Afgift af de vedkommende Saug- Eiere og Tømmer- Handlere". (J. H. Schou 1797). Denne bestemmelsen ble viderført i fløtningsloven av 26. august 1854, som gjaldt da renna i Kjølja ble bygd.

Fra 1909 til 1910 ble dermed brøtningen i Kjølja drevet som fellesfløting. Problemet var imidlertid at flere av de installasjonene som ble bygget i 1890-åra, var i dårlig stand.

⁶⁷ Roder refererer til inndeling av fløtningselva i forskjellige segmenter som i sin tur korresponderte til forskjellige mannskapslag, dvs. fløterlag. Rodesystemet var også et sentralt element i selve finansieringen av bielvfløtingens "driftsutgifter" både hva angår lønninger til fløterne og elveutbedringer osv. I fellesfløtingen var et viktig prinsipp at "den enkelte skogeier skulle dekke sin andel av driftsutgiftene ved å svare en avgift for hver rode tømmer han passerte. Jo lengere tømmeret skulle fløtes, jo dyrere ble fløtinga" (Moren 1990: 66).

I 1918 vedtok man at disse skulle repareres, og at det i tillegg skulle bygges en dam ved Kjølsljøen. Dette skjedde først noen år senere.

Tømmerrenna var en helt sentral installasjon i Kjølsljøa-brøtningen, og den var både sårbar og dyr. I begynnelsen av 1920-åra var den blitt ubrukelig og umulig å reparere. En ny renne ville bli svært dyr. Reparasjonene kostet penger, og pengene ble skaffet til veie gjennom utvidet kassakreditt i Lands Sparebank.

«Lave tømmerpriser sammen med økt skepsis i banken gjorde etter hvert situasjonen svært alvorlig for elveforeningen. Den nye renna ble bygget i en høykonjunktur, som ble fulgt av et priskrakk i 1920-21. Den ble ikke lettere da banken i 1929 oppga kassakredittlånet. Foreningen hadde ingen mulighet til å innløse dette, og i november 1930 var det tillyst tvangsauksjon over Kjølsljøa Elveforeningens rettigheter. Denne ble utsatt til januar 1931» (Moren 1990: 99).

Det ble arbeidet hardt for å finne frem til løsninger. Brøtningen i Kjølsljøa måtte sikres, helst før kommende vår. Det ville være til fordel både for banken og tømmeriere.

Man fant fram til en minnelig ordning som innebar en viss gjeldssanering, og i januar 1931 ble «Kjølsljøa nye Elveforening» stiftet, i tide til at den nye foreningens styre kunne levere anbud på tvangsauksjonen. Lånet til den nye foreningen ble utvidet, slik at den kunne få dekket den gamle foreningens gjeld. «Dermed kunne fellesfløteforeningen i Kjølsljøa holde frem, om enn i nye klær.» (Moren 1990: 100).

Selv med en reorganisering av elveforeningens økonomi, var elvestyrets problemer slett ikke over. I åra fremover var det særlig to problemområder som ble prekære. Det ene var problemene som den sagnomsuste Randsfjordkonflikten⁶⁸ skapte, ved at brøtning i Kjølsljøa totalt uteble i 1932. Det andre problemfeltet var knyttet til de vanskelige brøtningsforholda i elva, og spesielt i strekningen fra Sagbakkdammen til Dokka. Selv om elveforbedringer ble gjort i 1934, og en avlagsdam også ble bygget samme år, forhindret ikke det brevet fra Drammensvassdragets tømmerkjøperforening i juni 1935 som bare ytterligere understreket alvoret i situasjonen. Foreningen varslet at den heretter ikke ville kjøpe tømmer av større lengde enn 10 halvmeter fra Kjølsljøa. Dette ville i så fall bety en betraktelig reduksjon i fortjenesten fra tømmeret. «Elvestyret ble bestyrtet og tok straks kontakt med tømmerkjøperne» (Moren 1990: 100). Der nest ble det fremforhandlet en noe bedre løsning, men det stod ikke til å forhindre at Kjølsljøas status som brøtningselv nå var truet. Lønnsomheten var for lav. Måtte brøtningen i Kjølsljøa og dermed også skogsarbeidet i distriktet nedlegges? – Dette ville i så fall få store konsekvenser for Vesttorpa, som i flere år hadde vært rammet av stor arbeidsledighet og lave tømmerpriser. Med slike dystre utsikter var det naturlig at det kom opp forslag om å bygge ei ny tømmerrenne fra Sagbakkdammen til Dokka. I mai 1936 ble spørsmål om dette drøftet i styret, og det ble vedtatt å be Vassdragsvesenet planlegge og beregne byggekostnadene ved ei tømmerrenne i jern (Moren 1990: 101). Vassdragsvesenets svar var at en tømmerrenne i jern ville bli for kostbart i forhold til tømmermengden i Kjølsljøa, og at de i stedet anbefalte at det ble bygget en «bilskogvei», men dette var ikke styret interessert i. I stedet gikk det videre med arbeidet for å få prosjektert ei jernrenne. (Moren 1990: 101). Ifølge Vassdragsvesenets beregninger ville ei renne konstruert av 5 mm tjukke jernplater på et treunderbygg komme på ca. kr 50 000,-, inkludert en ny inntaksdam. Dette beløpet var for stort til at den fattige elveforeningen kunne greie å reise det alene.

«Sjøl om det økonomiske grunnlaget var noe usikkert, ble arbeidet med renna startet.»

Takket være velvilje fra en rekke lokale og på annen måte berørte instanser ble arbeidet med renna startet. Lands Sparebank nedskrev deler av lånegjelda, og kr 15000,- til prosjektet ble bevilget i støtte fra Landbruksdepartementet. Kistefos bidro med kr 5000,-. Hele 830 jernplater, til en samlet pris på

⁶⁸ For mer om Randsfjordkonflikten som varte fra 1930- 1936, og til slutt ble løst ved at det ble opprettet tariffavtale mellom Norsk Skog- og Landarbeiderforbund (NSLF) og de lokale elvestyrene, les Moren 1990: 125- 128, samt Trond W. Amsruds hovedoppgave i historie ved UiO fra 1978).

Kr 22347,- ble bestilt fra Kullkompaniet i Drammen. Elveforeningen kunne ikke dekke hele beløpet, resten ble stående som lån i Kullkompaniet. Bygginga av renna skulle delvis foretas som nødsarbeid, altså med bidrag fra det offentlige (Moren 1990: 102). (...) I det videre byggearbeidet ble økonomisk velvilje fra Kistefos avgjørende. (...) Etter mange bekymringer og mye slit kunne renna tas i bruk under brøtningen våren 1940, og i styret i Elveforeningen ble det vedtatt at tømmerlengden kunne økes til 16 halvmeter i Kjøljuua nedenfor Limonfossen, og 14 halvmeter ovenfor den. (Moren 1990: 102). «Den nye tømmerrenna så med andre ord ut til å fungere etter hensikten: Å sikre Kjøljuas fremtid som økonomisk rasjonell transportvei for tømmer fra Vest – Torpa» (Moren 1990: 102).

I løpet av krigen fra 1940- 45 ble også økonomien i elveforeningen lettere. Etterspørsel etter tømmer økte, og prisene var relativt gode. En stor del av gjelda ble nedbetalt. «I åra frem til brøtningen ble nedlagt i 1969, ser det ut til at arbeidet både i elva og i styret gikk rutinemessig og greit» (Moren 1990: 102).

Fra brøtning i Kjøljuua ved Smiberget i Torpa ca. 1950. Foto: Lands Museum

«Historien om Kjøljuabrøtningen gir oss et fortettet inntrykk av sentrale sider ved brøtningsarbeidet: Her fremkommer de rent praktisk-tekniske problemene som elva bød på, den nødvendige avklaringa av eierforhold, virkningene av den økonomiske krisa, samvirke mellom instanser som grunneiere, bank og offentlige myndigheter» (Moren 1990:103).

Ei annen viktig side ved brøtningen lå i det årlige slitet i elva, i fløternes kamp med vannmasser og tømmerstokker. Ivar Engeli (f. 1916) var med i brøtningen i Kjøljuua i en årrekke, første gangen i 1947. Han har skrevet en fyldig beretning om forskjellige sider ved arbeidet i elva. Av den tar vi med: (...).

Det måtte tre karer til for å få heist lukene, de holdt hverandre i hendene, steg opp på rajene og trådte dem ned. Når lukene skulle settes, brukte karene svære trekubber for at de skulle komme skikkelig ned i bunnen. (...)

Legging av tømmerrenna bød på problemer, da det er et svært kupert og vanskelig terreng her. Når tømmeret hadde forlatt renna, gikk det rett ned i en djup høl i Dokka-elva.

I mellomkrigsåra – og også en tid rett etter krigen – ble meldetjenesten langs elva utført av ordonnans. Denne hadde nok ofte en stri jobb, da han skulle betjene hele gjengen helt fra kara på Kjølssjødammen til kara på Sagbekkdammen, og før renna ble bygd helt ut til Dokka-elva. Ordonnansen skulle undersøke om det satt svære hauger av tømmer i elva, gi melding til damkara når tid dammen skulle slippes, og ellers sørge for at alt var i orden. Men så ble det i ca. 1950 lagt en provisorisk telefonlinje langs elva.

Kjølja var en kronglete fløterelv, hvor det på sine steder hadde lett for å sette seg svære tømmervaser. Andre steder gikk tømmeret inn på land ved damslipp, og da måtte en enten vasse i vann til livet og lose tømmeret uti elva, eller en måtte tørrdra det når elva minket igjen etter damslippet (...).

Når fløtinga var slutt, var det som regel litt festing etterpå - uten at det førte til de store utskeielser. Vi tok noen drammer, koste oss og gratulerte hverandre med enda en vellykket fløtning - og gikk hjem. Noen år hadde vi fløterfest på lokalet Skogtun, bad med oss venner og bekjente, og feiret avslutningen (...).

Fløtningen var attraktiv for dem som ville gi seg i kast med slikt arbeid. For det er ikke til å komme forbi at risikoen for å miste liv og helse er til stede. Men det må bli ved ulykke, for en blir ikke syk av å vasse i vårvannet til oppunder armene. Det er snarere helsebot (...).

Respekten for elva og arbeidskameratene gjennomstrømmer Engelis minner. Det er grunn til å tro at han deler denne følelsen og et visst vemod over en epoke som er forbi, med mange andre som tok sin tønn i brøtningsarbeidet» (Moren 1990:104).

Henåa:

Brøtning og annen vandredren virksomhet langs elva

Hennåa, som renner ut i Tyrifjorden, er bare en av svært mange bielver som, direkte eller indirekte, renner ut i Drammensvassdragets hovedåre. Hennåas kilde ligger vest i Holleias høyereliggende skogsområder. Vassdraget strekker seg nærmere bestemt helt nord til Grønknuten (681 moh) og munner ut i Tyrifjorden like sør for Nakkerud (etter Helgesen med kollegaer 2008: 139).

Fra den lengste greina av Hennåa opp i Styggedal, er det 29 km ned til Hennåvika (etter Tajet 2016).

Hennåa er dessuten selve grenseelven som i alle år har markert skillet mellom Modum og Ringerike kommune, derfor har den også vært interessant for skogeiere på begge sider.

På tross av vassdragets beskjedne lengde, finnes det flere interessante rester etter dammer, sager, kverner, møller og andre kulturminner langs elva. En av vassdragets mest iøyenfallende og karakteristiske kulturminnetyper er de mange gråsteinsmurene som er murt opp på flere kritiske sekvenser langs vassdraget, såkalte *skådammer*. Disse solide murenes funksjon har vært å forhindre at tømmeret i flomperioder skulle flyte ut av det naturlige elveløpet og sette seg fast langs elvebreddene. Disse murene (skådammene) står fortsatt igjen flere steder i vassdraget, blant annet rett nedenfor huset til Lars Åmot, ved Åmot.

Henåa har altså vært brøttingselv, hvor en har fraktet tømmer ut i Tyrifjorden ved hjelp av damvann, men det begynner å bli en stund siden denne virksomheten opphørte, og det har vist seg vanskelig å finne gjenlevende personer som selv har vært med i Henåa- brøtningen, annet enn som tilskuere i unge år. Fjellsagene nederst i Henåa er beskrevet så tidlig som på begynnelsen av 1500- tallet. Det er derfor, ifølge Torgeir Tajet, overveiende sannsynlig at elva har vært brukt til tømmertransport tidligere enn dette. Tajet nevner også funn av treplugger i gamle damanlegg som «tyder på at tømmerfløtningstradisjonen i Henåa går svært langt tilbake» (Tajet 2016). Men den organiserte fløtingen kom først i gang på midten eller slutten av 1800-tallet.⁶⁹

Men la oss først se nærmere på noen av de aller tidligste tekniske innretningene som har tatt Henåavassdragets bevegelsesenergi i bruk for å tjene menneskelige hensikter.

Thure Lund nevner to fossefall til gården Hellum, og at det fra ca. 1500-tallet hadde vært to møller (kverner) til gården. I 1723 fantes kun en av dem igjen (mølla ved Kvernbackfossen), men på samme tid fantes hele 4 kverner/møller ved Fjeld, Kvernbakken, Holmen og Åmot. Vi får vite at mølla ved Åmot brukte vann fra Langsjøbekken. Interessant nok har to av disse møllene vært i bruk helt inn i vår egen tid. Åmotmølla som hadde sin start på 1700-tallet, var i drift helt fram mot 1940. Rester av anlegget kan fremdeles oppleves og beskues, og eieren, Lars Åmot, er opptatt av å bevare og restaurere den gjenværende dammen og muren fra anlegget som kulturminne (Se bilder og intervju med Lars Åmot 05.09.2019).

Den før omtalte mølla ved Kvernbackfossen går for å være den eldste av møllene i Henåa. Kvernbackfossen er stor og ga således jevne driftsforhold til møllebruket. Man kjenner ikke til hvem som drev denne mølla frem til på 1800-tallet, da en Knut Evensen fra Sigdal omtales som mølleren på anlegget. Fram til 1909 tilhørte denne mølla Hellum gård, men da ble mølla kjøpt av svensken Anders Andersen, som bygde kraftstasjon i Kvernbackfossen, som dermed ga strøm til mølledrifta, og noen hus i nærheten. Kraftstasjonen var i drift helt fram til 1940. Nils A. Kvernbakken, som er sønn av Anders Andersen, tok så over mølla etter sin far og moderniserte og utvidet den slik vi i dag kan se den (etter Lund 2001).

Sagbruk

I presten og vitenskapsmannen Hans Strøms beskrivelser av Eiker fra 1784 står det skrevet at det langs Nordelven på grensen til Ringeriket i Strøms samtid fantes privilegerte sagbruk som leverte store mengder trelast, og hvor det ifølge Strøm hadde hvint og durt fra sagbrukene i over 200 år allerede. Dersom Strøms anslag var riktige, fantes sagbruk med oppgangssager her helt tilbake til tidlig på 1500-tallet. Man er imidlertid usikker på om navnet Nordelven refererer til elven som i dag kaller Henåa, men mye kan tyde på det (Lund 2001).

Ettersom vannsagene/oppgangssagene fikk utbredelse i Norge utover på 1500-tallet, ble bord og trelast ifølge Thure Lund «plutselig hard valuta, og eiendommer ble overtatt av kronen, kirken eller folk med penger» (Lund. 2001), og dermed byttet flere av gårdsbrukene med tilknytning til Henåa eiere.

Etter at oppgangssagene gjorde sitt inntog ble flere sager bygget, og i sorenskriver Gjert Falchs beskrivelse av sitt område i 1744 blir to sagbruk beskrevet som tilhørte gården Fjeld. Disse blir av Falch beskrevet som «fuldsager», noe som etter alt å dømme betød at de var forholdsvis store sagbruk (Lund 2001).

⁶⁹ Torgeir Taje anmerker i sin artikkel at Tajes (Tajegrendas) rettigheter i vassdraget selges i 1875 for 130 spesidaler.

Thure Lund beskriver i sin artikkel hvordan de fleste gårdsbrukene med skog i nærheten av Henåa ble kjøpt opp av de samme oppkjøperne som eide Fjeld. Dette gjelder gårder som f.eks. Åmot, Hellum og Øderud, men i tillegg gjorde rike og mektige menn som Hannibal Sehested, Peder Hansen Litle m.fl. sitt innhogg ved å kjøpe opp gårdsbruk og skog nær elva (etter Lund 2001). De ble eiere og deleiere av skogen nær elva.

Det ble anlagt mindre bondesager ved Holmen og Åmot og ved Knudsefossen ved Sørli. Fra den tida sagbruksprivilegiene ble innført var det bare de større Fjellsagene om fikk skjære trelast til utenbygds salg og for eksport (Etter Lund 2001). Her er med andre ord et konkret eksempel på effekten av den merkantilistiske politikken som bredde om seg og ble holdt i hevd gjennom begrensning og nedleggelse av de mindre bondesagene, som kun skar til lokalt bruk, i kontrast til kvantumsager, som f.eks. på Fjell gård, som kunne fortsette å sage trelast for eksport.

Brøtningen i Henåa

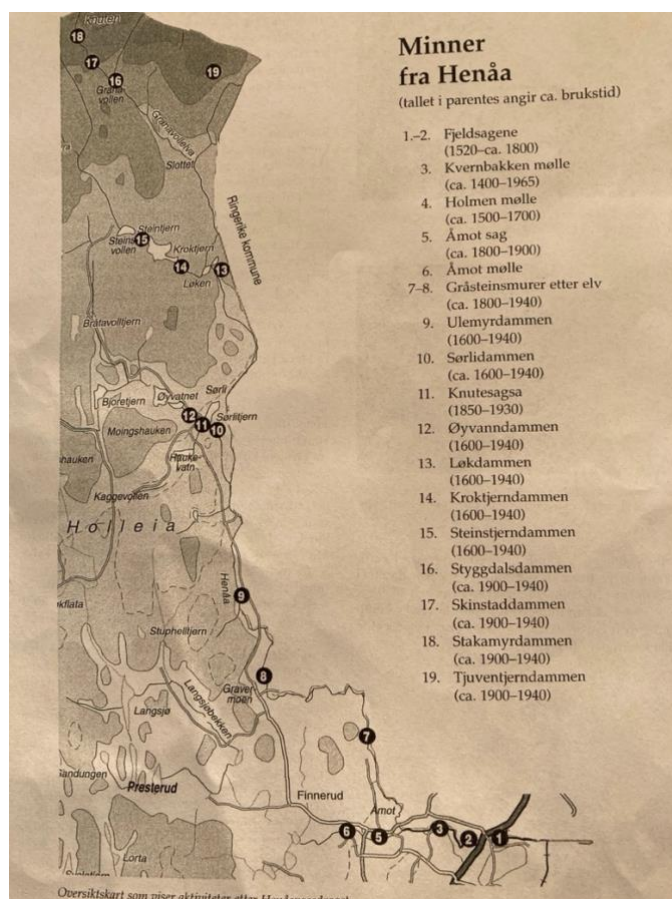
Den 21. februar 2019 besøkte jeg Lars Åmot for annen gang. Jeg traff han i huset på Åmot i Drolsum, sammen med sin barndomskamerat Asbjørn Skaug. Vi gikk gjennom kulturminner relatert til Henåa med særlig vekt på fløtningsdammer og andre fløteminner, mens vi tegnet inn på et kart over området. Senere har jeg kommet over en liste over dammer i Henåa i en artikkel av Thure Lund i årstidskriftet for Modum historielag, og denne listen gjengis nedenfor (Lund 2001). Her er det imidlertid verd å bemerke at de to listene ikke er komplett sammenfallende, og at Lars Åmot og Asbjørn Skaug trekker inn noen dammer og minner som ikke nevnes i Lunds artikkel (se nedenfor).

I følge Lars Åmot finnes skådammer langs store deler av Henåa. De tilhuggede steinene er av den lett formbare bergarten amfibolitt, som er vanlig i disse trakter.

Foto: Michael Hundeide.

I Lunds artikkel nevnes 10 dammer i Hennå-vassdraget, mens Lars Åmot og Asbjørn Skaug nevner hele 18 dammer i samme vassdrag, men i tillegg til brøtningsdammer tar de også med sag og mølledammer og reservoardamper. Av brøtningsdammer nevnes seks eller kanskje syv dammer som er rene brøtningsdammer (se nedenfor).

Etter Thure Lund 2001.

Dammer og andre kulturminner i Henåa nedtegnet på kart sammen med Lars Åmot og Asbjørn Skaug ved gården Åmot den 21.02.2019:

- 1) Sagmoen (Fjellsagene)
- 2) Mølle (Nils Kvernbakken)
- 3) Åmot gård
- 4) Kollkinndammen (Mølle eller sagdam)
- 5) Møllplassen (Elverhøy) Mølle og beinstamp.
- 6) Åmot mølle Mølledam (Rester etter)
- 7) Dam (Atthaldsdam, dvs. vann til mølla)
- 8) (9)⁷⁰ Rester av sag (Åmot sag)
- 9) (10) Damm vannreservoar til mølle (5)
- 10) (11) Bergårdsløka (Fløtedam, lukedam, ikke inntegnet på Lunds liste)
- 11)(12) Skimyrndammen (Lukedamm, pluss rester etter damstue. Ikke inntegnet på Lunds liste)
- 12) (13) Ulykke ved Roliafossen. En Hulbakkviken druknet i 1944
- 13) (14) Ulmyrdammen (Dammen som Lars Åmot og undertegnede besøkt. Dammen er inkludert i Lunds liste)
- 14) (15) Tømmerkoie (driftshytte) Flyttet på 50- tallet
- 15) (16) Historie om russisk fange og grisetjeling.
- 16) (17) Dammen ved Sørlitjern (Sørlidammen) (Inkludert på Lunds liste) (Her var det damstue som ble overtatt av 4 H, og dernest flyttet ned til Drolsum)
- 17) (18) Gamle Ulmyrdammen (Dam laget av stein, torv og treverk).
- 18) (19) Øyvassdammen (rerservoar)
- 19) (20) Knussbekk sag og mølle. Vannsag, sirkelsag og mølle.
- 20) (21) Stormyrdammen (reservoardam ikke fløting)

⁷⁰ Den doble nummereringen fra 8 og utover skyldes at nummer 8 ble utelatt i mine notater, noe som medfører at tallet i parentes er det som stemmer overens med inntegning på kartet.

21) (22) Haugfoss (problemfoss i føtinga)
 22)(23) Løkdammen (fløtningsdam pluss skådam, inkludert på Lunds liste). Tidligere fantes damstue, men denne ble flyttet til Sandtern av Ovid Kvisterøy.
 23) (24) Krokstjerdammen. Steindam. (mulig fløtningsdam)) (Inkludert på Lunds liste)
 24) (25) Tjuvtjerdammen Stein pluss jord (vannreservoar). (Inkludert i Lunds liste)
 25) (26) Styggedalsdammen, Steindam (reservoardam med hytte et stykke unna). (Inkludert i Lunds liste)
 26) (27) Skinnstaddammen (reservoardam) (Inkludert i Lunds liste).
 27) (28) Stakamyrdammen (stein og myrdam) (Inkludert i Lunds liste).
 28) (29) Sandvelta (stedsnavn relatert til fløting).
 29) (30) Åmotbakken (utslagsplass)
 30) (31) Dam ved bråtatjern (dam til sag).
 Lars Åmot og Asbjørn Skaug presiserer videre at det tidligere fantes damstuer på dammene ved Skimyra, Ulmyra, Sørлие og Løken.

I brøtningen trengte man damvann for å få fraktet det nedhogde tømmeret fra Holleias dype skoger ned til Tyrifjorden, hvor det kunne fraktes videre i Drammenselva. Damvann trengtes også til drift av sagbruk (oppgangssager) og kverner og møller.

I dag finnes det ifølge Lund (2001), dammer ved Åmot, Ulemyra, Øyvann, Sørлитjern, Løken, Krokstjern, Steintjern, Styggedal, Stakamyra og ved Tuventjerna i Henåavassdraget. Mange av disse damanleggene er over 350 år gamle, og dermed også verdifulle kulturminner. Noen av dammene ble forbedret så sent som i 1939, året før Mustad/Holleias eiere besluttet å bygge skogsbilvei til Steinsvollen og ta i bruk lastebil til tømmertransport (Lund 2001).

Som tidligere nevnt antyder Torgeir Tajet at det sannsynligvis var tømmertransport i Henåa en god stund før etableringen av Fjellsagene, som er de første oppgangssagene man kjenner til i Henåa, helt tilbake fra begynnelsen av 1550-tallet (Tajet 2016). Men selv om det har foregått brøtning i Henåa i lang tid før 1800-tallet, fikk brøtningen først et skikkelig oppsving i forbindelse med at treforedlingsbedriftene startet sin virksomhet i Drammensvassdraget på slutten av 1800-tallet (se Lund 2001). Det var først i denne fasen at brøtningen ble mer systematisk organisert og man startet en egen bielv fløtningsforening. Hennåa Fellesfløteforening ble stiftet av skogeiere i 1880, noe som gjorde at de blant annet kunne gå sammen om å forbedre demningen ved Skimyra, Ulmyra, Løken og Styggedal. Tømmeret ble nå fløtt helt oppe fra Styggedal (Tajet 2016).

Flere såkalte elveforbedringstiltak ble iverksatt for å legge forholdene til rette for brøtningen. Det ble bygd dammer for vannmagasinering (Stakamyra og Tjuentjenna). Ved Haugfossen, som er den største fossen i Henåa, og som har vært det største hinderet for brøtningen, ble det laget tømmerrenne. Det ble også montert en kraftig lem eller «flakk» av solid tømmer i bunnen av fossen, for at tømmerstokker mest mulig friksjonsfritt skulle gli videre nedover elva uten å danne tømmerflokke eller hauger (etter Tajet 2016). Ofte kunne tømmeret kile seg fast her på nedsiden av Haugfossen og skape store tømmervaser. Det kunne stå enorme tømmerflokke helt fra Haugfossen og langt opp mot Løken (Tajet 2016). I de verste flokene ble det brukt dynamitt for å løse opp. (Se bilde fra Raymond Sørstøm og undertegnede utfart til Haugfossen på neste side).

Tidlig på 1900-tallet ble det ifølge Torgeir Tajet etablert eget telefonsystem mellom fløtningsdammene ved Skimyra og Ullmyra, og muligens lenger. Vi får også vite at elva ble delt inn i 8 roder, og at disse rodene inngikk som grunnlag for prissettingen på fløtinga (Tajet 2016). Det meste av tømmeret ble hugget om vinteren og fraktet til Henåa med hest. Størsteparten av dette tømmeret ble lagt på isen ved de store fløtningsdammene. Derneft ble tømmeret barket og merket.⁷¹ Dammene ble satt (settes) i begynnelsen av april. Torgeir Tajet beretter om sin oldefar Gudbrand Tajet som var med på fløtinga i Henåa i en årrekke, og i flere av disse årene var han

⁷¹ Barkinga pleide vanligvis å foregå på hogstteigene i skogen, før tømmeret ble kjørt til fløtningsvassdragene. Kan hende man her har fulgt en alternativ prosedyre.

fløterbas med ansvar for koordinerer av fløtinga. På denne tiden bestod fløtemannskapet i Henåa av 25-30 mann og de fløtte mellom 60 000 og 120 000 stokker i løpet av en sesong (Tajet 2016).

Gangen i fløtinga

Fra en kort artikkel av journalisten Nils Drolsum(1937-1997) fra 1988 får vi et lite innblikk i fløtingas gang i Henåa. Drolsum skriver om en tur langs Henåas bredder tilbake til begynnelsen av 1960- tallet sammen med den forhenværende fløterbasen Oskar Thon (1881-1979). Oskar Thon, som hadde hele 42 fløtesesonger bak seg var allerede rukkit å bli 84 år da han og Nils Drolsum tok turen langs Henåa på begynnelsen av 1960-tallet.

Fløtinga startet ved Styggedalsdammen, men så langt oppe bærer elva et annet navn: *Granavollelva*. Om Styggedalsdammen kunne den gamle fløterbasen fortelle at man brukte 20 minutter av gangen, før dammen var tømt. «Men det var viktige minutter for brøtningen i den første etappen frem til Løken» (Drolsum 1988:28). Så lenge brøtningen pågikk på denne øvre strekningen ble Granavollsstua - en gammel og velkjent seterstue, benyttet som fløterbrakke av brøtningskarene. Videre nevnes Grønnmyrfossen som ofte kunne være problematisk, samt ei mulig tømmerrenne der. Derneft ankommer de Grønnmyrstua, og videre til Løken og Damstua der(vi får vite at Damstua i ettertid er revet og transportert med helikopter til Sandjern på Øståsen, der den har gjenoppstått som privat hytte).

Styggdalsdammen. Foto hentet fra Nils Drolsums artikkel.

«Løken var fra gammelt av et sentrum for brøtningsvirksomheten i Henåa. Her kunne det ligge opp til 3000 tylftr tømmer om våren, fortalte Oskar Thon. Og det er her Henåa har sin begynnelse» (Drolsum 1988: 28). Første fossefall etter Løken er Jonskollfossen, men denne er kun en forløper for den desidert største fossen i Henåa, Haugfossen, som ender i et juv med bratte fjellvegger på hver side. Nederst i juvet kan man se rester etter fløtinga, blant annet i form av et flakk, eller elvegulv av tømmer.

Haugfossen i Henåa. Foto: Michael Hundeide

Raymond Sørstrøm på skådam ved haugfossen i Henåa. Foto: Michael Hundeide

(Se for øvrig bilder undertegnede har tatt fra Haugfossen sammen med Raymond Sørstrøm)⁷²

Journalisten og lokalhistorikeren Drolsum skriver «Det synes for en tilfeldig besøkende i dag nærmest ufattelig at man i det hele tatt kunne få tømmeret fram på denne strekningen» (Drolsum 1988: 29), et utsagn det ikke vanskelig å slutte seg til.

⁷² Det var disse fjellveggene Raymond Sørstrøm og undertegnede klatret ned sommeren 2020 på jakt etter fløterminner fra Henåa.

Til Drolsum berettet Oskar Thon om tømmerfloker som var så omfattende at de gikk i ett fra Haugfossen og helt opp til Jonskollfossen. Dette var ikke sjeldne hendelser, kunne den gamle fløterbasen fortelle.

Den neste dammen som nevnes i Drolsums artikkel er dammen ved Sørлитjern, som i dag flittig brukes av den lokale jeger- og fiskerforeningen, og dernest den såkalte Elveskilnaden litt lenger nede, der de to elvene igjen forenes under navnet Henåa.

Oskar Thon forteller: Første året je`var med i brøtningen, var je «ordonnans», løp med beskjeder til de forskjellige arbeidslag. Turen fra Løken til Henåvika ved Tyrifjorden gikk på tre timer, mintes han. Etter to sesonger som ordonnans ble han 17 år gammel «ordentlig» brøtningskar.

Oskar Thon kunne ellers fortelle om den sagnomsuste brøtningsbasen Per «Jørns», og hans fløtermannskap (dvs. tidlig i Oskar Thons brøtningskarriere). På den tiden kom fløtere (brøtningskarer) fra Randsfjorden, Tyristrand, Ringerrike og Modum. Til sammen sørget dette mannskapet for at tusener av tylfter med tømmer ble brakt til fjords gjennom to hektiske forsommarmåneder.

Ulmyrdammen nevnes, her tar journalisten og den erfarne brøtningsveteranen en velfortjent pust i bakken, mens sola kommer til syne, og i to setninger komprimeres resten av ferden langs Henåa på følgende måte:

«Så tar vi Skålhølen, Rolia og Sandva i neste etappe og så siste strekket - Skimyra, Holmenhølen, Hølahølen, Årenga og Henaåvika - vi er ved elvens munning ved Tyrifjordens bredd».

La oss rekapitulere stedene og dammene i Henåa som nevnes i Nils Drolsums artikkel (de fleste av disse stedene har hatt stor relevans under brøtningen i Henåa):

Oversikt over steder under Henå-brøtninga som nevnes i artikkelen

- Styggdal (Styggdalsdammen)
- Granavollselva
- Små brøtningsdammer i sidebekkene: Skinstaddammen, Stakamyrdammen og Tjuentjennsdammen
- Grønnmyrfossen (I Granavollselva).
- Grønnmyrstua
- Løken, Løkendammen, Damstua (Løkendammen sentrum i brøtningen med 3000 tylfter)
- Kalbostilla
- Jonskollfossen
- Haugfossen
- Sørлитjern (brøtningsdam)
- Elveskilnaden
- Ulmyrdammen
- Skålhølen, Rolia og Sandva
- Skimyra, Holmenhølen, Hølahølen, Årenga
- Henåvika

Ulykker

Historien om bielvfløtningen eller brøtningen i Henåa vitner om en aktivitet som på ingen måte var ufarlig. Lund (2001) nevner hele seks personer som forulykket under brøtningen i den vesle elva, og listen er sannsynligvis ukomplett. Og dette er fra brøtningen i en av Drammensvassdragets korteste bielver. Et liv var nok mindre verdt i Norge på 17-1800 tallet, (noe som først og fremst gjaldt livene til dem som befant seg nedenfor midten av samfunnshierarkiet). I de historiske kildene nevnes ulykker med tap av liv i fløtingen/brøtningen ofte kun i en bisetning uten at navn nevnes, eller ikke i det hele tatt.

SKILDRING 5:

*Et møte med Lars Åmot om brøtning og fløterkonflikt i Henåa
05.09.2019.*

Lars Åmot. Foto: Michael Hundeide

Ulmyrdammen i Henåa, bygget av den lett formbare bergarten amfibolitt. Amfibolitt har stor bufferevne, derfor ble aldri lav pH et stort problem i Henåa. Foto: Michael Hundeide

Lars Aamodt kommer fra gården Aamodt i Modum kommune, like i nærheten av elva Henåa, som renner ut i Tyrifjorden. Her har det vært drevet fløting (brøtning) siden tidlig på 1800-tallet, og trolig mye lenger tilbake i tid. Han er født i mai 1949, er eldste gutten på gården, og har to yngre søstre. Gården Aamodt skriver seg tilbake fra 1600-tallet, men har kun vært i familiens eie fra hans tippoldefars tid. Selv har han drevet gården fra 1970, da faren brått døde i en alder av 56 år. "Da var jeg ferdig med militæret og landbruksskole, så da var det bare å brette opp ermene". Han forteller at

dette er den eneste gården i området som har igjen skauen sin. Den ble ikke solgt, selv om det var hardt nok til tider. Til gården hører vel 8000 mål skau og 200 mål jord.

Lars Aamodt bor like ved bygda Drolsum i nærheten av Vikersund i nordre del av Modum kommune. Etter en drøy times kjøretur fra Oslo, med nydelig utsikt over Tyrifjorden parkerer jeg bilen inne på tunet hans. Det er regn i lufta og tunge skyer over det skogkledde kulturlandskapet. Lars kommer ut av det minste av de mange husene på tunet (det viser seg han har familien sin boende rundt seg på alle kanter). Han kommer meg smilende i møte, og har allerede tatt på seg feltutrustning, for planen er at vi skal ut å se på fløtningsdammer og andre innretningene langs Henåa.

Allerede da Lars og jeg først snakket sammen på telefon for å avtale vårt møte kom han inn på den dramatiske arbeidskonflikten som skjedde i forbindelse med fløtinga i Henåa i 1930, og som skyldtes en misforståelse. Mer om det seinere.

Lars inviterer meg inn, for å ta en prat før vi drar ut i terrenget. Vi kommer inn i et fantastisk hyggelig hytteaktig hus og setter oss rundt kjøkkenbordet. Lars har hatt en sykdom som gjør at han er lettere handikappet og må bruke staver når han går. Likevel er han ivrig jeger og friluftsmenneske. Han er også aktivt med i flere foreninger og styrer og stell, en av dem er *Nordisk Kulturlandskaps Forbund*, hvor han er svært aktiv. Han forteller blant annet at hvis ikke faren hans døde så tidlig, og han brått måtte ta over gården, ville han sannsynligvis ha studert geografi.

Kulturlandskapsforeningen har en internasjonal orientering, og hvert år drar de på en lengere utflukt til et interessant kulturlandskap, som de fordyper seg i og gir ut tidsskrift fra i ettertid. Temaene som skal tas opp i de to neste numrene er *spor og linjer i landskapet*. Han forteller at medlemmene i foreningen er en herlig sammensetning av forskjellige folk, alt fra professorer til bønder.

Lars forteller at han har bodd på gården Aamodt i nesten hele sitt liv, med unntak av da han var i militæret og gikk på landbruksskole. Etter han kom tilbake og tok over gården, har han jobbet mye i skogen, både alene og sammen med medhjelpere. Men i 40-50 års alderen fikk han kreft i beina, og da tok andre skogsarbeidet. Etter at sykdommen i beina ble påvist i 1993 begynte han i stedet å jobbe på landbrukskontoret i kommunen i 1994, og der arbeidet han helt fram til i 2016.

Idet vi setter oss rundt kjøkkenbordet finner Lars frem et gammelt kart over Henåa og hjemtraktene. Han henter også flere tidsskrift hvorav en av artiklene av journalisten Nils Drolsum handler om fløting og fløterkonflikt i Henåa (det er et lokalhistoriske tidsskrift). På det gamle kartet har han tegnet inn 6 fløtningsdammer, 2 møller og 2 sager langs Henåa med bielver. Med utgangspunkt i kartet begynner han å forklare hvordan brøtinga i Henåa skjedde og om erindringene fra denne prosessen fra 50-tallet. Han forteller om hvordan han husker fløterne:

"Jeg kjente jo mange av disse gutta som hadde vært fløtere, for det var jo et veldig aktivt foreningsliv her på Drolsum, og hornmusikken som jeg var en del av, der var disse gamle gutta ... Ved jevne mellomrom var det jubileer og sånn, og da kom de bort til meg, og da kom historiene... Svært få av gutta kunne jo svømme, men de hadde skikkelige vømmølsklær, og da fløyt de som en kork sa de... Da fløtinga var slutt så fikk mange av dem jobb på fabrikkene uti Geithus og på jernbanen. Det var det som gjorde at de fikk det bedre, for det var jo ikke noe gullgruve akkurat å være fløter litt om sommeren eller på våren og tømmerhogger på vinteren.

Midt i samtalen kommer kona hjem, det viser seg at hun er kommunepolitiker. Det disktes i stand et overdådig lunsjmåltid, og mens vi spiser og drikker kaffe dreies samtalen inn på fylkessammenslåingene, og særlig om Viken. Her er det kommunepolitikeren som leder an i samtalen.

Etter måltidet kjører vi opp langs Henåa. I løpet av turen forteller Lars om det engasjementet som sannsynligvis har opptatt han mest i løpet av de siste 30 åra, dvs. hans involvering med organisasjonen 4H. Han har vært leder av 4H i Norge i 10 år. Mens vi oppsøker en stor fløtningsdam, flere lange skådammer og to gamle møller, forteller han ivrig om hvordan han har vært med og startet 4H-organisasjoner både i Baltikum, Gambia og Tanzania. Han blir ivrig når han forteller om hva 4H står for, hvorav "learning by doing" og prosjektarbeid er noen av ingrediensene, og hvor det blant annet ikke finnes noen ekskluderende religiøs formålsparagraf fra sentralt hold (i motsetning til speiderbevegelsen som har en kristen formålsparagraf forteller han). Dette siste er viktig for Lars, selv om han samtidig understreker at det også finnes religiøse og kristne 4H- klubber på lokalt plan, men det er altså lokalt. Han nevner eksempler på noen slike.

Noe av det første Lars Åmodt var opptatt av å formidle i forbindelse med fløtingshistorien i Henåa var denne glemte fløtekonflikten som utspilte seg ved Henåa i 1930. Han var spesielt opptatt av dette, ikke minst fordi farfaren var involvert på skogeiernes side, og i tillegg var han også opptatt av å understreke at konflikten i følge ham skyldes en mistolkning eller misforståelse...:

Brøtningskonflikten i Henåa

"Den glemte arbeiderkonflikten langs grenseelven i Holleia"

(I tillegg til Lars Åmots beretning støtter jeg meg her på journalisten Nils Drolsums utmerkede artikkel om Henåa-konflikten fra 1986):

Henåa er ei elv som strekker seg 18 km fra Løken til Tyrifjorden, i nordre del av Modum kommune. Her har det foregått fløting (eller brøtning) siden 1800-tallet. Og fløtinga har delvis vært organisert i regi av *Henaens Fellesfløterforening*, en skogeiorganisasjon, som ble stiftet allerede i 1880.

Lars har fremdeles minner fra fløtinga i Henåa. Han kan huske at de slo uti tømmer på midten av 50-tallet fra velta like ved brua, dvs. ved Sandbakken eller Aamodtsbakken, ca. 100-150 meter nedenfor gården hvor han bor. Her var en viktig utslagsplass for tømmeret som ble hugget i skogen som tilhørte gården. Han kan også huske tømmermerkerne og tømmermerkingen.

Det trengtes ca. 30 mann for å fløte denne vesle elvestrekningen, og ved de vanskeligste fossene måtte det settes ut vakt. I et normalt år kunne det fraktes et sted mellom 5 000 og 10 000 tylfter tømmer fra Henåa ut i Tyrifjorden. I 1930 satt bestefaren til Lars (som han er oppkalt etter): Lars E Aamodt som kasserer i Henaens fellesfløterforening, mens Ole E. Hollerud var formann (Drolsum 1986).

På denne tida var det aldri vanskelig å få tak i fløtere, og som regel var det de samme som kom igjen år etter år. Både Modum og Tyristrand hadde overskudd på arbeidskraft, og for årene 1929/30 var overskuddet ifølge Nils Drolsum (1986) ekstra stort.

Med den unge Drolsummusikken og forskjellige fagforeningsfaner i spissen, gikk arbeiderne mot streikebryterne på Ulmyra.
Hentet fra Nils Drolsums artikkel.

1930-årene var vanskelige tider, og flere steder rundt om i Norge oppstod det konflikter i forbindelse med fløtinga. Nils Drolsum skriver:

"Konfliktene var utladning for nød og elendighet som preget landet og kanskje spesielt landsbygden. I konfliktenes kjølvann var det voldsomme politiske brytninger. Arbeiderbevegelsen var i ferd med å vinne det endelige fotfestet. Men innen denne bevegelsen var det også mye uro. Motsetningene mellom sosialdemokrater og kommunister var steile" (1966:26).

"Karl Myrbråten var den første formannen i *Drolsum Skog- og Landarbeiderforening* fra januar 1930. I motsetning til den før nevnte *Henåens fellesfløterforening*, som organiserte skogeierne langs vassdraget, var dette en lokal fagforening for skogsarbeidere, fløtere og andre landarbeidere (dvs. en lokal avdeling av Skog og Land).

Allerede i mars det året gjorde den nye fagforeningen en henvendelse til elvestyret for Henåa. Til den skriftlige formuleringen brukte de fylkessekretæren i Buskerud Arbeiderparti, Konrad Knutsen. Han var lokalredaktør i *Fremtiden* på Hønefoss, ble stortingsmann i 1936, og ellers kjent som Trotskijs vert under landsforvisningen i 1938."

Likevel viste det seg at den skriveføre redaktøren gjorde en formuleringsfeil som fikk alvorlige konsekvenser: Henvendelsen inneholdt ordet *anbud*, noe elvestyret oppfattet bokstavelig.

"Men dette var på ingen måte meningen", fortalte Myrbråten. Fagforeningen hadde ønsket å oppgi priser som var å betrakte som foreløpige forslag under de "forhandlinger som vi ønsket å få i stand" (Drolsum 1986: 22).

Det var denne formuleringsfeilen Lars Åmot siktet til da han henviste til at konflikten var et resultat av en misforståelse. Ordet *anbud* og dets tolkning ble dermed gjort til stridens kjerne.

Elvestyret oppfattet henvendelsen som et anbud i bokstavelig forstand. En av skogeierne, Rolf E. Schønfelder (1888- 1973) som senere ble lagfører i NS på Modum, rasket fort sammen et lag av uorganiserte, tilfeldige arbeidssøkende. Det "gule laget" la inn et adskillig rimeligere anbud, som dermed ble god tatt.

Situasjonen ble desperat for de organiserte, ifølge Myrbråten.- "Det ble et spørsmål om å overleve eller gi seg over til den totale håpløshet. "Men Skog- og landarbeiderforeningen møter imidlertid uforbeholden støtte fra papirindustriarbeiderne fra Kattfoss og Drammenselven, som følte en tung trussel fra dårlige konjunkturer og utenlandsk konkurranse i papirindustrien. De visste at fagorganiserte ved Henåa var utsatt for det samme. Når de ble anmodet om å være med på sympati-demonstrasjoner var deres reaksjon spontant positiv (etter Drolsum 1986:22).

Nå trer den erfarne og høyt respekterte kommunepolitikeren og kommunisten Gudbrand Granum (1893-1984) frem som den store organisator. Nils Drolsum skriver: "Under Granums strategi ble demonstrasjonen ved Henåa lagt opp. Massene ble satt i bevegelse. Noen snakket åpent om revolusjon" (1986:22).

To aktører i Henåa-konflikten. T.v. Karl Myrbråten og t.h. Gudbrand Granum. Begge foto hentet fra Nils Drolsums artikkel.

I Henåa begynte skogeier Schønfelders "gule" lag å fløte tømmer de siste dagene i april 1930 (Drolsum 1986: 22). Men med arbeidet går det ganske dårlig, fordi flere av de som er tatt inn er uten erfaring fra denne type arbeid.

1. mai gikk "Skog og Land", som var fløternes fagforening, til demonstrasjon. I Fremtiden den 2. mai kan følgende leses: "Tyristrand og Drolsum Skog og Landarbeiderforeninger blir enige om å ta en demonstrasjon langs Henåa for å få arbeidsvillige i tale. Drolsum Hornorkester marsjerte i spissen for et tog på 186 organiserte (Drolsum 1986:22).

Revolusjonssanger toner over Holleia.

Nils Drolsum skriver:

" Ved Skimyra, ikke langt unna Gravermoen, var det dam og damstue. Her satt Schønfelder og ni av hans mannskap til bords da demonstrantene ankom. Tre- fire demonstranter stiger inn. Med slag i bordet blir Schønfelder bedt om å slutte med streikbryteriet – "ellers skulle det flyte blod!". Det skjer ikke mer ved Skimyra enn at fløtningshakene blir gjort ubrukelige (Drolsum 1986:22).

En demonstrant ble senere stilt for retten for hendelsen, men frifunnet.

Elvestyret hadde nok ventet bråk langs elva 1. mai, for de hadde tilkalt politibeskyttelse.

Ved Ulmyra ventet lennsmann Andreas Dyngre fra Tyristrand og lennsmannsbetjent Hjalmar Gundhus fra Modum. Ulmyrdammen var full av fløtningstømmer. Et streikemannskap (dvs. streikebrytere) på 20 skulle til å åpne dammen, men da de hørte hornmusikken stakk 17 av dem til skogs (Drolsum 1986:22-23). De tre streikebryterne som var tilbake var ikke åpne for noen som helst slags argumentasjon. Lensmann Dyngre forsøkte å overbevise dem om det uholdbare i deres arbeidssituasjon.

”Det vil neppe bli mulig å få i stand effektiv fløting uten hjelp fra de organiserte som er øvet” (Drolsum 1986:23). Lensmannen greide til slutt å overbevise de tre om at forhandling var det beste alternativet. 4. mai ble det forhandlinger på Aamodt gård (ved Lars Aamodts hjemsted). Fra de organiserte møter Olaf Sandum og Edvard Sæther og fra elvestyret: Rolf Schønfelder, Karl Dølven og Lars E Aamodt. Elvestyrets leder legger inn skriftlig protest mot opplegget, og ingenting kommer ut av forhandlingene.

”Nesten 8 000 tylfter tømmer var kjørt frem til Henåa, og bare ca. 500 var kommet frem til fjorden. Fløtingen var i ferd med å bli en økonomisk belastning for skogeierne. Tvangsauksjoner spøkte” (...). Dagen etter de mislykkede forhandlingene på Aamodt, satte streikebryterne i gang med fløtingen igjen med assistanse fra elvestyret” (Drolsum 1986:23). Avisene var lite nådige i sin omtale av de uerfarne fløterne og streikbryterne.

Den 14. mai 1930 ble en dramatisk dag langs Henåa. Ledet an av Karl Dølven var deler av det gule laget (streikbryterne) kommet til Ulmyra, hvor de hadde tatt tømmerkoia i bruk. Her var det mye fløtningstømmer, men utover dagen samlet det seg også mye folk. De organiserte talte etter hvert ca. 200 mann.

”Det ble et myldrende liv langs Henåa. Demonstrantenes voksende antall, skremte elvestyret til igjen å tilkalle politi-hjelp. Fraksjonene har utkrystallisert seg: Venstrekreftene med de organiserte har kjørt frem Guldbrend Granum og Konrad Knutsen som ”sjefsforhandlere”, reaksjonskreftene med skogeiere og streikebrytere har ”fylket” seg bak Rolf E. Schønfelder (...)” (Drolsum 1986:24). Statsmakten var også representert med en håndfull høyt rangerte politifolk fra Hønefoss.

I avisa Fremtidens referat den 25. mai 1930 kunne man blant annet lese:

”Før fraksjonene stod oppmarsjert, hadde ”revolusjonsgrensen” blitt nådd i Ulmyr-koja.”

”En løkke av ståltråd”

Det var Granum ⁷³ som stod fram som lederskikkelse for demonstrantene da de nådde Ulmyrdammen. Han foreslo at to av streikbryterne skulle være med ham inn i koia for ”å prate litt.” Fem mann gikk mot koja. Det ble kastet stein etter dem (...). Inne i koia tar de to streikebryterne nistepakkene fram. Schønfelder ankom også. Granum forsøkte å forhandle med ham. (...) (Drolsum 1986:24)

Nils Drolsum skriver: ”Så vidt vi kan bedømme er dette første gang kommunismen og fascismen sitter polarisert på hver sin side av forhandlingsbordet i en skogskonflikt her i landet.”

”Både Granum og Schønfelder hadde utviklet den tids politiske argumentasjon til eminense.” (1986:24) heter det i Nils Drolsums artikkel, og videre: «Men støyen blir påtrengende (...) Schønfelder

⁷³ Lars Aamodt forteller en morsom anekdote om Guldbrend Granum: «På en reise til Sovjet skal han angivelig ha truffet Lenin, så spurte de Granum hva Lenin hadde sagt? ”Det er pent vær i dag” hadde Lenin sagt som en helt vanlig «small talk»-greie, men dette stod så høyt for han Guldbrend Granum, det var jo nesten religiøst vet du, hehe».

blir vel nærmest av venstrekreftene oppfattet som en av tsarens agenter. Tilropene blir mer og mer hatske», og Drolsum legger til følgende poetiske passasje: "De sovjetiske revolusjonsbølger er i ferd med å nå disse øde skogstraktene gjennom Henåas flomvann" (Drolsum 1986: 24).

"En av demonstrantene lager en renneløkke av en medbragt ståltråd. Han fester den til en av bjelkene i hytta. Til streikebryterne sier han: "Ja, nå må dere eta rekti' godt så de itte kommer sultne tel helvete." Trusselen ble understreket ved at i det øyeblikket "helvete" ble nevnt, smalt en stein i hyttetaket så asken drev ut av ovnsrøret" (Drolsum 1986:24).

Men Schønfelder utviste en iskald ro i den truende situasjonen. Drapstruslene hadde ingen effekt, og det kom ikke til håndgemeng i damkoja. I oppslaget som kom i avisa Fremtiden dagen etter blir demonstrasjonen omtalt som fredelig, noe som ikke minst skyldtes politiets besindige opptreden, het det. Minst 10 streikebrytere hadde lagt ned arbeidet av frykt for følgene.

Selv om demonstrasjonen forløp forholdsvis fredelig, fikk den følger. Fem av demonstrantene ble ilagt bøter av politimesteren i Hønefoss, ingen godtok og saken kom for herredsretten. De fem ble dømt.

Helten i fortellingen, Gulbrand Granum, fikk 45 dagers betinget fengsel. Han anket umiddelbart dommen med følgende begrunnelse: "Jeg var sterkt engasjert i kampen mot tvangsaksjonene. Særlig gjaldt dette småbrukerne på Modum og omegn (...)" Da han 12. oktober i 1931 sto for lagmannsretten har Ringerikes Blad følgende tittel på 1. side: "Usurpatoren"⁷⁴ Gulbrand Granum for lagmannsretten i dag". Granum ble frikjent (Drolsum 1986: 24-25).

I Henåa-konflikten var ca. 300 fagforeningsorganiserte involvert, men samtidig foregikk det også en annen og større fløterkonflikt i Drammensvassdraget, dvs. Randsfjordkonflikten. Denne konflikten fikk større oppmerksomhet i de landsdekkende mediene enn den mindre Henåa-konflikten.

I Randsfjordkonflikten var godt og vel 700 organiserte berørt. "Også i dette tilfellet var anbudssystemet kjernen" i konflikten. Det var mange likheter mellom de to konfliktene, men Randsfjordkonflikten ble mer langvarig. "I 1934 ble det avsagt kjennelse for at det skulle opprettes avtale mellom A/S Kistefos og NSLF. Først året etter var den alvorlige konflikten endelig over. Flere av demonstrantene fra Henåa var også med under demonstrasjonene i Randsfjorden. Allerede fra 1932 er forholdene blitt lettere i Henåa (Drolsum 1986:26).

Om helter, skurker og moralske kabaler

Det er Gudbrand Granum som moralsk kommer heldigst ut i denne skildringen. Det er han som i kraft av sitt mot og rettferdighetssans fremstår som fortellingens helteskikkelse. På slutten av artikkelen spekuleres det til og med i om grunnen til kommunismens store gjennomslag på Modum etter krigen i stor grad skyldtes Gudbrand Granums markante innflytelse. I sum fremstilles han som en tillitsvekkende og uredde ledertype med integritet og stor rettferdighetssans.

Men som kjent, i historier der det finnes helter, vil det som regel også være personer som "får den tvilsomme ære av" å bekle skurkerollen(e). I denne sagaen vil nok kandidaten til skurkerollen, (i den grad man kan si at det finnes en slik figur), være skogeieren Rolf E. Schønfelder. Det var Schønfelder som samlet sammen et alternativt fløterlag av streikebrytere som tilbød en billigere pris.⁷⁵ Det var også han som var Gudbrand Granums hovedmotstander og frontfigur for skogeierne i konflikten, noe som i seg selv neppe kan kvalifisere til noen rendyrket skurkerolle, for her handlet han tross alt bare i

⁷⁴ *Usurpator = maktræner*

⁷⁵ Som dermed priset ut det legitime og fagforeningsorganiserte fløterlaget.

tråd med sin posisjonering og interesser. Men så nevnes det i en bisetning i Drolsums artikkel at Schønberg senere blir lagfører i NS på Modum, og dermed er skurkerollen i historien naglet.

I diskusjonen med Lars rundt kjøkkenbordet, kommer vi så vidt inn på noe av dette. Jeg stusser ved et utsagn fra Lars om at bestefaren, Lars E. Aamodt, som var sekretær i samme skogeier- og fløterforening som Schønfelder, kom veldig godt ut av det i denne konflikten, og spør hva han mener med det. Lars svarer at «bestefaren ikke kom ut av det sånn som Schønfelder, for historia etterpå delte seg jo (...)». Han ønsket med andre ord å understreke at bestefaren var på rett side under krigen. Dernest forteller han om en tysker som var ansatt som tømmerhogger for faren og som sammen med faren kjempet mot nazistene under krigen.

Skjærdalselva

Skjærdalselva, som ikke ligger langt unna Henåa, har sin kilde vest og nord for Tyristrand. Væleren er det største vannet i nedbørsfeltet, og i nord ligger Skjærsjøen, og vest for Ask finnes Aklangen. «Elvene fra alle disse vannene møtes ved Heiern og danner Skjærdalselva som munner ut i Tyrifjorden ved Skjærdalens Brug ved Tyristrand» (Helgesen med kollegaer 2008: 139).

Etter Henåa er Skjærdalselva den viktigste elva i skogsområdet Holleia. På sin ferd fra Væleren får den tilførsel av vann fra Skjærsjøelva og Aklangselva før Møllefossen, i tillegg til flere bekker. Kraften fra vannet i elva har hatt stor betydning for Tyristrands befolkning de siste 500 år, fra da det første sagbruket i elva ble etablert. Og enda tidligere enn det har kraften fra elva vært brukt til å drive kverner og møller til kornmaling (etter Berget 2009: 103).

Arnt Berget viser i sin bok til et dokument fra 1622 hvor det fremkommer at Christian IV satte forbud mot å legge hindringer i veien for drifta av sagene i Skjærdalselva. Da Mathias Saas i 1660 nektes vann til sagene i Pjåkerudbekken av futen Jacob Luth, henviser han til dokumentet fra Christian IV i sitt forsvar. Videre henviser Arnt Berget til Wiels beskrivelse av Ringerrike fra 1743, hvor det nevnes «*fire privilegerte Sauge som staae i en Elv som løbe ut ved Skjerdalen*»⁷⁶ (Berget 2009:103).

Selv om lite tyder på at det ble drevet tømmerfløting i selve Skjærdalselva i løpet av de siste 200 år, ble det ifølge Berget drevet tømmerfløting fra Heieren og nedover fram til 1893, da skogeier Ole Kind (1844-1912) på Øvre Solberg, bygde tømmerrenne fra Væleren til Heieren (etter intervju med Per Veien, 25 november 2019). Ifølge Arnt Berget bygget Ole Kind også for egen regning ei renne fra Væleren og opp til Svartvanna og istandsatte de gamle dammene der, i tillegg til i Skautjern og Setertjern (se Berget 2009 : 103).

Arnt Berget påpeker videre: «Vanntilførselen til (den før omtalte) tømmerrenna hadde så stor betydning at det ble gravd en kanal ut fra Blekkentjern for å få med vann som opprinnelig gikk til Henåa» (dvs. elva Henåa) (Berget 2009:103). Som det fremgår av undertegnede samtale med Per Veien i 2019, og som også er omtalt i boka til Arnt Berget, ble det i begge ender av tømmerrenna brukt svartkruttkanoner for å signalisere når vannet ble sluppet.

Av Helgesen og kolleger får vi vite at det ved Heieren i tillegg er et kraftverk som eies av og skaffer strøm til Skjærdalen Brug. Og i samme åndedrag fortsetter Helgesen «Alle de store vannene har gamle fløtningsdammer, for i disse øde skogtraktene hadde tømmeret ingen verdi om en ikke kunne fløte det fram til bygda og fjorden» (Helgesen med kollegaer 2008: 139). Dette tyder altså på at det har vært drevet tømmerfløting i gammel tid lenge før tømmerrenna ble bygget. Dette er også i samsvar med det Arnt Berget skriver.

⁷⁶ En mer utfyllende gjengivelse av kilden er som følger: "4re privilegerede sauger, som løber ud ved Skierdalen, over een foss, i Tyrifjorden"... Wiels beretning er trykt i Røberg, Kristin M (2005): Norge i 1743. Bd. 3, side 103. Etter Bjørn Bækkelund.

Arnt Berget gjengir samtaler med Per Veien, som forteller om sin oldefar Per Smella. Han var damvokter ved Vælerdammen, og bodde i damvokterboligen ved Vækertangen som var like ved. (Etter befar og intervju med Per Veien den 12.11.2020 med besøk av damvokterboligen på Vækertangen). Vi får også vite at Per Smellas svigersønn var damvokter på samme sted.

Av Arnt Berget får vi videre vite at det var dammer i de fleste tjerna som hadde vannføring frem til Skjærdalen, men flest var det fra Væleren og nedover. Her lå *Vælerdammen, Steindammen, Turbindammen, Sagdammen, Brennadammen, Heierdammen, Sollidammen og Slottsdammen*, eller *Stordammen*, som den også ble kalt (Berget 2009:105). Videre skriver Arnt Berget: «Like nedenfor Skjærsjødammen var det også vasshjul og sag, og likeledes helt inne ved Svartbekken, som renner inn i Svartvanna» (Berget 2009:105).

Arnt Berget sier ikke så mye direkte om funksjonen av disse dammene, riktignok får vi vite om tidlige sagbruk, samt kverner og møller fra et enda tidligere tidsrom, men hva dammene og den resulterende vannkraften derfra ble brukt til i ettertid, sier han mindre om. For å besvare dette spørsmålet er det bedre å konferere med Helgesen og kollegaers relativt ferske oversiktsbok om Drammensvassdraget.

Stikkordenene her er *Skjærdalens Brug og Ringeriket Nikkelverk*, som har vært de viktigste forbrukerne av tømmer og vannkraft fra Skjærdalselva og omegn (Helgesen med kollegaer 2008).

Skjærdalen brug

I 1882 tok konsul Jens Gram (1840-1912) initiativ til å starte tresliperi ved sagbruket som allerede fantes der fra før, og som hadde vært virksomt helt siden på midten av 1600-tallet.

Dette var starten på Skjærdalen Brug som moderne treforedlingsbedrift (Helgesen 2008: 140).

Allerede i 1887 ble Skjærdalen Brug utvidet med enda et tresliperi tre km lenger oppe i elva. Dette førte til en årlig produksjon av tremasse på 2800 tonn (Helgesen med kollegaer 2008).

Men så brant bruket i 1906, og ble bygget opp igjen med både sagbruk og tresliperi. I tillegg ble det også satt opp en papirfabrikk for produksjon av brunt papir, produsert fra fabrikkens egen tremasse. Rundt 1. verdenskrig hadde fabrikken 130 ansatte og en produksjon av 2 000 tonn papir pr år. Men i 1914 gikk konsul Gramm konkurs, og bedriften ble overtatt av Karl Melby (1883-1957), og i 1915 ble Skjærdalens Brug omgjort til aksjeselskap med Melbye-familien som hovedaksjonær (etter Helgesen med kollegaer 2008: 140).

Helgesen skriver: «På 1930-tallet ble det gjort omfattende utbygninger med satsing på papir» (Helgesen med kollegaer 2008: 140) og det ble satt i gang produksjon av et spesialisert tynt silkepapir, såkalt *tissuepapir*. Råstoffet ble nå kjøpt inn utenfra⁷⁷, og produksjonen av dette spesialiserte tissuepapiret pågikk helt fram til høsten 2006 (etter Helgesen med kollegaer 2008).

⁷⁷ Noe som selvfølgelig betød at det ikke lenger fantes fibre med opprinnelse fra skogene i Holleia i papiret lenger.

Skjærdalen Brug, Tyrstrand 1910-1920. Foto: Buskerud Fylkesfotoarkiv

I 1964 ble den såkalte «Gullhøna» fra Vestfossen Cellulosefabrikk installert på bruket. «Gullhøna» var en godt brukt papirmaskin som allerede hadde hatt en fartstid på 50 år på Vestfossen Cellulosefabrikk.

I 1978 produserte Skjærdalen Brug 14 000 tonn papir, og i 1986 var det fremdeles 195 ansatte ved bedriften» høsten 2006 var det kun 16 personer igjen i fabrikk som arbeidet med serviettproduksjon. Høsten 2007 gikk bedriften konkurs, men ble kjøpt opp av nye eiere som ønsket å fortsette og produsere servietter (etter Helgesen med kollegaer 2008: 140).

Ringerike Nikkelverk

Per Veien bor der smelteverket til Ringeriket Nikkelverk lå tidligere.⁷⁸ Den dag i dag bærer landskapet utenfor huset hans preg av virksomheten ved smelteverket. Her er fremdeles store ansamlinger og hauger av grus og annet smelteavfall som skriver seg fra smelteverkets tid, men grushaugene er delvis dekket av vegetasjon. Per kan huske fra sin barndom at det var langt mer åpent her den gang, og at landskapet var nesten uten trær. Han husker også at det ikke fantes snev av «mosse» (dvs. lav), hverken på steiner eller kvister i området, mens nå er steinene hvite av lav, og skogen har vendt tilbake. Per forteller om landskapet slik det var da smelteverket fremdeles var i drift. Selv om nikkelverket allerede hadde vært ute av drift i lang tid før Per ble født, viser han bilder som illustrerer et ugjenkjennelig månelandskap av stein og grus og gruveslam. Hverken busker eller trær kan skimtes på bildene.

Allerede på slutten av 1600-tallet ble det funnet kobberforekomster ved Åsterudtjern, like ved Nakkerud i Holleia. Det var en tysker, Th. Scheerer, som i 1837 ved en tilfeldighet, oppdaget at malmen fra koppergruvene også inneholdt store mengder nikkel. Dette førte til at hyttemester fra Blaafarveværket, Adolf Friederich Roscher, A.H. Thaulow fra Modum bad og tobakkshandler J. L. Tidemann etablerte og kjøpte gruvene i 1848.

⁷⁸ Dvs. før smeltehytta ble flyttet til Ertelia og Åsterudtjern i 1913.

I 1866 stod nikkilverket ifølge Arnt Berget for 1/7 av verdens nikkelproduksjon⁷⁹ (Berget 2009: 95), og i 1870 var nikkilverket Hole kommunes desidert største arbeidsplass med 260 ansatte (etter Helgesen med kollegaer 2008: 140-141). Den største gruva lå, ifølge Helgesen, i Ertelia ved Åsterudtjern, men det fantes også gruver i Langdalen lenger nord mot Sogndalen.

Ringerike Nikkelverk fotografert i 1878. Foto: Buskerud Fylkesfotoarkiv

I begynnelsen lå smeltehytta like øst for Væleren, og i 1874 ble det bygget en 3,8 km lang taubane fra gruvene ved Ertelia fram til smeltehytta ved Væleren. I dag ser vi rester etter steindammen i elva og slagghaugene fra virksomhetene (etter Helgesen 2008: 141). Denne taubanen skal antagelig være Norges første taubane.

I 1913 ble smeltehytta flyttet fra Væleren til Ertelia. Dette var en av flere endringer som ble gjort i forbindelse med at Kristiansand Nikkelraffineringsverk leide og moderniserte driften av gruvene. Det ble også benyttet strøm fra kraftverket ved Dyrbakk fra sørsiden av Tyrifjorden, og videre ble det bygget en 2,8 kilometer lang taubane fra Ertelia til Nakkerud stasjon, for at råmateriale skulle kunne sendes til firmaets raffineringsverk i Kristiansand.

Allerede første året ble det produsert 160 tonn nikkel med en arbeidsstyrke på 140 mann, men så kom første verdenskrig og etterspørselen etter nikkel dalte plutselig, og allerede i 1920 var konkursen av verket et faktum. Eiendommen ble solgt i 1932.

I 1993 ba Riksantikvaren Ringerike kommune om å verne nikkilverket på Nakkerud som et enestående og verdifullt *kulturmiljø*. I 2006 kunne avisene rapportere om at det kanadiske gruve- og metallkonsernet *Falconbridge* hadde funnet fortsatt store drivverdige nikkelforekomster ved Ertelia (Etter Helgesen med kollegaer 2008: 141).

Ertelia gruva omfatter i dag seks nedlagte nikkelgruver, som på det dypeste når ned til 270 meters dybde. Litt lenger nord i Holleia ligger Langdalen- gruva som også er en nedlagt nikkelgruve fra

⁷⁹ Her skriver Helgesen og co. at nikkilverket i 1870 stod for hele 40 % av verdens nikkelproduksjon, dette er altså ikke helt i samsvar med det Berget skriver som hevder at Nikkelverket i 1866 stod for 1/7 av verdensproduksjonen av metallet.

samme periode, i tillegg fantes en rekke mindre gruver, nikkelskjerp og smeltehytter i området, som en i dag kan finne spor av i terrenget.

Kjentmann og naturfotograf Arnt Berget gir et noe mer detaljert bilde av de synlige bevis på gammel gruvedrift i området rundt Åsterutjern og Ertelia i dag. I sin bok serverer han en detaljert liste over gamle nikkelgruver og skjerp⁸⁰ man kan se spor etter i området.

Nikkelverket hadde gruver og skjerp på følgende steder:

(I alt lister Berget her opp hele ni gruver og 25 skjerp for nikkel i dette området).

Gruver: Bekken (Langdalen), Godthåp, Langdalen, Luths (skaug), Prestehaug, Støveren (Langdalen), Støverntangen, Tydske gruver Skaug, Åsterud gruver i Etelia.

Skjerp: Egge, Grytingen, Heieren, Gulstøvern, Hjelle, Hole, Kauserud, Kittilsby, Kittilsbyseter, Lerbergseter, Lykkens prøve, Masteskog, Monsemyrtangen, Natten, Oppen, Orretjennåsen, Pjåkerud, Sesserud, Skjerpevik, Snippebråten, Støverntangen, Svarterud, Tronsrud, Ullerntjenn, Øytjenn (se Berget 2009: 96).⁸¹

Annen gruvedrift i Holleia

I tillegg til den ovenstående lista over registrerte og uregistrerte gruver og skjerp knyttet til Ringerike Nikkelverk, gjengir også Berget en mer generell liste over registrerte gruver og skjerp i hele Holleia området som helhet, som ikke bare omfatter utvinning av nikkel, men i tillegg også jern, magnesitt, terpentin, arsen, kobolt, kvarts, sink, bly og kobber. Listen omfatter i alt 33 registrerte gruver og skjerp, og gjenspeiler dermed den unike bergverksvirksomheten som har pågått i Holleia i løpet av de siste 500 år.

Sogndal jernverk er verd å nevne i denne sammenheng. Vogt og Braag fra Kristiania satte i gang gruvedrift etter jern i Narverudmarka og Blikrudkollen, og oppførte en masovn på Nedre Bergs grunn i 1752. Lars Braag ble snart eneeier og utvidet. I 1756 bygde han nok en masovn og tok opp flere gruver i Lunner, Krødsherad og Modum. Jernverket hadde en glansperiode som varte til midt på 1770-tallet, og mange arbeidsplasser ble skapt. «Bare til alle kjøringene mellom gruvene og verket trengtes en mengde hester og folk. Trekull trengtes til produksjonen, og dette gikk hardt ut over skogen i Holleia. Enorme mengder stokkved måtte hugges til de rykende kullminene som dukket opp over alt.» (Berget 2009: 96).

I Holleia ligger de gamle jerngruvene som minnesmerker over jernutvinningen som pågikk for over 200 år siden. Berget kan fortelle at skogen på Sokndal-sida ennå bærer preg av den intensive hogsten. «De eldgamle trærne som det finnes mange av i søndre Holleia, er det få av i dette området» (Berget 2009: 98).

Under selve brenningen, som kunne vare i opptil to uker, lå en mann på fyringsvakt. Mila skulle bare gløde, aldri brenne. Derfor var den dekket med flere lag jord, for å forhindre tilgang på luft. Tok mila fyr, fikk vakta en stri jobb med å dekke til med jord og torv. Etter to ukers vakthold uten såpe og vann, er det ikke vanskelig å forstille seg hvordan disse vaktene kunne se ut, og her gjengir Arnt Berget et illustrerende lokalt rim:

⁸⁰ *Skjerp* er et sted hvor det er gravd eller sprengt for å finne malm.

⁸¹ Annen Kilde:

<http://www.bfk.no/Documents/BFK/Kulturminnevern/KulturmiljøC3%B8er/Ringerike%20Ringerike%20Nikkelverk.pdf>

*Du sokndøling, du kølabelg,
Som støtt holder søkn og aldri helg.
Støtt er du svart og aldri hvit,
Alltid er du Styggen lik*
(etter Berget 2009: 97).

Brøtning i Bingselva

Bilde av 1) båthus som ble brukt under fløting i Bingsvassdraget, samt 2) bilde av vårløsning i Bingsvassdraget.
Foto: Michael Hundeide

Hans Strøm som var sogneprest i Eiker på 1700-tallet skriver om Bingselva og Skotselv:

"Skåts-elva (dvs. Bingselva) må ellers reknes blant de mer betydelige av småelvene på Eiker, da den ikke bare leverer drivkraft til Hassel jernverks masovn, stangjernhammer, pukkverk m.v., men også 13 kvantumsager som har gitt anledning til tettbebyggelsen ved Skotselva. Om framtid denne virksomheten finnes også ved denne elva hollandsk gryn- og siktemølle og endel andre møller ved Ulvelandsbakken, i dag Tandbergbakken like ved Bakke krk." (Bingsvassdragets Historielag 2014: 43, siterer Hans Strøm i en bok fra 1784).

I tillegg til å være prest ble Hans Strøm også en habil naturvitenskapsmann, etnolog og geograf ut fra datidens standarder. Sitatet er hentet fra hans fascinerende bok om Eiker i modernisert språkdrakt.

Bingselva er en sideelv til Drammensvassdraget, den har sitt utspring ved Leitmolielva og Løken og renner ut i Drammenselva ved tettstedet Skotselv. Bingselva består av de tre bielvene Smedselv, Letmolielva og Løken, som alle møtes i bygda Nord-Bingen. Derfra og ned til Skotselv heter elva Bingselva (Helgesen med kollegaer 2008:169). I Skotselv⁸² kalles Bingselva ofte for Vesleelva og Drammenselva for Storelva. Tilbake på 1600- og 1700 tallet var Skotselv, sammen med Vestfossen, det største tettstedet i Eiker (Helgesen med kollegaer 2008). Går en langs Bingselva og Bingselvas sideelver vil en kunne finne rester etter brøtingen som har pågått i vassdraget i form av skådammer (steinmurer) der elva svinger og rester etter fløtningsdammer. Etter hvert som fløtingen ble bedre organisert ble det etablert såkalte fellesfløteforeninger. Dette skjedde også med flere av sideelvene. Bingsvassdragets Fellesfløting ble stiftet i 1874. Først var bare Bingselva med i det organiserte arbeidet, men senere kom også Bingselvas bielver med. Det skjedde i 1887. Felles regelverk ble godkjent først i 1893.

Ifølge Helgesen med kolleger (2008) ble det bygget fløtningsdammer i bielvene Leitmolielva og Løken, samt tømmerhengsle i Storelva. Dette skjedde altså i regi av Bingsvassdragets

⁸² Stedsnavnet Skotselv kommer av gårdsnavnet Skott som betyr «gård som ligger ved en fremspringende høyde» (Helgesen med kollegaer 2008: 167).

Fellesfløterforening. Fløting pågikk i Bingsvassdraget helt fram til 1969, men deretter ble alt tømmeret transportert med bil (Bingsvassdragets Historielag 2014). Mye av tømmeret skal angivelig ha gått til Skotselv Cellulosefabrikk som ble etablert i 1888. Fabrikken støttet også fløteforeningen økonomisk⁸³. Fløtningskvantumet varierte opp igjennom årene, men lå på rundt 12 000 kubikkmeter per år (Helgesen med kollegaer 2008).

Udatert bilde tatt fra Skotselv Cellulosefabrikk mot jernbanebrua over Bingselva. Foto: Lokalhistoriewiki

Tidligere ble all tømmerdrift og annen aktivitet i Bingselva definert av jernverket som lå i Skotselv, dvs. *Hassel Jernverk* som ble opprettet i 1649 og nedlagt i 1870. Hassel Jernverk produserte gryter, takker, vaffeljern og ovner. Jernverket hadde ifølge Helgesen full dispensasjonsrett over elva og fossene i Bingselva, og bedriften hadde også rett til å kjøpe alt tømmer innenfor en radius på 4 mil. Denne dispensasjonsretten ble aktivt brukt, og det ble bygget en rekke demninger for å få jevn vannføring i løpet av hele året (Helgesen med kollegaer 2008).

«Jernverket beholdt vannrettighetene helt fram til nedleggelsen. Deretter ble det solgt til Skotselv Cellulosefabrikk, da fabrikken startet sin virksomhet i 1888 (Helgesen med kolleger 2008: 169).

Utdypning rundt bruk av Bingselva

Rundt 1500 skjedde, som tidligere nevnt, en revolusjon innen trelastnæringen ved at oppgangssaga eller vannsaga kom i bruk. Dette førte til en sterk økning i produksjonen av trelast.

⁸³ I følge Bjørn Bækkelund er utsagnet om at fabrikken støttet fløteforeningen økonomisk et diskutabelt utsagn:

Skotselv Cellulosefabrikk eide de viktigste dammene i dette vassdraget, og igjennom dette eierskapet kontrollerte fabrikken fløtinga. Fabrikkleidelsen så ikke dammene bare som fløtingsdammer, men også som vannreservoarer for den industrielle aktiviteten utover den ofte tørre sommersesongen. Derfor satte de svert trange tidsrammer for fløtinga, noe som gjorde at andre tømmerkjøpere ofte opplevde at tømmer de hadde kjøpt ved Vesleelva ikke nådde ned til Storelva i løpet av en sesong.

Allerede i år 1528 fantes det en vannsag som ble tatt i bruk på Ulleland gård i Skotselv⁸⁴, og gårdene Ulleland, Rakkestad og Holte skal angivelig ha betalt sin skatt på denne tiden med sagbord. Vannsaga/oppgangssaga var en viktig oppfinnelse som kom fra Sverige⁸⁵, og flere av dem ble etablert på Skotselv, der de etter hvert kom til å representere den viktigste næringsvei på tettstedet. Det var sagbrukene som den gang gjorde at folk bosatte seg i Skotselv. Verdien av bordene skåret med vannsag var mye høyere enn de gamle materialene. I 1528 var et sagbord verd det samme som 6 «huggenbord» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 35).

Helgesen skriver: «Energien fra Bingselvas utløp ved Skotselv har i hundrevis av år også blitt benyttet til sagbruksvirksomhet. Skremma, Hassel Dam, Nedre, Øvre, Hammer, Land, Ormen, Oxen Bakkestad, Spilt, Berg og Knive er alle navn på sager som lå på begge sider av fossen. De 13 forskjellige sagene er sannsynligvis helt tilbake fra midten av det 16. århundre, og selveste Kong Kristian IV skal ha eid syv av dem. Etter at damsagene kom på plass i Drammen, ser det ut til at den siste skurlasten ble skåret i Skotselv i 1872» (Helgesen med kollegaer 2008: 169).⁸⁶

Sagene ved Skotselv fikk helt sikkert en del av tømmeret via Bingselva, men det er uvisst hvor lang strekning som var fløtbar. Mest sannsynlig har det meste av fløtingen i sideelvene bare skjedd langs de nedre deler av Smedselva og Letmolielva. Skogeierne i Flesberg kunne nemlig i starten ikke levere tømmer til Bingselva. De var pålagt å levere alt virket til Numedalslågen, hvor det enten skulle transporteres til Kongsberg Sølververk (etablert i 1624) eller til de privilegerte sagene i dalen. Disse pliktleveransene sto ved lag helt til 1719. (Bingsvassdragets Historielag 2014: 36).

Til det ovenstående sitatet har Bjørn Bækkelund følgende presisering:

Greven i Larvik hadde enerett på kjøp av sagtømmer fra Nummedalsbygdene fra 1673. Betjentene ved Kongsberg sølververk mente å ha en to mils skog sirkumferens, men fikk den kraftig utvidet i 1720, til Larvik-grevens fortrengsel. Flesberg var blant de bygdene som inngikk i denne sirkumferensen.

Men i 1616 kom de såkalte *sagdommene*, og på Eiker måtte hele 43 sager innstille sin virksomhet etter at kronen innførte reguleringer av bransjen. Kronen ønsket å sikre seg kontroll over næringen, samt å øke skatteinntekter. I tillegg var de også redde for at skogene i flere områder skulle uthogges. Hogsten hadde nemlig økt betraktelig etter at vannsagene gjorde sitt inntog i Eikerbygdene. Utover på 1600-tallet ble stadig nye reguleringer innført, og det hele toppet seg med innføringen av *Sagbruksprivilegiene* i 1688. I og nær Skotselv måtte hele 7 sager legges ned, mens 8 fikk fortsette.

Før sagbruksreglementet ble innført i 1688 var det rundt 1200 sager i Sør- Norge. Deretter ble antallet redusert til 664. Den såkalte *plankeadelen* styrket seg gradvis (Tveite 1964).

De såkalte kvantumssagene som fikk fortsette virksomheten fra 1688 hadde rett til å sage et bestemt volum for eksport, og de privilegerte sagbrukene ble enerådende innen det markedet.⁸⁷ Dette skjedde samtidig med at byborgerne kom stadig sterkere inn på eiersiden. Vanligvis arbeidet 3 mann på ei kvantumssag: *Sagmesteren*, *nattskjærer* og *kolledreng*. Sagmesteren skar om dagen, og nattskjæreren om natta for å utnytte flomvannet. Kolledrengens arbeid bestod i å «kolle» dvs. å gjøre stokkene flate ved rot og topp (Bingsvassdragets Historielag 2014: 36).

⁸⁴ Dette var ikke den eneste saga i drift, man antar at rundt 20 vannsager allerede var i bruk i Eiker på dette tidspunktet. (Lokalhistorie langs Bingselvvassdraget).

⁸⁵ Til Norge kom oppgangssaga via Sverige mener mange, fordi man har funnet tidligere spor av den der, men opprinnelig kommer oppgangssaga fra fjelltraktene i Sentral-Europa.

⁸⁶ Sogneprest Hans Strøm på Eiker nevner disse 13 kvantumssagene rundt Skotselv i sin bok fra 1784 (etter Bingsvassdragets Historielag 2014: 43).

⁸⁷ Her er en presisering nødvendig: Det var "Reskript om Saugernes Antall og deres Skuur Søndenfjelds" som definerte disse sagene.

I Bjarnars verk om Eikers historie skriver han om denne prosessen:

I 1616 ble leilendingene skjøvet ut av sagbruksdrifta gjennom en omfattende nedleggelse av sager. Seinere ble både adelen og bøndenes posisjon gradvis svekket til fordel for handelsborgerskapet. Først rykket lokale borgere med fotfeste i Bragernes inn på Eiker, i neste omgang kom de virkelig tunge internasjonale finansgigantene inn i næringa. På mange måter ble dette en smertefull prosess for mange bønder, men samtidig gjorde nye krav til sagbruksdrift og handel med trelast at det trolig må betraktes som et gode med et borgerskap som kunne sikre kontinuitet i næringa på Eiker (Bjarnar 1994: 53 Bind III).

Behovet for tømmerfløting økte i takt med den økende etterspørselen etter tømmer.

Vannsagene bidro til en sterk økning av aktivitet i Bingsvassdraget med sideelver, men den neste store endringen som kom til å påvirke all virksomhet knyttet til Bingsvassdraget var oppstarten av Hassel Jernverk, som ble offisielt startet i 1649. "Gruvene befant seg mellom Skotselv og Refsahl, og administrasjonen og smelteverket lå like ved prestegården på Daler" (Bingsvassdragets Historielag 2014: 36). Som tidligere nevnt fikk jernverket en skogcirkumferens på 4 mil⁸⁸, men retten skulle ikke gå ut over andre etablerte verk, som blant annet sølvverket på Kongsberg, som allerede ble etablert i 1624. Vi ser her hvordan elvene og landskapet i Eiker på denne tiden i større og større grad ble preget av bergverksvirksomhet.

«Jernverket fikk adgang til å benytte både kronens, partseiernes og bøndenes skoger mot rimelig godtgjørelse, og de fikk fri adgang til vann, bekker og elver. Det siste medførte ganske snart byggingen av flere dammer for å sikre en jevn tilførsel av vann til verket. Dette var viktig både for driften av masovnen og hammeren. I tillegg trengte jernverket også mye ved.» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 37). En del av disse dammene kan man forøvrig fremdeles se rester av.

Dammer av betydning i denne sammenheng:

Leitmolvannet (eller dammen) ble først oppdelt i 1665 av Lars Simonsen som bodde i Bragernes (dvs. dagens Drammen). Hans primærinteresse var innen sagbruksnæringen (Bingsvassdragets Historielag 2014: 39). Men retten til dammen ble overført til amtmann og tollforvalter Daniel Knoff, som bygde opp dammen fra grunnen av i 1672. Han overdro Hassel Jernverk til Johan Grol i 1672, som eide det til 1691. I tillegg til driften av jernverket brukte Grol elva til å drive frem kølved (ved for fremstilling av kull som brensel til masovnen). Han hadde i tillegg ei flomsag som lå nær verkets smelteovn i Skotselv. Grol kom også til å overta *Leitmolidammen*, samt en annen dam like nedenfor, *Vesle Sagmyrdammen* i 1682. Litt senere ble *Kjosdammen* demt opp (Bingsvassdragets Historielag 2014: 39).

Også på Fønnssetskogen kom det opp dammer: 3 dammer ble bygget til nytte for det Hasselske Jernverk: Smedseterdammen (Smedsdammen), Håvardseterdammen (Sagtjenndammen) og Nordre Krovassdammen eller Grølldammen, som den senere kom til å hete, (oppkalt etter Johan Groll som ble eier av jernverket fra 1672). Eierne av dammene betalte litt i godtgjørelse til bøndene for grunnen, men det var ikke snakk om store summene. For Smedsdammen fikk Knut Livland betalt ei jernstang, og Olav Fønnsset ble lovet «et kvartel» fisk for Sagtjenndammen. Det ble også konflikter ved flere av dammene. Hofuelseterdammen (Sagtjenn) og Smidsetter-dammen (Smedstjenn) ble i 1699 leiet bort av enka i Dokka, Liv Tarals, til Det Hasselske Jernverk for 3 ort i årlig leie, pluss vederlag for grasbeite som var demmet ned (Bingsvassdragets Historielag 2014: 40).

⁸⁸ En cirkumferens er pr. definisjon en sirkel rundt et gitt punkt, i dette tilfellet rundt jernverkets masovn.

I 1733 skjedde, som tidligere nevnt en innskrenking av bøndenes muligheter til å levere bjelker overfor Kverk-hengsle i Drammenselva. Det var kun eiendommene ovenfor Kverk hengsle som ble rammet av denne bestemmelsen, og det reduserte bøndenes inntektsmuligheter i området betraktelig, men dette ble nærmere omtalt i avsnittet om Kverk hengsle.

Jacob Neumann overtok Hassel jernverk i 1746, og deretter fulgte en periode med ekspansjon. Verket var i Neumann-familiens eie i over 60 år, og i den perioden vokste Skotselv fram til å bli en liten by (Bingsvassdragets Historielag 2014: 42).

I 1755 fikk Hassel Jernverk tildelt en rekke gårder på Eiker.(...) Cirkumferensen ble etter hvert utvidet til også å gjelde en rekke gårder i Modum, Sigdal og Krødsherad. Konkurransen mellom Hassel Jernverk og Kongsberg Sølververk, både om trevirke og arbeidskraft, førte til at bøndene delvis kunne kanalisere arbeidskraften dit hvor man fikk mest betalt. Etableringen av Blaafarveværket på Modum på 1770-tallet økte denne konkurransen ytterligere (Bingsvassdragets Historielag 2014: 42).

På denne tiden hadde jernverket i alt 7 damanlegg og 2 hengsler. Hengslene var «Hæftahengslet» i Storelva og «Kongshoel- hengsle» i Bingselva (Bingsvassdragets Historielag 2014: 42).

Det fantes også flere kverner langs den aktuelle elva og bielvene (og bekkene), men det foreligger relativt lite dokumentasjon om dette. «Kvernflommen om høsten var umåtelig viktig, uten den ble det ingen maling av korn» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 42). På 1850-60 tallet ble det slutt på de gamle bekkekvernene, de ble i stedet stadig mer erstattet av møller (Bingsvassdragets Historielag 2014: 43).

Kullforbruket ved Hassel jernverk var stort. På slutten av 1700-tallet gikk det med rundt 7000-8000 lester pr år. 1 lest utgjorde 12 tønner. Dette førte til en stor aktivitet med milebrenning i området, i tillegg til stor transportaktivitet med hest. Hasselverket kjøpte mye ved. Dette, kombinert med sagbruket behov for tømmer, førte til at flere skoger ble sterkt uthogget (Bingsvassdragets Historielag 2014: 43).

Verkets utgifter til kull økte betydelig mot slutten av 1700-tallet. Konkurransen om trevirke og kull økte i forbindelse med oppstarten av Blaafarveværket på Modum på 1770-tallet, og dessuten var sølververket på Kongsberg en annen konkurrent om disse råvarene (Bingsvassdragets Historielag 2014: 43).

Kart over Bingselva med Hassel Jernverk 1782. Kilde: Wikimedia Commons

Bergverksvirksomheten i regionen (dvs. Hassel jernverk, Kongsberg sølvverk, og etter hvert også Blaafarveværket på Modum) synes å ha påvirket landskapet i området (ved avskoging) i større grad enn det tømmerdriften gjorde.

Restriksjonene på bjelkehogst overfor Kverk hengsle ble fjernet i 1791. Dette økte bøndernes fortjeneste med opptil 50 %, men det var mindre gunstig for sageierne.

Kvantumsagbestemmelsene blir også opphevet i 1795, men fortsatt var det bare de privilegerte sagbrukene som kunne selge til eksport, men nå kunne de sage så mye de ville. (Bingsvassdragets Historielag 2014: 49). Først i 1860 ble sagskuren helt frigitt.

På slutten av 1700-tallet blir det bedre konjunkturer innen trelastnæringen og flere dammer ble bygget i vassdragene som ender i Bingselva.

Liste over dammer som nevnes fra denne tiden i "Lokalhistorie langs Bingsvassdraget" (Bingsvassdragets Historielag 2014: 48-62):

Dokkavannet på Fønnsetskogen ble oppdemt i 1791. «Da gjorde Kittil Olson Fønnsset en avtale med eieren av Nedre Lia (Kittil Lia) om å få fløte alt det tømmeret han ville ned gjennom "Skoks Elven" (trolig Skotselv) til Sønju-landet og «Bingens Støer-elv» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 48). Vi får høre at han betaler eieren av Nedre Lia ei fast avgift for Dokka-dammen, pluss at han også setter opp en annen dam i «Hobelsbech».

Letmolidammen, Smedsdammen og Grølldammen er allerede tidligere nevnt.

Vi får også vite om 6 vanddrevne spikerhammere som fantes langs Bingselva i 1790. En dam ble bygget i ei myr på Homeligården i Lyngdal i 1795 (Bingsvassdragets Historielag 2014: 49). *Kjosdammen* nevnes. Det antydtes at det har vært dammer i Hommelbekktjernet og Gåsertjernet. Vi hører også om en dam i Langtjenn (Lyngdal sogn). Også på Fønsetskogen dukker det opp en ny dam. «Ved en annen kontrakt i 1795 ga Kittil Fønnsset sageierne i Skotselva rett til å sette opp de dammene de hadde bruk for i Høljetjenn, Stjernetjenn og Trytetjenn mot 4 daler i årlig avgift.» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 49). *Rustmyrdammen* ble bygget for å få vann til brøtningen i 1800. I 1807 ble det bygget steindam i Storemyr, i regi av Hassel jernverk. (Dammen innerst i Stordalen).

«I 1808 solgte familien Neumann Hassel Jernverk med alle dets rettigheter for 150 000 riksdaler til Justisråd Peter Collett som bodde på Buskerud gård (...). Dårlig lønnsomhet førte til at arbeidstokken ble redusert til det halve i løpet av de neste 3 årene» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 50).

«I 1816 blir pliktarbeidet for bøndene til de norske bergverkene opphevet. I 1818 fikk enhver skogeier rett til å selge eksportprodukter fra egen skog, men skur av kjøpt tømmer var fortsatt en enerett for sageierne» (Bingsvassdragets Historielag 2014: 51).

I 1820-åra planla sageierne i Skotselva å bygge opp igjen flere dammer som hadde forfalt: Dammene som det ble planlagt forbedringstiltak på var: *Kjosdammen, Hommelidammen, Bekkjorddammen og Langstjennsdammen*. Det finnes også rester etter en dam mellom Nysetra og Sluten. Skotselv Cellulosefabrikk står oppført som eier av rettighetene vedrørende denne dammen i 1905 (Bingsvassdragets Historielag 2014: 51). Mange av bekkene som renner ut i Bingselva ble det også fløtet i. Et eksempel er Bjøra. En dam ble satt opp av Kittil G. Grønnset i Løken i 1820-åra. Vannet ble brukt til fløting av tømmer som skulle til kjøpsenterne i Drammen. Dammen, som var en nåledam, lå ved Grønnsetmyra nedenfor Grønsetskolen, og den ble brukt helt frem til 1968/69. Lengre oppe langs Løken har det også vært anlagt noen mindre dammer (Bingsvassdragets Historielag 2014:52). En dam nevnes fra Greenskogvisa.

Mer om brøtningen i Bingsvassdraget (med bielver) i nyere tid

Etter 1850 skjedde mange viktige endringer. De første damsagene dukket opp, og den første i Norge kom i 1853. Dette førte til at de gamle vannsagene etter hvert kom til å forsvinne. I 1854 ble sagbruksprivilegiene i prinsippet avskaffet, med virkning fra 1860. (dvs. all sagskuren ble gitt fri i 1860). Stortinget ga med andre ord sagbrukeierne 5-6 år til å forberede tilpasninger til nytt regelverk. Hasselverket ble solgt ved en offentlig auksjon i 1854, og driften ved verket tok slutt i 1870-årene.

En annen viktig endring langs Drammensvassdraget på denne tiden var byggingen av tresliperier og cellulosefabrikker. Ved Bingselva ble byggingen av Skotselv Cellulosefabrikk i 1888 en milepæl.

Hassel Jernverk ble solgt til Skotselv Cellulosefabrikk med sager og vannfallsrettigheter for kr 40 000,- i 1888, og cellulosefabrikken tok dermed over ansvaret for mange av de dammene som Hassel Jernverk hadde hatt rettighetene til. Skotselv Cellulosefabrikk kom fra nå av til å få stor betydning for avsetningsmulighetene for tømmer fra Bingsvassdraget.

Bingselvens fellesfløtningsforening ble som tidligere nevnt etablert i 1874 i Skotselv. Først omfattet foreningen bare selve Bingsvassdraget, men fra 1887 kom også bielevne med, og et felles regelverk ble først godkjent så sent som i 1893. Vi får vite at «fra da var arbeidet med fløtingen (brøtningen) bedre organisert, og arbeidet pågikk helt frem til og med 1969» (Bingsvassdragets Historielag 2014:54) dvs. i 1969, da all fløting og brøtning opphørte i hele Drammensvassdraget.

Fra da av ble alt tømmeret transportert med bil. Brøtningen i bielvene Løken og Smedselva fortsatte helt frem til slutten i 1968/69, mens i Letmolielva var det ubønnhørlig slutt allerede i 1963. Styret i Bingselvans fellesfløtningsforening ble sammensatt på følgende måte:

2 representanter fra Bingselva, 1 fra Smedselva, 1 fra Letmolielva og 1 fra Løken. En av disse ble formann. Det ble holdt årlige valg. Det fantes også en lønnet kasserer som holdt styr på regnskap og penger.

Dammer som nevnes i forbindelse med Bingselva er:

Dokka dammen. Tidlig snakkes det også om en dam i "Hobelsbech", samt en i Sæterstølbekken. Videre nevnes Letmolidammen, Smeddammen, Grølldammen, Dam bygges på Hommeligården i Lyngdal, Kjosdammen, Langtjennedammen og Rustmyrdammen.

(Bingsvassdragets Historielag 2014).

Etter at Hassel Jernverk ble nedlagt på 1870- tallet var det som sagt Skotselv Cellulose som overtok de fleste rettigheter og plikter i forbindelse med dammene, og fellesfløteforeningene fikk ikke bruke dammene etter bestemte datoer (Bingsvassdragets Historielag 2014: 54).

Betydningen av elva for lokalbefolkningen

Noe av den meningen elva får for menneskene som bor nær den vil i stor grad dreie seg om hva den gjør for dem. Hva gjorde elva for folk som bodde i Skotselv på 16-1700-tallet? Gjennom oppgangssagene bidro den til å sage bord. Gjennom kverner og møller bidro den til å male korn. Vi hører også om såkalte spikerhammere, der vannkrafta brukes til å produsere spiker. Vi ser her hvordan bevegelsesenergien i vannet direkte tas i bruk, men dette er likevel ikke den eneste kilden til den betydning som elva får for lokalbefolkningen. Ved siden av den teknisk- økonomiske betydningen, finnes også en mer symbolsk og poetisk betydning. Men hvor utbredt denne var blant lokalbefolkningen i Skotselv på 1700- tallet skal her være usagt.

Bingselva og bielvene var til sammen delt inn i 13 roder⁸⁹ følge 1893-reglementet:

Rode 1: Bingselvas utløp i Drammenselva til og med Andevja
Rode 2: Fra Andevja til øverst i Bordvikstripa.
Rode 3: Øverst i Bordvikstripa til Smedselvas utløp i Bingselva.
Rode 4: Smedselvas utløp til Løkens utløp (Hammerfossroden)

Rode 5,6 og 7 i Letmolielva:

Rode 5: Langs Løkens utløp til gamle Ingebo kverndam
Rode 6: Fra Ingebos gamle kverndam til øverst øverst i Grønlihølen
Rode 7: Fra Grønlihølen til Letmolidammen

Rode nr 8,9 og 10 i Løken

Rode 8: Løkens utløp til Tjærehjelden (Tjuruhjellen)
Rode 9: Tjærehjelden til Tjæreovnen (Tjuruovnen)
Rode 10: Tjæreovnen til Løkendammen

Rodene i Smedselva var:

Rode 11: Fra Smedselvas utløp i Bingselva til Nedre Sørkvad (ovenfor Sagberga)
Rode 12: Fra Nedre Sørkvad til første bekk ovenfor Smedvelta
Rode 13: Fra første bekk ovenfor Smedvelta til Smedsdammen

⁸⁹ Se tidligere fotnote om begrepet rode.

Veltplasser i Bings vassdraget:

- Klemma (ved Sør- Nævra, sør for Skårfosdammen)
- Brattbakkvelta (Vestsiden av elva ved Brattbakken, sør for Kluftefoss)
- Perstangen (rett ovenfor brua over elva her)
- Letmolisetra (rett nord for der elva svinger ved Letmolisetra)
- Damveltene (rett nedenfor brua ved Letmolidammen)

Andre veltplasser som omtales i samme område var:
Kringletjenn, Klabuvelta, Grønsethvelta og Sagmyra.

Fra Klabuvelta og Grønsethvelta ble det kjørt tømmer fra skogene tilhørende Klabu og Grønset på Greenskogen.

Langs Løken var det også flere veltplasser. (Sørfra):

- Guldbandsvelta
- Tjuruhjelvelta (ovenfor hytta til J. Eidal)
- Steinbråtavelta
- Storsnar (mellom Tjuruhjelvelta og Svartdal,)
- Svartdal (omtrent rett ned for ferista nord for Flaget)
- Åbymoen (like sør for brua)

I tillegg:

- Karivelta
- Hestebråvelta

Langs Smedelva finnes de gamle veltplassen

- Helgesløkka
- Brattvelta
- Smedvelta (øst for elva, øvre rodedele, stor velte, opp mot 80 m lang)
- Tverrelvelta
- Damvelta (nærmest Smedsdammen)

DEL III: PRAKSIS, BETYDNINGSDANNELSE OG STEDSTILKNYTNING

I denne siste delen av rapporten vil jeg ta for meg fløtninga, og fløtingsstedenes betydning som kulturmiljøer i dag. Og her vil vi ikke bare begrense oss til fløtninga og til fløtingas steder, men fokus vil også utvides til å omfatte virksomheter som gruvedrift og skogsdrift mer generelt. Grunnen er at gruvedrift i perioder har stått for det største forbruk av tømmer i disse trakter gjennom tidene, og dels også at disse virksomhetene (gruvedrift og skogbruk generelt) har hatt en formidabel innvirkning på skogen og landskapene som Drammensvassdraget renner i gjennom.

I tillegg vil også to teoretiske begreper lanseres, Tim Ingolds *taskscape* og David Seamons *stedsballett-perspektiv*, som gjør oss i stand til å utdype og forstå hvordan fløtingas steder og landskap får betydning i nåtid gjennom ulike former for sosiale praksiser (og dels også tidlig industriell virksomhet) over tid. Tidligere i rapporten er pedagogen og antropologen Jean Laves praksisteori og modell for ferdighetstiegnelse og uformell læring lansert, såkalt "apprenticeship learning" og "communities of practice". (Lave 1999, Lave & Wenger 1991). Laves praksisteori og modell for ferdighetstiegnelse og læring er helt i samsvar med Ingold og Seamons begreper.

9. SKOGSDRIFT, FLØTING OG GRUVEDRIFT SOM `TASKSCAPE`

I artikkelen/ kapittelet: *Temporality of the landscape* skriver den kjente britiske antropologen Tim Ingold:

For both the archeologist and the native dweller, the landscape tells - or rather is - a story, a chronicle of life and dwelling (Adams 1998: 54) It enfolds the lives and times of predecessors who, over the generations, have moved around in it and played their part in its formation.

Og videre:

To perceive the landscape is therefore to carry out an act of remembrance, and remembering is not so much a matter of calling up an internal image, stored in the mind, as of engaging perceptually with an environment that is itself pregnant with the past (Ingold 2000: 189).

Både Henåa og Skjærdalselva er bielver av Drammensvassdraget som har sitt utspring i, og renner igjennom, skogsområdet Holleia og ut i Tyrifjorden (i henholdsvis Modum og Ringerike kommune). I tillegg kommer Bingselva og Dokka (+ Kjølja) som også er en sideelv til Drammensvassdraget, men som ligger lenger nord i regionen. Henåa danner grensen mellom Modum og Ringerike kommune.

I 2017-18 skrev jeg en rapport om skogbruken og tømmerfløtinga i Trysil og dens betydning for beboerne i kommunen, og deres oppfatning av landskapet i kommunen (Hundeide 2018), tidligere har jeg også skrevet en hovedoppgave om *naturesyn og rovdyrdebatt i Trysil* (Hundeide 1995). Med dette bakteppet fremkommer det tydelig at Holleialandskapet har en eldre og mer kompleks landskapshistorie enn f. eks Trysil, for i Holleia har ikke beboere bare drevet med skogsdrift og fløting, men i tillegg har de også drevet med utvinning av en rekke forskjellige metaller, som kobber, jern, nikkel og kobolt. På samme måte som i Trysil er Holleia landskapet, slik vi kan oppleve det i dag, således formet av en flere hundre år gammel skogbruks- og fløtningshistorie. Men i motsetning til i Trysil, finnes det i Holleia (og i regionen rundt) også en eldre og omfattende bergverks- og gruvedriftshistorie, som i vesentlig grad også har vært med på å forme og legge igjen spor i landskapet.

I skogområdene i Holleia, Geitus og Eiker (i deler av Drammensvassdragets midtre og nedre sekvens) har Drammensvassdragets sideelver ikke bare vært brukt til transport av tømmer, men vannet og elvekraften har også vært benyttet til å fremstille papir, tremasse, nikkel, jern, kobber og kobolt. Interessante spor etter denne tidlige ressursestraksjonen og tidlige industrivirksomheten er fremdeles mulig å finne i landskapet.

SKILDRING 6:

Møte med naturfotograf og skogsarbeider Arnt Berget

Bilde tatt hjemme hos Arnt 16.09.2019. Foto: Michael Hundeide

Den 16.09.2019 besøkte jeg naturfotografen og den forhenværende skogsarbeideren Arnt Berget, som regnes som Holleia-områdets fremste kjentmann. I dette landskapet har han drevet skogsarbeid fra han var tidlig i tenårene og senere også tatt fantastiske bilder av tiur, hønsehauk og andre naturfenomener fra det unike skogsområdet. Resultatet av alt dette har blant annet munnet ut i en flott bokutgivelse om Holleia, *Holleia tiurens rike* (Berget 2009), som både tar for seg naturen, inklusive geologien og hvordan landskapet i området ble dannet, til områdets kulturhistorie, økonomi og naturbruk.

Det fascinerende med Arnt Bergets kjærlighet og fascinasjon for Holleia, som er hans hjemmeområde, er at han er like interessert i lokalhistorien, folkene og kulturen som han er av områdets unike natur.

Under våre samtaler fortalte han om sitt gode vennskap med naturfotografen Arne Nevra, som han hadde kjent siden Arne Nevra var ung og ivrig naturentusiast som søkte råd om naturfotografering og om tiurleikplasser. Han fortalte også om NRK-programmet «Skogen og berget» som Nevra lagde om Arnts Bergets unike relasjon til skogen i Holleia med sin bakgrunn som både skogsarbeider og naturfotograf.

«Ja, du vet, det er ikke så mange som har vært på begge sider der», sier Arnt, og dette fanger umiddelbart min interesse. Jeg ber han utdype:

«En må jo være klar over at mye av den skauen en verner i dag, som dem synes er så fin, den er det jo blitt høggi tømmer i, i alle år. Dem glømmmer bort det. Og hvis du totalfreder den, da blir den ikke seende sånn ut. For da overtar grana alt. Det Arnt Berget sikter til her er at den åpne furuskogen som finnes i store deler av Holleia, og som verdsettes høyt av naturvernerne, paradoksalt nok vil forsvinne hvis det overlates til seg selv, for da vil grana i mye større grad ta over. Den estetisk foretrukne høyereliggende furuskogen er således, ifølge Arnt Berget, et resultat av aktiv skogsdrift og ikke av urørt vern.

"For grana er det treet som tåler mest skygge, og når skauen er for tett så er det bare granplantene som går opp. Så grana har jo overtatt masse. Jeg liker skauen som det er mange treslag og variasjon» (...) "Du får litt annet syn på det når du har jobba i skauen i mange år. Selv om jeg er naturfotograf, så er det ikke bestandig jeg er enig med disse andre» (naturfotografene).⁹⁰

Vi kommer inn på tidsdimensjonen ved skogslandskapet, og hvordan folks ideer om den ideelle skog (eller normene bak deres oppfatning av en vakker skog), dels er formet av deres virksomhet og yrkesspesialisering, men som også kan relateres til et spesifikt og begrenset referansetidsrom fra deres egen oppvekst, da de selv var aktive i skog og mark.

Arnt trekker her inn et eksempel fra en diskusjon han hadde med Arne Nevra mens de var ute og filmet elger i Arnts nærområde. Idet de kom over ei hogstflate, hadde Arne Nevra beklaget seg over uforstanden i skogbrukets rovdrift og naturødeleggelse i å legge igjen slike store hogstflater. Det var da Arnt informerte Arne Nevra om at hele området de befant seg i, inklusive de omkringliggende skogkledde åssidene, på et tidligere tidspunkt hadde vært totalt nedhogget, noe Nevra hadde vanskelig for å tro.

Arnt forklarte at da Snarum Koboltverk var i drift var hele dette området totalt nedhogd, Koboltverket kjøpte ved som ble fløta ned Snarumselva og deretter ble veden kjørt med hest opp åsen til gruvene hvor de drev med utvinning av kobolt. «Hele åsen her oppe var snauhugd» kunne Arnt fortelle. «Det fantes ikke ved her, for gruvene hadde retten til veden, det var en sånn ordning de hadde om at gruvedriften hadde retten til all skauen veit du». Og her kunne Arnt fortelle at han hadde kontrakter liggende som Snarum koboltverk hadde hatt med bønder i Krødsherad som bekrefter dette.

Dette gjelder også flere områder i regionen og eksempler kan nevnes fra Hassel jernverk, ved Skotselv og Bingselvas utløp, som hadde en cirkumferens (en radius) på fire mil der jernverket hadde førsteretten til all skogen i området. Tilsvarende også med det før nevnte Ringerike Nikkelverk og under samtalene ble det også referert til tilsvarende ordninger fra sølvgruvene i Kongsberg, samt snauhoggingen av skogen på Røros i forbindelse med kobbergruvene der.

I den videre diskusjonen om temaet ga Arnt uttrykk for sine synspunkter om det Arne Nevra og andre naturvernere ofte betraktet som selve løsningen av dilemmaet, nemlig at man burde gå tilbake til plukkhogst, som ifølge naturvernerne var driftsformen som eksisterte forut for hogstflatedriften som startet på 1950-60 tallet. Arnt var oppgitt over historieløsheten i dette argumentet. For ifølge Arnt var plukkhogst noe de kun drev med i en kort 60-års periode mellom 1900 og 1960. Før det ble det

⁹⁰ Estetiske preferanser for natur og skog er i stor grad avhengig av den virksomheten og yrkesidentitet en relaterer til skogen/ naturen igjennom. Et godt eksempel på dette var skogteknikeren jeg møtte på feltarbeid i Trysil, for han var en vakker skog, eller en skjønn skog som han sa, en skog som var ryddet i tråd med skogbruksfaglige premisser. Gammelskogen preget av villmarksestetikk i Gutulia nasjonalpark derimot, syntes han var en forferdelig stygg og kaotisk skog. En udrevet skog ble betraktet som en stygg, skammelig og uansvarlig skog. (Hundeide 1995, 2013: 372) Dette er et eksempel på hvordan trening og praksis, kombinert med yrkesidentitet, påvirker estetiske preferanser i forhold til naturen. Nettopp derfor er også Arnt Berget spesielt interessant fra et natursynperspektiv, fordi han både er skogsarbeider og naturfotograf.

drevet en mye mer intens flatehogst i disse områdene for å skaffe ved til bergverksvirksomheten. Ikke bare til utvinning av kobolt, men fremforalt til utvinning av jern, nikkel og også kobber på et tidligere tidspunkt.

M: Så her har du eksempel på det vi snakket om i forbindelse med et begrenset referanse tidspunkt...

AB: Ja for da ble det hogget til sagbruk og papirfabrikker, men før det ble det hogget til gruver og bergverk, Kongsberg gruver og alt sånt. Dem høgg jo ned hele Rørosvidda og.

M: Ja, det er jo et godt eksempel.

AB: Så dem må ikke komma å si at det bestandig har vært hogget plukkhogst, for det var bare i en begrenset periode på 50 år (ca. 60 år)

M: Dette viser jo at det er viktig å ha et historisk perspektiv på skogen og naturområder. I hvert fall en bevissthet om at skogen har vært brukt i all tid som er meningsfullt å snakke om.

AB: Du kan ikke bare gå eksakt 100 år tilbake, og sånn og sånn var det da og sånn har det vært. Dette forandrer seg hele tida.

I et forsvar av naturvernperspektivet lanserer jeg ideen om at det i enkelte områder kan være viktig å bare la skogen stå uten noen som helst slags tekniske inngrep eller økonomisk aktivitet, slik at disse områdene etter hvert kan bli til en type artsrik taigaskog kun diktert av berggrunn, jordsmonn og klimatiske forhold, og at dette i sin tur kan være viktige referanseområder for vitenskap og økologi. Og selv om områdene tidligere har vært brukt kan det være vel vert å bare la dem stå som urørte referanseområder. Det viser seg at Arnt slett ikke er fremmed for denne tanken, han er helt enig.

AB: Ja, det er jo klart at når alle disse bergverka og jernverk og alt dette (var i drift), så blei det drive ei voldsom rovdriften på skauen, også all eksporten som var med tømmer til England og. Tenk på 1700-tallet, da dem eksporterte, den eksporten som var til England før Napoleonskrigene var jo helt enorm. Hele den engelske flåte var jo trebåter. Den engelske marine var jo hovedmottaker av tømmer fra Drammen (...). Alt trevirket som gikk til gruvedrift og eksporten av tømmer til England.

AB: Ja, så har du Blaafarveværket. Det var jo et par tusen mann som jobba og alt dom høgde, og så Kongsberg sølvverk, dem snauhøgde jo langt oppover Numedal. Og Kongsberg sølvverk brukte jo masse tømmer vet du.

M: Ja og dette er jo på en måte før fotografiets tid. Det også er litt interessant. Fotografiet har et kort minne, og det vi snakker om nå er før fotografiets tid.

AB: Ja, så det har eksistert folk før en tok bilde av dem og!

M: Før en begynte å ta bilde av dem. Det er veldig spennende altså.

I dette intervjuet med Arnt Berget aktualiseres to svært viktige perspektiver når det gjelder det å forstå hvordan folks natursyn og naturestetiske preferanser etableres i forbindelse med skog. Arnt Berget er en spesielt interessant informant i en slik sammenheng fordi han både har bakgrunn som skogsarbeider og naturfotograf.

Det ene perspektivet dreier seg om hvordan den praksisen, skoleringen/ treningen og yrkesidentiteten (det jeg et annet steds har kalt *praksisregime*) en tar med seg i møte med naturen (og skogen) i stor grad bidrar til å forme ens natursyn og estetiske preferanser.

Det andre perspektivet dreier seg om hvordan vi ofte kan være blindet av vår begrensede tidsreferanse i vår vurdering av natur/skog. Med bevaringsbiologen Anne Sverdrup Thygesen kan vi stille spørsmålet: "Kan du f.eks. beskrive noe du ikke husker? En tilstand du aldri har sett? Neppe. Og

dette er kjernen i det psykologiske fenomenet som handler om natur, og som kalles *shifting baseline* syndromet - en glidende, endret referanseramme for naturens tilstand, på norsk kan vi kalle det for endringsblindhet" (Thygeson 2020:43). "Fenomenet handler om hvordan vi over tid mister kunnskap om naturens "helsetilstand" fordi vi ikke oppfatter endringene som faktisk skjer. Vårt korte liv og begrensede hukommelse gir oss feil inntrykk av hvor gjennomgripende verden er blitt endret av vår (menneskelige) aktivitet, fordi referanserammen flytter seg for hver generasjon" (Thygeson 2020:43). Det var marinbiologen Daniel Pauly som først beskrevet dette fenomenet.

I eksempelet over med Arnt Berget og skogsområdene i Holleia, dreier det seg om vår (og Arne Nevras) manglende historiske bevissthet om referanserammen(e) vi ofte ubevisst opererer med når det gjelder vår vurdering og oppfattelse av en skjønn og sunn skog. For det første viser det seg at den karakteristiske høyereliggende furuskogen i Holleia ifølge Berget ikke er "naturlig", men avhenger av at grana stadig holdes i sjakk gjennom hogst (dette kan trolig også relateres til klimaendringer i senere tid). I tillegg får vi også vite at hogstflater som i dag forbindes med det moderne skogbruket etter 1950, bare er som småtterier å regne sammenlignet med omfanget av den hogsten som foregikk mye tidligere i denne regionen forbundet med ulike typer av metallutvinning og gruvedrift.

En oppsummering

Mitt utgangspunkt i beskrivelsen av bielvene Henåa, Skjærdalselva og Bingselva ⁹¹ var i første omgang å fokusere på fløtningsdammene i elvene som kulturminner. I Henåa vitner disse om brøtningsvirksomheten som har pågått i elva, men det skulle vise seg at den lokale kunnskapen om dammene og fløtingen som har pågått i dem var mer fragmentert her enn det jeg tidligere har vært vitne til i Trysil, noe som først og fremst er en gjenspeiling av at fløtinga i Henåa ble avsluttet mye tidligere enn i Trysil (Hundeide 2018), og at det derfor ikke lot seg gjøre å finne informanter som selv hadde vært med på brøtningen i elva, bortsett fra som tilskuere i oppveksten. I tillegg vil det også være nærliggende å forvente at våre oppfatninger av fortidig menneskelig aktivitet lett vil bli gjenstand for samme type "shifting baseline"- logikk som beskrevet over med Arnt Berget og skogen som eksempel.

En annen viktig innsikt jeg gjorde, og som ble enda mer aktuell etter at fokuset ble rettet mot Skjærdalselva, var at ikke alle dammene i elva nødvendigvis var fløtningsdammer.

Blant annet fantes eldre dammer som var knyttet til kornmøller eller gamle sagbruk, og i selve Skjærdalselva, hvor det ikke har vært fløting i de siste 200 år, var dammene enten knyttet til Ringerike Nikkelverk eller treforedlingsbedriften Skjærdalen bruk. Riktignok finnes det spor av eldre fløting som hadde pågått i øvre del av Skjærdalsvassdraget før tømmerrenna som leverte tømmer til Skjærdalen bruk ble bygget.

I sum eksisterer en kompleks historie der de to elvene (Henåa og Skjærdalselva) enten har vært brukt til transport av tømmer eller at vannkraften fra elvene har vært utnyttet til maling av korn, saging av tømmer eller kilde til elektrisitet, som i sin tur har vært brukt i utvinningen av nikkel.

De mange virksomhetene relatert til de to bielvene gjennom historien illustrerer nødvendigheten av å utvide fokuset noe, og se dem i en større regional sammenheng eller i en videre landskapssyklus. I en slik sammenheng blir det relevant å bringe inn sosialantropolog Tim Ingolds perspektiv på temporalitet og landskap, og det han har kalt «taskscape».

⁹¹ Sideelven Dokka og Kjøljua har jeg kun beskrevet med utgangspunkt i litteratur.

Taskscape

Med utgangspunkt i antropologen Tim Ingolds taskscape- perspektiv blir det mulig for oss å rette oppmerksomheten mot prosessene og handlingene /virksomheten som skjer i landskapet over tid, noe som blir vanskeligere med et mer tradisjonelt symbolsk perspektiv på landskapet som et estetisk kulturelt produkt. Det tradisjonelle kunsthistorisk inspirerte perspektivet på landskap, (se f.eks. Denis Cosgrove 1998/1984), der landskapet betraktes som en kulturell (ikonisk) visuell representasjon, vektlegger form mer en prosess, og det visuelle fremfor det hørselsbaserte og de andre sansene, og blir dermed ganske statisk. Det man kan høre i et landskap har sitt utspring i handlinger, mens det man ser vil i større grad være de konstante formene. Derfor gis også det hørselsbaserte og auditive større plass enn det visuelle i Ingolds taskscape-perspektiv, fordi han, mer eller mindre som et eksperiment i artikkelen, ønsket å vende om på prioriteringene i måten vi forstår landskap på, fra å vektlegge form, overflate og det visuelle, til å prioritere prosess, handling og det hørselsbaserte.

Men fremfor alt: Med *taskscape*-perspektivet trekkes beboerne i landskapet og deres virksomheter og sosiale liv inn i måten landskapet betraktes på. I tråd med et slikt perspektiv oppfattes ikke landskapet lenger bare som en symbolsk estetisk og kulturelt definert representasjon med basis i en distansert og privilegert ekstern beskuelse (f.eks. landskapsmalerens beskuelse). Beboerne i landskapet og deres handlinger og virksomhet vil selvfølgelig også være en viktig faktor for hvordan landskapet oppfattes og endres over tid. I det ikoniske kunsthistorisk inspirerte perspektivet på landskap som har sitt utgangspunkt i landskapsmaleriet, har beboerne i landskapet ifølge Ingold, nærmest blitt redusert til statister, typisk fra en annen og svunnen tid. Beboerne oppfattes som estetiske objekter som betraktes utenifra. Denne prioriteringen blir radikalt omsnudd med Ingolds taskscape- perspektiv på landskapet.

Ifølge taskscape-begrepet vektlegges således prosess og virksomhet fremfor distansert beskuelse, og dermed trekkes også det sosiale livets dynamikk (i nåtid) inn i landskapet gjennom menneskenes «dwelling-activities» i hverdagslivet, og blir del av landskapets syklisitet over tid. Med utgangspunkt i et taskscape-perspektiv er dessuten beskriveren av et landskap også selv en deltager i landskapet.

I vår sammenheng blir det viktig å få fram at taskscape-perspektiv impliserer et eget immanent perspektiv på tid og historisitet. Her viser Ingold til to måter å betrakte tiden på. Det ene preget av kronologi, hvor isolerte hendelser plasseres som perler på en snor, og tiden er ekstern og uavhengig av personers handlinger, opplevelse og det sosiale. I det andre tidsperspektivet som lanseres, og som prioriteres av Ingold, er tiden immanent i det sosiale livet og i personers subjektivitet.⁹²

Ingolds referanse til disse to kontrasterende perspektivene på tid, har han fra antropologen Alfred Gell (etter McTaggard), og Ingold skriver:

⁹² I artikkelen hvor taskscape begrepet lanseres, forkaster han imidlertid begrepet på slutten av artikkelen etter å ha lansert det. Begrunnelsen for dette er at han ikke ønsker å lansere enda et begrep som bidrar til å styrke den kartesianske dualismen som i så stor grad preger litteraturen om både landskap, miljø og økologi. Her siktes det til dualismer av typen *kultur: natur, samfunn: natur, kropp: sinn, organisme: kropp etc.* Det er nettopp disse kartesianske dualismene Ingold ønsker å fri seg fra, og derfor mener han at begrepet landskap er mer enn tilstrekkelig bare en i større grad tar høyde for og inkluderer landskapets prosesser, handlinger og det sosiale livet, foruten at et deltakerperspektiv på landskap prioriteres fremfor et perspektiv preget av en type privilegert malerisk beskuelse fra utsiden. Etter at Ingold lanserte taskscape begrepet i 1993, har imidlertid begrepet fått sitt eget liv, uavhengig av Ingolds opprinnelige forkastelse av det i slutten av artikkelen der han lanserte det, noe som nok betyr at det har en viktig funksjon, og dermed livets rett.

«the A-series, in which time is immanent in the passage of events, and B-series, in which events are strung out in time like beads on a tread.

(...)

Whereas in the B-series, events are treated as isolated happenings, succeeding one another frame by frame, each event in the A-series is seen to encompass a pattern of retentions from the past and protentions for the future. Thus from the A-series point of view, temporality and historicity are not opposed but rather merge in the experience of those who, in their activities, carry forwards the process of social life. Taken together these activities make up what I call the taskspace, and it is with the intrinsic temporality of the taskspace that I shall be principally concerned in this section” (Ingold 2000: 194).

I praksis kan de to tidsperspektivene beskrives som:

A-serie: (*Immanent sosial tid*)

Tiden fargelegges og fylles av opplevelsene og handlingene (hendelsene) i livene til personene som deltar i det aktuelle tidsrommet.

B-serie: (*Ekstern objektiv tid med basis i forutsigbare planetære prosesser*).

En ekstern planetær tid hvor en time er en time uavhengig av hva som skjer i den, og hvordan det oppleves. Hendelser vil være som isolerte kronologiske perler på en snor.

Ingolds taskspace- perspektiv baserer seg på immanent sosial tid (A-serie), der hendelsene, det som skjer eller har skjedd (hendelsene/handlingene og hvordan de oppleves) er utgangspunktet for hvordan tiden oppleves.

Før vi igjen bringer inn Holleias kjentmann Arnt Berget som eksempel, kan det også være hensiktsmessig å minne om en del av et tidligere sitat fra Ingold:

“To perceive the landscape is therefore to carry out an act of remembrance, and remembering is not so much a matter of calling up an internal image, stored in the mind, as of engaging perceptually with an environment that is itself pregnant with the past.”

(Ingold 2000: 189)

Dette er veldig i tråd med det lokale perspektiv på lokalhistorie og kulturminner i terrenget som jeg både har vært vitne til i Trysil og langs Drammensvassdraget, der lokalhistorie og spor fra fortiden er noe som aktualiseres og oppleves (evt. oppdages) når man beveger seg rundt i terrenget. Stedet og landskapet i ens hjemmeområde er i seg selv som en slags historiebok ‘pregnant with the past past’⁹³. Tidsopplevelsen er noe man erfarer, og som får sjel og betydning (nerve) når man er ute i landskapet nærmest som et «vitne». Det å være kjentmann/ kvinne i et landskap, betyr at man ut fra en kombinasjon av forestillingsevne og oppmerksom deltagelse i landskapet blir vår og (på en måte) kan gjenkalle og gjenoppleve det som har skjedd i området i fortiden.

En person som har tatt denne kombinasjonen av lokal terrengkyndighet og historisk bevissthet i et område til et nivå av en kunst er nettopp Arnt Berget. Når Arnt på oppdrag fra Fylkeskommunens kulturavdeling trækker rundt i Holleias skogsområder på jakt etter kulturminner og spor fra fortida, er dette noe som også er med på å utvide og berike hans personlige opplevelse av sitt hjemmeområde. Kombinasjonen av den praktiske og perseptuelle terrengkyndigheten med det å sette seg inn i alt fra områdets geologi og naturgeografi, til dets kultur og industrihistorie, bidrar til å påvirke og utdype hans opplevelse og relasjon til landskapet i nåtid.

⁹³ Jf. tidligere sitat av Tim Ingold over.

10. EN ANTROPOLOGISK TILNÆRMING TIL FLØTING OG FLØTERMINNER

En antropologisk innfallsvinkel til fløting og fløterminner vil i større grad enn et historisk perspektiv ta utgangspunkt i den betydning fløtinga har for mennesker som lever i dag. En nærliggende tilnæringsmåte vil dermed være å dokumentere *lokal kunnskap* og erfaring av fløtinga blant dem som bor i nærheten av fløterinnretningene i landskapet. Fløtinga og fløterinnretningene er av stor betydning og interesse for folk i dag, ikke minst for lokalbefolkningen som bor i nærheten, derfor er det viktig å trekke inn den kunnskapen og betydningen fløtinga har for dem som lever i dag. Dette er også viktig i et museums - og formidlingsperspektiv.

Å dokumentere betydningen som de lokale fløterminnene og fløterhistorien har for personer som bor langs vassdragene i dag er en svært fascinerende og interessant oppgave, men det haster. Det blir stadig færre og færre gjenlevende personer som har førstehånds erfaringer fra praktisk fløterarbeid, og som selv har vært med i fløtingen. Dette illustreres godt i kontrasten jeg har opplevd når jeg har dokumentert kunnskap og betydning av fløting og fløterminner blant lokale beboere langs Trysilvassdraget og Drammensvassdraget (særlig bielvene). I Trysil var det fremdeles problemfritt å oppdrive personer som hadde vært med på fløtinga, og som hadde en lang fløterkarriere bak seg. I Drammensvassdraget var dette mye vanskeligere, noe som skyldes det enkle faktum at i Drammensvassdraget opphørte fløtinga i 1969, mens den i Trysilvassdraget ble avsluttet i 1991. I Trysil har det i tillegg vært en sterk grad av kulturell opphusing og oppmerksomhet rundt fløtinga i ettertid ved at en har arrangert årlige fløterfestivaler og lokale musikkspill (Spellet ved Støa kanal) som bidrar til å fornye og reaktualisere den lokale fløterhistorien og dens betydning som lokal identitetsmarkør. Tilsvarende har ikke skjedd med de delene av Drammensvassdragets fløtningshistorie jeg har hatt fokus på. Dette betyr ikke at personer som bor i nærheten av fløterminner (fløtningsdammer), i f.eks. Henåa eller Dokka (bielver til Drammensvassdraget), ikke opplever fløterminnene og historien relatert til dem som engasjerende og betydningsfulle, men det betyr bare at lokalsamfunnets erindringer og kunnskap om anleggene er mer fragmenterte og utydelige. I Trysil kunne man snakke med personer som hadde vært med på fløtinga ved den konkrete fløtningsdammen og ta dem med til stedet. I Drammensvassdraget var det (riktignok med noen unntak) derimot mer aktuelt å snakke med en kombinasjon av de aktuelle fløterminnenenes etterkommere og lokalhistoriske eksperter som interesserte seg for den lokale fløterhistorien og fløterminnene.

Kunnskapen om fløting er både personlig og kollektiv på samme tid, en type ferdighet (taus kunnskap) som er nedfelt i kropp og sjel på et personlig plan. Ved bruk av metoder som bygger på utviklinger innen nyere praksisteori og kroppskognisjon⁹⁴ i moderne antropologi, kan vi få en dypere forståelse for hvordan fløtinga lærtes, både på et kollektivt (*communities of practice*, se Lave 1991) og individuelt plan. Og dessuten hvordan den i ettertid er knyttet til personlige erindringer relatert til konkrete steder langs elva. Når forhenværende fløtere besøker disse fløterminnene og stedene langs elva, vekkes erindringer og ferdigheter fra fløtinga til liv igjen gjennom deres fysiske tilstedeværelse på stedet og historiene som fortelles. Det å dokumentere denne type materiale (i kontekst), er av

⁹⁴ Her refereres det til det som på engelsk ofte betegnes med ordet *embodiment*, eller "The paradigm of embodiment", som antropologen Thomas Csordas har kalt det. Dette er et perspektiv som i sin tur er inspirert av Merleau-Ponty og Pierre Bourdieu, og deres tidlige erkjennelse av at kognisjon er en prosess som ikke bare skjer oppe i hodet, men som involverer hele kroppen og følelsene. Disse ikke-dualistiske perspektivene er i senere tid blitt bekreftet av en ny generasjon av hjerneforskere og kognitiv vitenskap. (Se f.eks. Lakoff og Johnssons bok *Philosophy in the flesh the embodied mind and its challenge to western thought*, fra 1999).

uvurderlig betydning, både i en forsknings-, formidlings- og dokumentasjonssammenheng. Ingolds taskscape-perspektiv kan sies å være en ambisiøs utgave av et slikt praksisorientert perspektiv.

Perspektivet er ambisiøst fordi det har en målsetning om å ta opp i seg historien og adresserer dermed også ulike perspektiver på tid og historisitet. Utgangspunktet for artikkelen hvor perspektivet ble lansert (Ingold 1993/2000) var en konferanse i world-archeology der innleggene senere ble til en antologi, og kan således sees på som ledd i Ingolds målsetning om å overskride institusjonaliserte grenser mellom ulike disipliner innen en videre definisjon av antropologi som, i tråd med hans ambisjoner, både skulle inkludere arkeologi, sosial/kultur-antropologi og fysisk/biologisk antropologi.

Vårt prosjekt om fløting og fløterminner i landskapet viser hvordan et slikt taskscape-perspektiv blir en relevant innfallsvinkel ved at både elementer av historien, det fysiske landskapet og beboernes meningsdannelse om fløterhistorien og de fysiske sporene etter den i nåtid, integreres og flettes sammen i ett og samme perspektiv.

Stedegne fløterminner

En videreføring av det å se fløterhistorien og fløterminnene i kontekst, er å se dem nært knyttet opp til beboeres relasjon til stedet (og slekta). Fløtinga og fløterhistorien er ofte en viktig del av hvordan beboere er knyttet til et sted (del av beboernes yrkes- og livshistorier). Følgelig blir ofte fløtinga og fløterhistorien en viktig del av det innholdet (og symbolene/emblemene) som trekkes frem for å definere stedet, kommunen eller kommunens og/eller fylkets *identitet*. I hvilken grad dette skjer i ulike skogskommuner, kan være en interessant komparativ dimensjon å undersøke nærmere.

Fløterminner i terrenget og deres lokale betydning

Beboeren vs. eksperten

På feltarbeid i søre Trysil sommeren 2017 fikk jeg privilegiet av å oppleve hvor stor betydning historien om fløtinga fremdeles har i Trysil kommune. Grunnene til dette er mange og interessante, men jeg vil ikke komme inn på dem her.⁹⁵ Mer interessant er å diskutere kontrasten mellom hvordan fløtinga og konkrete spor etter den i form av fløteminner oftest har ganske forskjellig betydning for de «lokale» som bor i nærheten av fløterminnene langs elva på den ene side, og de som arbeider med fløting som eksperter på museene og i andre relevante forvaltningsinstitusjoner på den annen. Dette er viktig, fordi det er en kontrast som går igjen fra det ene vassdraget til det neste. Det vil si en kontrast som er like relevant i møte med en gammel fløterdam i en av Drammensvassdragets sideelver som i Trysil. Denne kontrasten har mye med ulike kunnskapsstatuser og posisjoner å gjøre. Det finnes også viktige relevante forskjeller mellom situasjonen i Trysil og i Drammensvassdraget, som først og fremst dreier seg om når avviklingen av fløtingen skjedde i de to vassdragene, og de direkte og indirekte implikasjonene av dette.

For den lokalhistorisk interesserte tryslingen som etter fullendt utdanning velger å flytte tilbake til sin hjembygd vil interessen for fløtningsdammen og damvokterkoia i nærheten av der han bor ofte være et prosjekt som i stor grad handler om bekreftelse av lokal tradisjon, slekts og stedstilknytning fra innsida. For henne eller han handler dette mer om hvor man kommer fra og hvem man er, enn et generelt perspektiv om hva fløterminner og fløterhistorien er fra et objektivt perspektiv fra utsida. Men dette kan variere mye, og mange av dem som jobber på museene eller i kulturminneavdelingene i fylkeskommunene kan også ha slekstilknytning til fløtinga i regionen, og dermed også en stor grad av identitetstilknytning til fløtinga og fløterminnene i terrenget. Ikke desto

⁹⁵ For en nærmere omtale av betydningen av fløtinga og fløterminnene fra Trysilvassdraget med bielver, se rapporten *Fløtingsdammer som kulturminner Skildringer fra Trysils fløterlandskap* (Hundeide 2018).

mindre finnes det en perspektiv-kontrast mellom beboeren (den lokalhistoriske entusiasten) og den lønnede ekspertens relasjon til fløterminner (og andre kulturminner) i terrenget.

Her kan det være på sin plass å gjengi et sitat som ofte ble gjengitt i Trysil:

På spørsmål om hvorfor det var viktig å restaurere gamle fløterminner gjenga den lokale initiativtakeren og ildsjelen en uttalelse fra forhenværende ordfører i Trysil, Ole Martin Norderhaug:

«Hvis man ikke vet hvor man kommer fra, kan man heller ikke vite hvem man er». Dette er et utsagn jeg hørte fra flere i Trysil under diskusjon om hvorfor det var viktig å ta vare på fløteminner i kommunen, og en parafrasering av utsagnet vil gjøre det enda mer treffende:

«Hvis man ikke vet hvor man kommer fra, *og hva ens forfedre drev med og levde av*, da kan man heller ikke vite hvem man er».

I det følgende vil jeg først og fremst forsøke å beskrive den lokale betydningen av fløterminnene og fløterhistorien, eller den lokale betydningsdannelsen om en vil, og legge mindre vekt på betydningskontrasten opp mot den profesjonelle kulturminneeksperten.

Slektsbaserte relasjoner til fløtningsdammene

Et interessant funn som ble gjort i Trysil under mitt besøk og kartlegging av fløtningsdammer og andre fløterminner i terrenget, samt intervju med mange forhenværende fløtere i 2017-18, var at beboerne typisk hadde relativt omfattende og intim kjennskap til en eller i høyden to fløtningsdammer i nærheten av der de bor, og at relasjonen til disse dammen(e) er fundert på slektskapsrelasjoner. Det typiske er at en har en far, bestefar eller oldefar som har arbeidet som fløter ved denne ene dammen og derigjennom fått formidlet deres erfaringer og fortellinger i barndommen. I tillegg er det også vanlig at særlig gutter har vokst opp med lek i tilknytning til elva, med fløting som en type spennende idealaktivitet, og med fløterne som heroiske forbilder.

På dette vis skapes kjennskap og tilknytning til en eller i høyden to dammer i nærheten av der en bor, mens en interessant nok har mindre kjennskap og interesse for den unike tettheten av dammer som karakteriserer systemet av dammer og vannveier som er spredt ut over store deler av kommunens areal som den profesjonelle kulturminneforvalteren er mer opptatt av. (Jeg refererer her til Trysil kommune, se Ødegaard 1991 og Hundeide 2018).

Lokale beboere har selvfølgelig varierende opplevelse, grad av erfaring og interesse for fløtinga og de gjenværende fløterminnene. Ikke alle lokale folk som bor i nærheten av en elv med fløterminner har erfaring med fløting eller har slektninger som har vært med i fløtinga, men av dem som selv har vært med skapes ofte en spesiell relasjon til fløterminnene- og stedene langs elva:

Fløternes tilknytning til stedene langs elva

De forhenværende fløterne og fløterentusiastene har ofte personlige relasjoner, ikke bare til fløterminnene og deres gjenværende rekvisitter ute i terrenget, men også til elva og de spesifikke stedene som hadde betydning for fløtinga. Mange steder i elvelandskapet har også virksomhetsspesifikke navn etter fløtinga, noe man i Trysil kommune i senere tid har vært opptatt av å samle inn og dokumentere. Det å gå langs elva med fløterveteranene og besøke damhus og fløterminner, vekker til live personlige erindringer om alt fra dramatiske episoder, til tekniske detaljer om hvordan den manuelle teknologien skulle brukes. Alt dette er blitt del av fløterveteranenes personlige økologi og liv dypt nedfelt i kroppen (som praktiske ferdigheter/ handlingsbåren kunnskap) og i følelseslivet (som mer eller mindre poetiske erindringer). Tilbakeblikk fra disse stedene og fløterminnene ved elva kan ofte virke livgivende på veteranene når de er på stedet. I tillegg bidrar tilstedeværelsen i elvelandskapet til å aktualisere implisitt kunnskap og minner

fra fløtinga som ellers ville være utilgjengelig for forskeren uten å være på stedet sammen med fløtterne (i kontekst).

En siste erfaring av relevans fra feltarbeidet i Trysil i denne sammenheng handler om det store engasjementet blant lokale velforeninger og lokalhistorielag i det å restaurere gamle kulturminner i terrenget. Det kunne være alt fra oppgangssager, gamle løer til fløterdammer, mannskapsbrakker og båthus. Her melder det seg et spørsmål: *Hva er det denne lokale restaureringsiveren av fløtterminner og andre kulturminner i landskapet er gjenspeiling av? Eller hva er den et symptom på?*

Kan dette være en indikasjon på at måten et historielag eller velforening interesserer seg for historie og kulturminner på ofte vil være ganske forskjellig fra måten en typisk faghistoriker eller kulturminneekspert interesse er konstituert? Dels ved at den lokale interessen er mer praktisk og handlingsorientert, og dels også ved at den motiveres av en nysgjerrighet om hvordan tidligere beboere *på stedet* levde? I så fall bygger denne på et premiss eller en forestilling om at tidligere generasjoner av mennesker som bodde på stedet kan være ens slektninger? Og, om så er tilfelle, skulle dette i så fall indikere at interessen i stor grad handler om en type lokal *identitet*. Men er det i så fall snakk om slektsidentitet eller stedsidentitet, eller kanskje helst en kombinasjon av de to? Sannsynligvis er det i de fleste tilfeller lite hensiktsmessig å skille mellom de to. Sted- og slektsidentitet vil i praksis virke sammen å forsterke hverandre.

I og for seg kan en godt tenke seg at slektenskap ikke nødvendigvis trenger å være implisert her, fordi kulturminnene og sporene i landskapet i seg selv vitner om forutgående generasjoners hverdagsliv og livsform som beboere på stedet i dag *kan velge* å identifisere seg med, uavhengig av slektstilhørighet, men som del av stedets historie/tradisjon. I så fall blir f.eks. det å delta i å restaurere en gammel kornmølle eller en fløtningsdam på dugnad en måte å bekrefte ens tilhørighet både til stedet og til stedets historie/tradisjon, og i tillegg også til et lokalt felleskap i nåtid. Således vil lokale historielag og velforeningers funn og oppgradering av gamle kulturminner i terrenget, bidra til å befeste et felleskap i nåtid samtidig som det bekrefter en type tilhørighet og kontinuitet med menneskene som bodde på stedet i fortiden, og deres livsform. Det blir med andre ord en måte å skape kontinuitet med stedets tradisjon og livsform på. I tillegg kan det å spore opp gamle kulturminner i terrenget i nærheten av der en bor, for deretter å restaurere dem, være en måte å konsolidere og ta tilbake en type *kulturelt eierskap* av landskapet på. Handlingene i seg selv skaper en form for kontinuitet og tilhørighet til stedet og stedets tradisjon.

Det finnes også, som tidligere nevnt, viktige relevante forskjeller mellom situasjonen i Trysil og i Drammensvassdraget, som først og fremst dreier seg om når avviklingen av fløtingen skjedde i de to vassdragene, og de direkte og indirekte implikasjonene av dette. I Trysil ble fløtingen i hovedvassdraget avviklet i 1991, mens den i Drammensvassdraget ble avviklet i 1969 (og i bielvene skjedde avviklingen enda tidligere i begge vassdrag). Dette betyr at fløtinga i Trysil er 22 år nærmere i tid enn den er i Drammensvassdraget. Dette betyr at det i Drammensvassdraget, og særlig i Drammensvassdragets sideelver, er vanskelig (så og si umulig) å finne personer som i dag har vært med på selve fløtingen. Slike folk er det fremdeles lett å finne i Trysil. En følge av dette vil trolig være at kunnskap om (og identifikasjon med) fløtinga etter alt å dømme blir fjernere og mindre tilstedeværende i Drammensvassdragets beboeres kollektive bevissthet enn hos beboerne langs Trysilvassdraget.

Denne tendensen styrkes ytterligere ved at feiringen og den omfattende kulturelle oppmerksomheten om fløtinga i Trysil etter at den opphørte i 1991, har bidratt til å gjøre fløtinga til et symbol eller emblem for tryslingenenes skogsdriftsbaserte regionale identitet, noe som ikke i samme grad er tilfelle i Drammensvassdragets mange tilgrensende lokalsamfunn. I Drammensvassdraget er det mer papirfabrikkene og treforedlingsindustrien og den tidlige industrialiseringen, samt sjøfarten

og den utstrakte handelen med utlandet, som er blitt gjenstand for identitetskonstruksjon, hvor også fløtinga riktignok er en del av det historiske bakteppet.

En konkret implikasjon av alt dette er at det i f.eks. Henåa, på grensa mellom Modum og Ringerike, er mye vanskeligere å finne personer som har relasjoner til eller kunnskap om elvas mange fløtningsdammer, enn langs Trysilevas sideelver der fedre eller bestefedre ofte var med i fløtinga og slepp av den aktuelle dammen om våren. Dammene og damkoienes historie er som regel relativt kjent og oftest nært knyttet til beboernes slekts- og stedshistorie.

Elvekultur

Under intervjuing om fløting i Drammensvassdraget kom jeg i kontakt med mange personer som hadde en generell interesse og orientering i retning av elva der de bodde, og elvas historie og betydning for lokalsamfunnet. Interessen for fløting var oftest like stor hos informantene jeg møtte i Drammensvassdraget som det jeg opplevde i Trysil. Men siden færre av informantene fra Drammensvassdraget selv hadde vært med og arbeidet som fløtere, annet enn som observatører eller ulønnede medhjelpere i ungdommen, var deres interesse for fløtinga oftest del av et videre lokalhistorisk engasjement for elva og *elvekulturen*.

Fløteinteressen var således en vesentlig del av et spekter av historier og aktiviteter knyttet til elva som stod deres hjerter nær. Aktiviteter som fiske (særlig laksefiske og gjeddefiske), båter og båtliv, samt bading og krepsing ble ofte nevnt. En fellesbetegnelse som av og til ble brukt var ordet *elvekultur*. Både i Drammens- og Trysilvassdraget kan det være nærliggende å bruke ordet *elvekultur* om en egen livsstil, lokalhistorie og spekter av aktiviteter og ferdigheter knyttet til elva der folk bor, men det var kun i Drammensvassdraget jeg hørte ordet brukt.⁹⁶

Denne «elvekulturen» er nok i så fall både eldre og mer omfangsrik i Drammensvassdraget enn langs Trysilvassdraget, først og fremst fordi Drammensvassdraget dekker et større og mer folketett geografisk område med en mer kjent historie enn tilsvarende i Trysil. Her kan det være på sin plass å trekke inn igjen Tore Skistad som eksempel. Skistad er en ypperlig eksponent for en slik type *elvekultur*, men interessant nok refererer han kun til en begrenset sekvens av Drammenselva, han identifiserer seg ikke med Drammenselva eller drammensvassdraget som helhet:

Som tidligere nevnt har **Tore Skistad** bodd få meter unna Drammenselva på Steinberg i hele sitt liv. Som tenåring var han som sagt overbevist om at han skulle bli fløter på Steinberg, men det skjedde aldri fordi faren forstod at det ikke lå noen fremtid i det, noe Tore i ettertid ga faren rett i.

Likevel sluttet Tore Skistad aldri å interessere seg for fløtinga og elvekulturen på Steinberg, og vi har allerede vært inne på hvordan han innredet et eget lite fløtemuseum i garasjen og kjellerstua med ting og bilder fra fløtinga og livet rundt elva på Steinberg bruk. Veldig mye av det Tore Skistad var opptatt av har med elva og elvekulturen å gjøre. Når jeg spurte han hvorfor og hvordan han ble så interessert i fløtinga, kunne han ikke helt redegjøre for det, annet enn at det var noe eventyrlig og spennende ved miljøet blant disse elvearbeiderne, og det var ikke fritt for at han så opp til dem. «Du vet jeg kjente ikke til så mye annet». Interessen for elva og fløtinga har imidlertid ikke stoppet med årene, snarere tvert imot.

Jeg har også tidligere skrevet om hvordan Skistad bare ved å lukke øynene kunne gjenkalle stemmene og den unike lyden fra tømmeret i elva og arbeidsprosessen på Steinberg hengslse. I tillegg har jeg også gjengitt hans beskrivelse av hverdagslivet ved elva, den gang bestemoren hans og nabokona satt og skravlet og strikket mens de kokte klær i bryggepanna med elva som nærmeste

⁹⁶ Ordet *elvekultur* er også hyppig brukt langs Glomma. Se neste avsnitt.

nabo. Her satt de to damene mellom vedstabler, båtkrakken, skjula ved isbrua, hvor klærne ble vasket, og lenken hvor elvebåten var fortøyd. Dette var husets bakgård, vendt mot elva, som aktivt ble tatt i bruk av alle Steinbergingene som bodde i husene nærmest Drammenselva.

Alt dette, som Skistad fortalte om, vitner om hvordan han har en unik tilknytning til elva og stedet, og hvordan Steinberg bruk og livet ved elva er trukket inn og blitt en del av hans personlige verden.

Mer enn de andre jeg møtte langs Drammensvassdraget var Tore Skistad en eksponent for en type elvekultur ved Steinberg og Drammenselva som slett ikke bare inkluderer tømmerfløting og laksefiske eller andre typiske elve-relaterte aktiviteter. Det handler også om å ha en praktisk og emosjonell tilknytning og tilhørighet til elva. Det at man til stadighet er oppmerksom på den, og ser til den. Det handler også om å kjenne til hverdagslivet slik det fortonet seg langs elva, både nå og i eldre tid. Tidligere hadde beboerne på Steinberg en relasjon, tilknytning og orientering mot elva, men dette er noe som vanligvis mangler blant innflyttere til Steinberg i dag, hevder Skistad. De nye innflytterne måker ikke vei ned til elvebredden om vinteren slik de forhenværende Steinbergingene ifølge Skistad hadde for vane å gjøre hvis de bodde nær elva. Den kulturelle tilknytningen til elva handler om at en til stadighet er oppmerksom på elva, og ser til den og båtene en evt. har liggende i den. Elva er som en venn, den er en del av hjemmeområdet. Men Tore er ikke unik. Nils Petter Holdt, som bor like ved Kverk hengse, må se til elva hver dag for å føle seg hjemme, og i ro. Det samme kunne også vært sagt om Arild Gran, Hans Nordmann Kristoffersen, Otto Myrvold og mange flere av dem jeg intervjuet som har en interesse og tilknytning til elva og elvekulturen i Drammensvassdraget.

Tore Skistad har ikke bare en omfattende og detaljert kunnskap om fløtinga og laksefisket på Steinberg (og Drammensvassdraget), han har også en tilhørighet til temaene og stedet. Kunnskapen og de detaljerte erindringene fra livet på «Steinberg bruk» under oppveksten, er således noe annet enn bare leksikalsk kunnskap. Mye av erindringene er dypt nedfelt i hans følelsesliv og således del av hans tilhørighet til stedet, og i tillegg handler det også om tause kroppsliggjorte ferdigheter og orienteringer som styrer og rettleider hans oppmerksomheten mot elva (og fløtingas redskaper) i nåtid. Oppmerksomheten i retning av elva dikteres den dag i dag av internaliserte vaner og rutiner relatert til erfaringer knyttet til båtene og elva. Om vi igjen trekker inn sosialantropologen Tim Ingold her kan det kanskje hevdes at stedet (ikke minst Steinberg hengsle), båtene og elva er del av Tore Skistads personliggjorte «taskscape» (Ingold 2000) i den grad at han fremdeles er i stand til å gjenkalle lydene fra fløtinga på Steinberg hengsle i fra sin ungdom når han lukker øynene. Han identifiserer seg ikke bare med ting og rekvisitter fra fløtinga, som objekter og kulturminner, men ved å lukke øynene kan han som sagt gjenkalle lydene fra aktiviteten og prosessen av fløtinga som pågikk på Steinberg bruk den gang. Og nettopp dette eksempelet bekrefter relevansen av Ingolds påstand om at hørselssansen i stor grad fanger opp prosesser og aktivitet i landskapet, mens synssansen i større grad gjengir formene, overflaten og de statiske aspektene ved landskapet/stedet. Dybden av Skistads emosjonelle tilknytning til stedet (Steinberg bruk) illustreres nettopp ved hans evne til å gjenkalle erindringen av stemmene og lyden fra de pågående arbeidsprosessene på stedet, samt erindringen av hverdagslivet knyttet til elva. Skistads minner er med andre ord ikke bare knyttet til museale objekter, de er i tillegg også knyttet til prosesser, emosjoner og det levde livet på stedet. Elva og rekvisittene fra fløtinga er blitt del av hans personlige univers. Tingene fra fløtinga i Skistads garasje blir levende i hans hender når han forteller om dem. Og det samme kan også sies om Arnt Berges relasjon til skogen og kulturminnene i Holleia. Kunnskapen om de relevante kulturminnene, stedene og landskapet er gjennomsyret av en levd relasjon til tingene, stedene og landskapet, noe som i sin tur gjør at formidlingen blir levendegjort.

Alt dette er med andre ord del av hans personliggjorte tilhørighet til stedet, elva og elvekulturen, og det er en levende og personliggjort form for kunnskap som i stor grad er knyttet til stedet og som både er praktisk, poetisk og leksikalsk på samme tid.

To perspektiver som illustrerer aspekter ved fløternes relasjoner til sted

Som vi har sett er fløtinga er en virksomhet som skapte sterke og levende relasjoner til særskilte steder og landskap, og det er nettopp fløternes relasjon til elva og stedene langs den som vi skal fortsette å ta for oss i denne siste delen.

For fløterne langs Drammensvassdraget blir både elva og det særskilte hengslet, eller fløtningsdammen hvor de arbeidet ofte svært betydningsfulle steder. Denne betydningen som stedet har, kan ha mange kilder.

For Nils Petter Holdt, som bor rett ved Kverk-hengsle, kan en del av betydningen av stedet relateres til gården som han kommer fra, og som han har arvet etter sin far. Men det at han ser til elva hver eneste dag, har lite med gårdsdrifta og gjøre, men handler mer om hans bakgrunn som fløter og laksefisker. Nærværet av elva betyr mye for Nils Petter. Elva er som en venn. Han må se til den hver eneste dag, forteller han, og for eksempel vurdere hvorvidt det kunne være fristende å ta seg et bad? Nils Petter har mange minner og erindringer fra sitt liv ved elva og Kverk Hengsle.

Våre relasjoner til steder er noe som ofte tas for gitt. Eller som den kjente antropologen Geertz kommenterer om stedsdimensjonens tatt for gitt: "Whoever discovered water, it was not a fish" (Geertz 1996: 259). Det er vanskelig å legge merke til det som alltid er der. Antropologen Keith Basso (2000) beskriver hvordan særskilte steder i West-Asasjenes landskap kan tjene som påminnelser med moralske budskap i hverdagen, fordi stedene assosieres med kulturelt kjente sagn og myter som inneholder moralske budskap. Noen ganger kan det være nok å bare nevne et sted for å aktivere det moralske budskapet i sagnet som assosieres med stedet som nevnes. Dette er eksempel på hvordan steder og landskap inskriberes i en kultur og får en sterkt moralsk funksjon og budskap. I Trysil og langs Drammensvassdraget finnes flere eksempler på stedsnavn som kan knyttes til tømmerfløtinga. Det finnes også steder langs elva hvor fløtere har druknet, og tragedien i ettertid er markert med et eget minnesmerke. Slike minner er også innskribert i kulturen, og kan virke til skrekk og advarsel og minne om nødvendigheten av å respektere elvas luner. Dette er eksempler på hvordan fløternes erfaringer og oppfatninger av steder i levelandskapet innskriberes og gjøres til del av kulturen som språklige representasjoner i form av stedsnavn og fortellinger, men steder får også sin betydning på et mer personlig, kroppslig og ikke-refleksivt plan gjennom handling, praksis og rutiner.

Hvordan kan vi tenke oss at fløterne på Kverk eller Steinberg gradvis fikk stedet under huden gjennom det rutinepregede arbeidet de utøvte som fløtere eller nedsettere ved elva?

Vi har allerede sett hvordan flere av fløterne begynte å etablere et forhold til elva og fløtinga allerede i barndommen. Elvekanten var en spennende og ekspansiv sone for gutter (og jenter) i den rette alderen, full av muligheter for aktiviteter og lek relatert til fiske, båtbygging, fløting osv. I tillegg var fløtinga en spennende aktivitet, og fløterne var fascinerende og heroiske personligheter som guttene ofte så opp til. Dette resulterte i at flere av de unge fløtterrekruttene allerede hadde tilegnet seg fløterferdighetene da de fikk ansettelse i fløtinga i slutten av tenårene. I tråd med Jeane Laves terminologi kan vi kanskje si at de hadde befunnet seg på utsiden av fløternes "praksisfellesskap" som såkalte "*perifere deltagere*" i lang tid, og dermed hadde de allerede lært seg ferdighetene relatert til fløtinga helt i samsvar med hennes modell for læring og ferdighetstilegnelse i uformelle lærlingsitasjoner (Lave & Wenger 1991, Lave 1999).

En annen toneangivende stedsteoretiker som her kan komme oss til unnsetning er den humanistiske geografen David Seamon, som i stor utstrekning er inspirert av fenomenologer som Merleau-Ponty og dennes fokus på tatt for gitt og kroppsliggjorte vaner og rutiner. Seamon er mindre opptatt av representasjon av steder og deres autenticitet, men desto mer opptatt av steder som produkt av

kroppslig bevegelser, ferdigheter og mobilitet. Han er opptatt av vårt bevegelsesmønster og dagligdagse rutiner og hvordan relasjoner til sted etableres gjennom vaner, praksiser og rutinepregede bevegelsesmønstre i et gitt område.

There is an inherent capacity of the body to direct behaviour of the person intelligently, and thus function as a special kind of subject which expresses itself in a preconscious way usually described by such words as "automatic", "habitual", "involuntary", and "mechanical" (Seamon 1980: 155).

Dette er i samsvar med fløternes ferdighetstilegnelse og kroppsliggjorte kunnskaper, og deres evne til å improvisere. Når vanskelige situasjoner oppstod under fløtinga kunne fløterne automatisk eksekvere de adekvate handlingene som situasjonen tilsa uten å tenke eller reflektere over det i det hele tatt. Det var nærmest slik at fordringer i miljøet trakk de relevante handlingene ut av fløternes kropp. Dette er i tråd med Merlau-Pontys ikke-representasjonelle og kroppsliggjorte perspektiv på læring.

For fløterne i Trysil var jo elvelandskapet en kjent og dynamisk geografi som de bevegte seg igjennom. Tilsvarende også for fløterne og nedsetterne på Steinberg-hengslet, selv om disse befant seg innenfor et begrenset område langs elva under hele fløtersesongen.

Når flere slike tid-sted rutiner kombineres innenfor et begrenset område fremkommer det Seamon kaller for en "*place-ballet*", en "*stedsballet*", noe som i sin tur over tid bidrar til å generere en forsterket sans for, og opplevelse av stedet. Mobiliteten og bevegelser av kropp kombinert i tid og rom skaper en slags "*eksistensiell innside*, eller "*a feeling of belonging within the rhythm of life in place*" (Cresswell 2015:64).

Dette perspektivet passer godt når en ønsker å forstå hvordan fløternes relasjoner til steder som Steinberg- eller Kverk-hengslene ble generert og etablert, og hvordan stedene gradvis kom til å feste seg under huden på fløterne, også på et ubevisst plan. Dvs. ikke bare i kroppen og muskulaturen, gjennom den handlingsbårne kunnskapen, men også i "hertet" og i dypere lag av deres følelsesliv.

Ifølge Tim Cresswell (2015) er en såkalt *stedsballet* en evokativ metafor for vår opplevelse av sted. I tråd med Seamon, tar begrepet utgangspunkt i at steder ikke er statiske, men mer noe som utøves eller "*are performed*" i forbindelse med folks levde hverdagsliv i et område. *Innsider* på stedet blir man ved å delta i de daglige performances, og bli kjent med stedet, og etter hvert føle at en blir en del av det.⁹⁷

Her impliseres det også at de som *ikke* kjenner stedets rutiner og rytme vil kunne oppleve at de føler seg "*out of place*" og utenfor. Gjennom å være ute av synk med stedets rytme og rutiner, kan man oppleve å føle seg utenfor (Cresswell 2015: 64). Det at tilknytning til sted betraktes å være noe som etableres gjennom bevegelse og praksis, er selvfølgelig ikke unikt for David Seamon. Et slikt perspektiv er i helt samsvar med Tim Ingolds syn og hans begrep om *taskscape* i tillegg til mange andre utgaver av praksisteori. Ja, kan hende man kan gå så langt som å hevde at Tim Ingolds begrep om *taskscape*, (Ingold 1992, 2000) er selve åstedet, eller det *topografiske grunnlaget* for David Seamons stedsballett. Dette forutsetter riktignok at en begrenser *taskscape*-begrepet til kun å omfatte sosiale handlinger, dvs. i en sosiologisk relevant tidsskala. I en slik betydning av begrepet kan ordet *task* i *taskscape* med andre ord kun relateres til menneskelige handlinger. (Og ikke geologiske

⁹⁷ Dette ligner dessuten en hel del på den aktive delen av Heideggers begrep om det å bo "*to dwell*", dvs. det aspektet som dreier seg om "*to inhabit*" ... dvs. det å *aktivt bebo*! Noe som forutsetter handling og praksis som for eksempel oppussing av et hus, eller bygging og eventuelt restaurering av en båt.

prosesser). Med denne forutsetningen vil Seamons stedsbalett og Tim Ingolds før omtalte taskscape-begrep (jf. rapport om fløtningsdammer *Hundeide 2018: 15*) være to sider av samme sak. Både i Seamons stedsballettbegrep og i Ingolds taskscapebegrep ligger en implisitt oppfatning om at personers relasjon til steder etableres gjennom bevegelse og aktivitet, spesielt i kollektive sammenhenger.

Cresswell har en viktig tilføyelse:

Clearly things people do in place - the practises that, in turn, produce a lively sence of place – are not always the result of free will. Some actions are freer than others and it is therefore necessary to take into account restraints on action that are the product of social hierarchies and power relations within society (Cresswell 2015: 65).

I dette sitatet minner Cresswell oss om at personers relasjoner til steder ikke bare er et produkt av individuell og kollektiv bevegelse og handling, men at handlingen og bevegelsene til enhver tid også vil dirigeres og være gjenstand for føringer diktert utfra sosiale hierarkier og ulik distribusjon av makt. Ulik distribusjon av makt vil gjerne ha sine egne geografiske eller stedlige manifestasjonsformer. I fenomenologisk inspirerte studier av sted, kan denne dimensjonen av sosiale hierarkier og ulik distribusjon av makt og eiendom av og til ha en tendens til å utelates. På Steinberg ble denne dimensjonen blant annet gjenspeilet på to måter: Det ene var bevisstheten om inspektørenes kontrollrutiner, og det andre var bevisstheten om hvor ledelsen holdt til (Direksjonen). Når unge gutter ble sendt for å gjøre innkjøp for fløterne/nedsetterne, ble de instruert om å holde seg langt unna området hvor direksjonen holdt hus.

Sideblikk til elvekulturen i Sørums og Fet i Glomma⁹⁸

Også i Glomma har elvekulturen sterke røtter og er flere steder synlige som materielle minner i elvelandskapet, kanskje spesielt i hovedåras mange tverrelver, men også i manges minner. Det er også skrevet flere bøker og artikler som skildrer ulike sider ved fløtinga og i det også elvekulturen i vassdraget.

I 1985, før fredningen av Fetsund lenser, ble det skrevet en bok som blant annet var ment å fungere som en minnebok om en tid som var forbi og hvor utsiktene til å få bevart fløtingsanlegget ved Fetsund ennå var dystre. I bokas forord skrev lenseforkjemper Harry Kvebæk (1925-2012): «For oss som bor i Fet, og som er en del av «lensefolket», er lensene en del av våre røtter. Forsvinner disse materielle spor av fløtningen, eller forfaller på grunn av likegyldighet, må vi være klar over at det da forsvinner noe av oss selv. Det er vår odelsrett å regne oss retten til vår historie. Derfor må arbeidsplassene med flåtene, pålene, bruene, maskinene og båtene få stå. Vi ønsker å få beholde dette området, stille det og slippe barn, ungdom og eldre inn i den synlige og usynlige historien.» Fløtingsanlegget ved Fetsund lenser ble midlertidig fredet i 1986 og endelig fredet tre år senere. I årene etter at museet Fetsund lenser ble åpnet i 1990, har intervjuer av tidligere arbeidere og andre med tilknytning til fløtinga i denne delen av Glomma, samt andre steder i vassdraget, blitt gjort for å feste på bånd minnene fra noe av den elvekulturen som en gang var så sterk i bygdene langs landets største vassdrag.

Både ved Fetsund og Bingen lenser endret forutsetningene for fløting seg dramatisk utover i 1960-årene. Dette skulle igjen, bare noen tiår senere få konsekvenser for folks forhold til elva og den elvekulturen som hadde vært knyttet til tømmer og fløting. Etter 1965-sesongen forsvant halve arbeidsstokken, da fløtingsanlegget på østsiden av Glomma ved Fetsund lenser ble lagt ned. I 1969 førte en rekke moderniseringer på anlegget til at arbeidsstokken ble ytterligere redusert til kun 30 mann, mot 50 året før. Antall arbeidere på Fetsund lenser gikk ned fra 118 mann i 1965 til 30 fire år

⁹⁸ Skrevet av Thomas Støvind Berg

senere. Dette fikk ringvirkninger for lensearbeiderne og lensemiljøet, hvor miljøet ble forandret fra slutten av 1960-årene. Anlegget ble mekanisert og flere pensjonerte fløtere kjente seg nesten ikke igjen i sitt tidligere arbeidsmiljø. Det faktum at brorparten av de lokale arbeiderne også ble borte de siste årene førte også til at lensene mistet noe av sin lokale forankring. Tidligere hadde lenseområdet blitt flittig brukt av lokalbefolkningen som rekreasjonsområde. De siste årene grodde området igjen, og det var stort sett bare barn igjen som fortsatte å bruke lensene som leke, fiske- og badeplass.

Før Fetsund Lenser ble museum, var det å ha jobbet på lensene i Fet og Sørumsund ikke sett på som noe spesielt. Elvekarene som hadde viet sitt liv til elva, var rett nok stolte av arbeidsplassen og yrket sitt. Men for dem som bare var der noen somre i skoleårene, var ikke sommerjobb på lensene noe man filosoferte særlig over. «Å jobbe på ælva var vel ikke *nó spesielt*» er utsagn fra intervjuer gjort av tidligere arbeidere. I de siste årene har dette derimot endret seg. En tidligere lensearbeider jeg intervjuet for noen år siden sa følgende til meg: «*Jeg hadde aldri trodd at de få åra på lensene skulle være nó spesielt i forhold til de andre jobba jeg har hatt. Men i dag er det jo denna jobben folk vil høre om!*» Utsagnet sier mye om forandringen som har skjedd fra årene før og etter nedleggelsen av lensa, og da spesielt holdningsendringen i omtalen av fløtinga i området. I dag er Fetsund og Bingen Lillestrøm kommunes stolthet. De som var innom her for kortere eller lengre perioder i driftsiden synes nå dette er gjevt, og kan med stolthet i stemmen si «*Jeg har vært på ælva!*» I dag trenger du faktisk ikke å ha jobbet på lensene engang for å uttrykke en viss stolthet. Det er nok å huske at anleggene var i drift. Bygdas identitetsmarkør kan nå stadig mer knyttes til fløtinga, Fetsund og Bingen lenser. Dette har ikke kommet av seg selv. Lenge var anleggene i elva noe flere så på som «*nó falleferdig rask*». En fare for båttrafikken som gjorde best nytte om det ble fjernet. Langs anleggene var det nesten like ille. Gjengrodde stier og skeive hus kappet om å påminne de få som forvillet seg ned til lensene ved Fetsund eller Bingen om en tid som så ettertrykkelig var forbi. Sett i lys av dette, kan en til en viss grad forstå de som ikke så verdiene som lå bortgjemt bak villniss og kratt. For la det være sagt: I 1985 var flere som i dag er stolte av museet svært lunkne til å få stedet fredet. Og veien frem mot fredning av lensene ved Fetsund var kronglete, og det krevde mye av noen få ildsjeler for å komme igjennom stengsler og villniss hos kommunale og sentrale myndigheter. Ei heller var det hæla i taket i kommunen da fredningsvedtaket endelig kom. Mange møtte fredningen med et lite skuldertrekk. Men så reiste Fetsund Lenser seg som en Fugl Fønix fra asken. Anlegget ble satt i stand og området åpnet for publikum. I dag jobbes det med en fredning også av Bingen lenser, hvor ett av de 51 store steinkarene nylig ble ferdig restaurert. Men uten fredningen av Fetsund lenser, samt lensemuseet og etter hvert velvillige lokale myndigheter, er det tvilsomt om elvekulturen i denne delen av Glomma ville levd like sterkt. I alle fall ikke med en så sterk tilknytning til tidligere tiders tømmerfløting.

Betydningen av ildsjeler

I Thomas Bergs ovenstående beskrivelse av prosessen som ledet frem til vern av Fetsund lenser, er det flere ting som er interessante og verd å merke seg:

For det første er det interessant hvordan vernet av Fetsund lenser og etter hvert også opprettelsen av museet rundt lensene har bidratt til en radikal endring i hvordan beboere i kommunen ser på arbeidet relatert til fløtinga. Tidligere var det få eller ingen som så verdien av å ta vare på restene etter det nedlagte sorteringsanlegget. Ei heller ble arbeidet ved lensene og elva sett på som noe spesielt. Mens nå har Fetsund lenser blitt kommunens store stolthet og det "å ha arbeidet på elva" har fått en ny betydning og hederlig klang. (En klar parallell her er Jan Petter Holds skildring av nedleggelsen av Kverk hengsle, der ingen tenkte tanken på at anlegget kanskje kunne ha interesse for ettertiden).

Situasjonen på Steinberg hengsle i Drammensvassdraget, som er et sammenlignbart sorteringsanlegg som Fetsund lenser, er ganske annerledes: Her er alle spor etter anlegget fjernet, og det finnes knapt

nok et oppslag som forteller historien om en av kommunens aller største arbeidsplasser over mer enn 150 år. Det er interessant nok i seg selv å forsøke og forstå hvordan og hvorfor det ene anlegget er blitt bevart, mens det andre ble fjernet, noe av det skyldes trolig tilfeldigheter.⁹⁹

En forutsetning for at Fetsund lenser til slutt ble fredet og etter hvert gjort til et museum synes å ha vært en gruppe ildsjeler. Betydningen av ildsjeler bør aldri undervurderes i slike vernesammenhenger. Men ildsjeler kan være så mangt, og de kommer i mange forskjellige utgaver. Ikke alle ildsjeler har den påvirkningskraft, eller posisjonering i samfunnet som skal til for å få gjennomslag for å verne et nedlagt sorteringsanlegg av typen Fetsund lenser for ettertiden. Og i tillegg bør det også klaffe med tidsånden. Tidsånden var definitivt mer stemt for kulturminnevern i 1989 da Fetsund lenser ble vernet enn i 1968-69 da fløtinga i Drammensvassdraget opphørte og Steinberg hengsle ble nedlagt!

I de overstående beskriver Thomas Berg prosessen bak den kollektive verdsettingen av restene etter Fetsund lenser som ledet frem til vernet og opprettelsen av museet Fetsund lenser, mens jeg skildrer noen teoretiske perspektiver som gir innblikk i den individuelle verdsettingen og identifikasjonsprosessen med fløtinga og fløtingas steder. Begge deler er viktige forutsetninger for at et anlegg som Fetsund lenser eller Steinberg hengsle skal vernes, og/ eller at deres historie skal fortelles og videreformidles på en troverdig måte. Her bør vi huske at fløterkulturen både er kollektiv og individuell på samme tid. For Tore Skistad og Arild Gran er erfaringene og historiene fra fløtinga og båtlivet på Steinberg ved Drammenselva blitt en del av deres subjektive univers, en del av deres personlige verden som i Skistads tilfelle har ført til et elvemuseum i garasjen og kjellerstua, og i Arild Grans tilfelle en fløterutstilling på en skole i nærheten. Dette er eksempler på deres identifikasjon og verdsetting av stedet, fløtinga og historien om Steinberg bruk, en manifestasjon av deres respektive ildsjeler. Under andre omstendigheter og i en annen tidsånd kunne deres engasjement kanskje ha ført til at Steinberg hengsle ble vernet for ettertiden som museum på samme måte som ved Fetsund lenser.

Historien om tømmerdriften og fløtinga i Drammensvassdraget og Glomma er helt sentrale deler av Norges økonomiske (og økologiske) historie. I bunn og grunn handler det både om hvordan vi forvaltet skogen og våre naturressurser, og sist, men ikke minst handlet det også om hvordan arbeideres rettigheter og lønnsforhold ble fremforhandlet og kjempet for som del av den konfliktfulle fortellingen om hvordan det norske velferdssamfunnet ble skapt. Aldri har det vært viktigere og mer meningsfullt å formidle denne historien enn akkurat nå.

⁹⁹ - Ikke bare tilfeldigheter: En viktig del av forklaringen på hvorfor de fysiske restene etter Steinberg hengsle ble fjernet så raskt etter nedleggelsen handler om leieutgiftene som fløtningsdireksjonen måtte betale til grunneierne langs Drammenselva ved Steinberg. Jo lenger innretningene etter Steinberg-hengslet ble stående igjen, dess mer penger måtte tømmerdireksjonen betale i leie til grunneierne langs elva, derfor ble innretningene fjernet så fort og grundig som overhodet mulig! - Historiske oppslag om Steinberg hengsle er blitt satt opp på et tidligere tidspunkt, men tatt ned igjen pga. fravær av bevilgninger fra kommunen til vedlikehold og oppdatering.

PUNKTVIS SYNOPSIS AV FLØTINGA I DRAMMENSVASSDRAGET

av Michael Hundeide

I. Hovedelva:

- Den aller tidligste handelen med tømmer skriver seg fra vikingtida. Blant annet ble det fraktet hustømmer til Island.

- Salt i bytte mot tømmer

Salt var en mangelvare i innlandet, og ved utløpet til Drammenselven fantes flere saltkokerier. Saltkokeriene krevde store mengder brensel i form av ved, som kan ha blitt fløtet med elva. Salt ble trolig byttet mot tømmer.

- Den eldste trelastkontrakten man kjenner her til lands er fra 1340 mellom en bonde på Eiker og en borger i Tønsberg.

-Innføringen av den vandrevne oppgangssaga ble en revolusjon innen sagbruk og trelasthandel.

På 1520- tallet var oppgangssaga, dvs. en sag som ble drevet med vannkraft, i ferd med å bli vanlig i Sør-Norge. Trolig ble den innført til landet allerede på midten av 1400-tallet.

Betaling med sagbord tok over det som tidligere hadde vært betaling med bjelker eller huggebord.

- Kongen, adelen og embetsstanden drev sagbruk i stor stil.

De hadde bukten og begge endene. Dansken Peder Hanssøn Litle, som ble lensherre ved Akershus, stod bak Kongesagenes forkjøpsrett til tømmer fra hele Modum og Sigdal. PHL var kronens mann, og det hevdes at det var han som grunnla eksportbruket på Eiker.

-Bøndene på sin side hadde mindre de skulle ha sagt, blant annet hadde de fløteplikt. Et eksempel: Lier og Eikerbøndene skulle besørge oppstabling av materialene i flåtene som kom til Bragernes, og siden laste de konglige skipene (Eier 1937: 44). Hele 40 mann ble opptatt åtte dager i strekk, midt i bøndenes travleste tid, uten at de en gang fikk godtgjøring for kosten (Eier 1937: 44).

- Trelasthandelen kommer til full blomst fra midten av 1500-tallet til midten av 1600-tallet, mye pga. oppgangssaga. Fra første halvdel av 1600-tallet var tømmerfløtinga i gang over praktisk talt hele Drammensvassdraget.

- Allerede fra førstningen av 1600-tallet var fløtingen fast organisert (som en slags fellesfløting) i de aller største vassdragene på Østlandet, men ikke i de minste vassdragene.

- Økende tømmertrafikk i elva

Tømmermengden og trafikken i Drammenselva øker betraktelig utover på 1600-tallet, og nye aktører begynner å komme inn i trelasthandelen ved siden av kronen og embetsstanden. Her siktes det til kjøpmenn fra Bragernes og Strømsø.

- Merkantilismens inntog

I perioden fra 1630-1640 ble Drammens trelastutførsel tredoblet, og den fortsatte å vokse helt fram til midten av 1650-tallet. I 1660 -1680-tallet fikk man stor fremdrift på sagbruksdriften i Drammensdistriktet (Eier 1957:55), og utbyggingen av fløtningsdammer i bivasdragene tiltok. Det er denne perioden som blir kalt handelspatriarkatets tid. Sagbruksindustrien ble knyttet til kapitalsterke og dyktige forretningsmenn. Det oppstod et handelsaristokrati, langt rikere enn den gamle adelen (etter Eier 1957: 58).

-Sagdommene, sagbruksprivilegiene (1688) og kvantumssagnene:

Kronen/ kongen og embetsstanden innførte regulering av sagbruksnæringen og trelasthandelen.

Sagene i Norge ble redusert fra 12000 til 644 i 1688, de såkalte kvantumsagene.

Dette betyr at de mindre bondesagene begrenses. Kvantumbestemmelser opphevet i 1795.

Sagbruksprivilegiene oppheves i 1860, da sleppes sagskuren fri.

Kverk hengsle

Kverk hengsle er det eldste hengslet (tømmerlenseanlegg) man kjenner til i Drammensvassdraget, og det er spesielt viktig i kraft av sin regulerende funksjon. Man sier at Kverk hengsle var en stopplense. Ved Kverk er det fast grunnfjell på hver side av elva, i tillegg til at elva går gjennom et trangt parti, som en flaskehals. Nettopp derfor egnet dette stedet seg til å etablere et stoppe og ventested for tømmeret.

-Fløterelement innføres om regulering av tømmeret fra Kverk i 1702

Det økede volumet av tømmer i elva pga. vannsagene skapte behov for nye trafikkregler

Detten innebar en regulering av slipping av tømmer fra Kverk.

Nytt reglement om bjelkehandel nord for Kverk

*- I 1733 erstattes fløterelementet fra 1702 med et nytt reglement, hvor det blant annet ble **forbud mot å hogge bjelker ovenfor Kverk hengsle**. Dette var et alvorlig anslag mot bøndene og bjelkehandelen.*

Flytting, nedleggelse og gjenopprettelse av Kverk hengsle

- Flommen i 1860 førte til at virksomheten ved Kverk ble flyttet. Innføring av dampsga førte til et mindre oppfattet behov for Kverk, og dette hengslet legges ned, for så å oppstå igjen 25 år senere pga. en stor økning i tømmertrafikken som resultat av treforedlingsindustrien.

Steinberg hengsle

Var en stor sorteringshengsle nederst i Drammensvassdraget. Her ble tømmeret sortert og avlevert etter merke til rett treforedlingsbedrift (eier). Steinberg hengsle var en stor arbeidsplass som det ble bygget et eget samfunn rundt, med egen skole, korps og fattigvesen. Man er ikke helt sikker på når Steinberg hengsle ble etablert.

- Unik trivsel?

Det synes å ha vært en unik trivsel knyttet til fløterarbeidet.

Som det fremgår i intervjuet refererer Arild Gran til fløtinga som den lykkeligste tiden i sitt liv, selv om han kun jobbet på Steinberg i en femårsperiode i sin ungdom. Da jeg intervjuet tidligere fløtere i fra Trysilvassdraget var det en påfallende unison enighet om denne trivselen knyttet til fløtinga. Trysilfløternes holdninger til skogsarbeidet var ikke like positiv.

- Jobber ved elva kunne ofte gå i arv

Jobber på Steinberg (og ellers i Drammensvassdraget) gikk ofte i arv fra far til sønn. Fellesfløteforeningen hadde som arbeidsgiver ansvar for å holde fløterne som bodde ved de store lensene og deres familier både med skole og fattigvesen.

*Den såkalte **Delinga** i sørenden av Bergsjø, er en tilsvarende type sorteringslense som Steinberg hengsle, selv om anlegget var mindre enn Steinberghengslet. På Delinga ved Bergsjø ble tømmeret som ble bommet i grimer over Tyrifjorden, sortert.*

- Etableringen av Drammensvassdragets fellesfløteforening

Den unge grev Wedel Jarlsberg greide å etablere Drammensvassdragets fellesfløteforening i 1807.

Det var en viktig bragd i det å forene motstridende interesser og stifte en felles fløteforening for Drammensvassdraget. Grev WJ var en modernismens apostel.

- Dampsga lanseres som ny innovasjon innen sagbruksnæringen og trelastindustrien. Den første i Norge ble tatt i bruk i Skien i 1856. Sagbrukene så dette som en gigantisk trussel mot sine privilegier, og ikke uten grunn. Dampen kom til å endre alt. Dampen representerte et nytt og frigjørende element i den gamle sagbruksindustrien. Dette var nær katastrofe for trelasthandeler direksjonen, fordi det bidro til å underminere deres 100 år gamle sagbruksprivilegier.

- Drammen by.

"Drammen er skapt av tømmeret og Drammenselva", heter det på folkemunne.

Det er trelasthandelen som har skapt grunnlaget for byen Drammen, som på 1700-tallet ble en av Norges viktigste sjøfarts- og handelsbyer. I 1715 fikk Strømsø og Bragernes hver for seg status som kjøpsteder. I 1811 blir Bragernes og Strømsø slått sammen til kjøpstad, og får navnet Drammen.

- Dampen førte til eventyrlig vekst i Drammen. Dvs. bl.a. innføringen av dampsga i trelastindustrien. Folketallet økte fra 10 000 til 19 000 i en periode på 20 år i fra 1855-1875. 48 fabrikker vokste fram i byen. Byens industri utviklet seg med stormskritt.

- Fløting og trelastnæringen er konjunkturavhengige næringer

Men trelasthandelen er konjunkturavhengig og sterkt avhengig av internasjonale omstendigheter. Dette fører til at oppgangstider avløses av nedgangstider osv. Et eksempel er i 1807- 1814 som var nødsår i trelasthandel pga. Napoleonskrigen, med den påfølgende blokkeringen av handel med Storbritannia. Dette skapte fattigdom og depresjon. Folk døde av sult.

Et nytt bunnår kom i 1879 (depresjon).

- Oppgangstid igjen

Midten av 1890- tallet ble det oppgangstid igjen og ideelle forhold for trelastindustri. Med sin tidlige implementering av telefon, jernbane og annen teknologi var Drammen godt rustet til å utnytte den nye konjunkturoppgangen.

- Papir og cellulosefabrikker

Fra 1905 - 1914 blir 5 papirfabrikker etablert innenfor Drammens grenser. i 1908 var det i alt 14 papirfabrikker i drammensdistriktet.

- Kommunist

Det fantes mange Sovjet-tro kommunister blant fløterne, men Arbeiderpartiet stod sterkest. I konfliktenes hete ble skillet mellom kommunister og arbeiderpartifolk utjevnet.

-Treforedlingsindustrien i sin helhet

Fra en beskjeden start omkring 1860 vokste treforedling i løpet av 50 år til å bli en av Norges viktigste industrier. Det etableres mange tresliperier og etter hvert papirfabrikker i Drammenselvans nedre del. Treforedlingsindustrien etableres i Drammens oppland like ved fossefallene. Med elektrisiteten kom det fabrikker i byene også.

Fra 1920 ble det slutt på etablering av nye treforedlingsbedrifter ved Drammensvassdraget. I flere år stod tremasse og papir for nær 1/4 av Norges eksport. 1870 - 1970 var treforedlingsindustriens storhetstid i Norge.

- Fløtekonflikters rolle i oppbyggingen av fagforeninger

På begynnelsen av 1920-tallet gikk kraftprisene kraftig ned på verdensmarkedet. Dette i kombinasjon med et overfylt marked bidro til en lønnsreduksjon på 50 % i skognæringen, inklusive fløterne. Dette skapte nød og arbeidsledighet. Og det førte også til streiker og arbeidskonflikter som fra 1920 til utover på 1930 tallet, f.eks. Julusakonflikten i Elverumstraktene og Randsfjord- og Henåa-konfliktene i Drammensvassdraget.

Randsfjordkonflikten er den viktigste og mest kjente av disse konfliktene i Drammensvasdraget.

-Julussakonflikten som er den nasjonalt mest kjente av fløterkonfliktene, kom til å få en spesiell betydning i Norsk Skog og Landsarbeiderforbund, senere LO.

- Flom

Flommen i 1916 sprengte Kverk hengsle. Fløter Anders Korneliussen på Steinberg beskriver sin opplevelse og sitt arbeid med å fikse flomskadene på Steinberg etter at Kverk var blitt sprengt.

- Rekruttering

Fløterne var stilsikre maskuline forbilder for unggutter som ble tiltrukket av miljøet av fløtere ved elva. Miljøet var også preget av vennskap og samhold. Dette beskrives godt av både Tore Skistad og Arild Gran fra Steinberg hengsle. Her var mange gode historier. Et eksempel er heltehistorien om fløter og venn fortalt av Arild Gran.

II. Fløting i bielvene

-Bielvfløting eller brøtningen som den kalles lokalt

Svært tidlig ble det satt i gang fløting ved Drammensvassdragets nedre bielver. Grunnen var at hovedtyngden av sagbruksindustrien var plassert her. Tømmeret ble felt der det var lettest å få tak i. Etter hvert som man måtte lenger opp innlandet og skogen for å få tak i tømmer, ble også flere bivassdrag trukket inn i fløtinga. I disse små bielvene måtte fløtedammer bygges for å få nok vann til å fløte tømmeret, og med fløterdammene fulgte gjerne damvokterkoier og mannskapsbrakker, og i de større sideelvene også båthus. Tverrelvfløtinga i Drammensvassdraget omtales i denne rapporten med 4 bielver som eksempler: Dokka/Kjøljua, Hennåa, Skjærdalselva og Bingselva.

- Rasjonalisering og effektivisering av bielvfløtingen.

Bestod i bygging av nødvendige innretninger. Dammer etc, elveforbedringstiltak, tømmerrenner, skådammer, samt etablering av tilpassede organisasjonelle formasjoner, dvs. fellesfløteforeninger knyttet til de særskilte bielvene.

- Rodesystem

I tverrelvfløtingen hadde man gjerne et eget rodesystem som de forskjellige distriktene langs tverrelva og de tilhørende mannskapene var delt inn i. Dette systemet bidro også til finansieringen av investeringer relatert til bielvfløtinga.

- Ordonans og telefonlinjer.

I tidligere tider brukte fløterne i tverrelvene ordonans mellom fløtningsdammene (og damvokterkoiene) ved at unge gutter tok på seg å løpe mellom damkoiene for å gi beskjed om når vannet skulle sleppes til damvokterne og fløterlagene lenger nede i elva. Senere ble det trukket primitive telefonlinjer mellom de forskjellige damvokterkoiene for hver sesong.

- Tømmerfloker og risiko

Det var mer risiko knyttet til bielvfløtingen, ikke minst pga. tømmerflokene/haugene som måtte løses. Noen ganger brukte man dynamitt for å løse opp flokene.

Et eksempel er tømmerfloker i Henåa, som ofte var så omfattende at de kunne strekke seg fra Haugfossen til Jonskollfossen. Flere fatale ulykker skjedde, særlig under denne bielvfløtingen. I Henåa, som er en liten sideelv til Tyrifjorden, er minst 6 dødsulykker registrert.

Risikoen knyttet til fløtinga i sideelvene, i tillegg til reisingen med tømmeret i de store og mellomstore elvene, bidro (paradoksalt nok) til å gi fløtinga en slags romantisk sus og dramatisk appell som i sin tur gjorde den til et yndet tema/objekt innen poesi og billedkunst. Dette er også et viktig punkt i formidlingen av fløtinga.

III. Fløtingas betydning i dag

For å gi mer inntrykk av betydningen av minnene om fløtinga ("tangible" og "intangible") fra

Drammensvassdraget i dag, er kortversjoner av noen utvalgte intervjuer gjengitt. Dvs intervjuer av personer som er engasjerte og har vært involvert i fløtinga på stedet hvor de bor. Det dreier seg om: Nils Petter Holdt ved Kverk hengsle, Arild Gran og Tore Skistad ved Steinberg hengsle, Otto Myrvold ved Delinga i Bergsjø, Arnt Berget, som bor i Holleia, og Lars Aamodt, som bor tett innpå sideelven Henåa. De utvalgte personene bor i nærheten av steder av stor betydning for fløtinga i Drammensvassdraget, som f.eks. Kverk hengsle, Steinberg hengsle, og hentinga ved Bergsjø, sideelva Henåa og skogsområdet Holleia, hvor landskapet bare delvis er preget av fløting, men desto mer av gruvedrift. Gruvedrift krever enorme mengder tømmer i form av brensel.

- Etableringen av Delingas venner ved Bergsjø er eksempel på en type lokalhistoriske engasjement med målsetning om å formidle fløterhistorien på spesifikke steder langs Drammensvassdraget. Det samme kan også sies om museet på skolen ved Steinberg, og sist, men ikke minst, kulturstiene med informasjonsoppslag om fløtinga som til ulike tider har vært slått opp ved henholdsvis Steinberg hengsle, Kverkhengslet og på Delinga langs Bergsjø.

Fløtinga og fløterhistorien har stor betydning for personers stedsidentitet. Dette eksemplifiseres og synliggjøres gjennom intervjuene/ portretteringen av Otto Myrvold, Tore Skistad, Arild Gran, Arnt Berget, Nils Petter Holdt og Lars Aamodt.

- Sogndal jernverk, Hassel jernverk og Snarum koboltverk er eksempler på bergverksvirksomheter med utvinningsprosesser som krevde et enormt forbruk av trevirke. Sporene etter denne gruvedriften er fremdeles synlig blant annet i Holleia-landskapet.

- Hassel jernverk hadde rett på alt tømmeret innenfor en radius (cirkumferens) av 4 mil. Tilsvarende bestemmelser gjorde seg også gjeldende i forbindelse med Kongsberg gruver og annen gruvedrift i regionen for fremstilling av nikkel, kobolt osv..

-Forbruket av tømmer knyttet til bergverksvirksomheten strekker seg lengere tilbake i tid enn den moderne skogbrukshistorien.

- Med eksempel fra skogen i Holleia forteller naturfotograf og tidligere skogsarbeider Arnt Berget om hvordan tidligere tiders nedhogging av skog relatert til Snarum koboltverk, og annen gruvedrift i området (som man fremdeles finner spor etter) representerte en langt større rovdrift på skogen enn det moderne skogbruket noen gang har vært i nærheten av. Han påpeker også hvordan den foretrukne villmarkspregede furuskogen som preger Holleia i dag er avhengig av hogst. Uten hogst ville grana ta mer over bedyrer han, og skogen ville bli tettere og mindre preget av furu.

- Teoretiske perspektiver

I den siste delen av rapporten bringer jeg inn et par nye teoretiske perspektiver som kan være fruktbare å ta med for å forstå betydningen som fløtinga og fløtingas steder har i dag. (Dette kommer i tillegg til Jeane Laves beslektede praksisteori og modell for ferdighetstilegnelse som ble lansert i slutten av del I).

De to teoretiske perspektivene jeg sikter til er antropologen Tim Ingolds begrep om "taskscape" og geografen David Seamons begrep om "stedsballetter". Begge disse nært beslektede perspektivene er fruktbare å ta med når en skal forsøke å tolke betydningen og sporene etter tidlige industrielle virksomheter som fløting, trelastnæring og bergverksvirksomhet i landskap som ulike typer kulturmiljøer /kulturminner i vår tid. Hvordan opplever fløterne i dag å komme tilbake til stedene hvor de arbeidet som fløtere (Det vi i dag vil kalle fløtingas kulturmiljøer). Dette er ting jeg kommer inn på i rapportens avsluttende del.

Gjennom møtene, og de personlige intervjuene jeg gjorde med forhenværende fløtere og lokale fløterentusiaster i deres respektive fløterlandskap fikk jeg inntak til en rekke interessante typer av kunnskap om fløtinga:

- 1) Jeg ble vist konkrete fløterminner og spor etter fløtinga på de konkrete stedene hvor informantene hadde vært aktive, samt forklaringer om de respektive fløterminneres bruk og funksjon.
- 2) Jeg fikk vite om detaljer fra arbeidsprosessen relatert til fløtinga på det stedet og den tiden intervjuobjektene var aktive med i fløtinga.
- 3) Stedene vi besøkte og tingene jeg ble vist vekket erindringer hos intervjuobjektene som fortalte om stemninger og egenskaper ved det sosiale miljøet. Det kunne f.eks. dreie seg om pussige personligheter, kameratskap og samhold, om fare og risiko, eller om fleiping og konkurranse, samt måten arbeidsprosessene ble gjennomført på. Fløtinga fortønet seg sånn sett som et destillat av livet selv for de fleste av informantene. For samtlige av de informantene jeg møtte ved Drammensvassdraget (og tidligere i Trysil) representerte fløtinga en svært viktig (og formativ) epoke i deres liv som de identifiserte seg med, og dermed ble også 4) viktige sider ved måten de personlig identifiserte seg med elva og fløtingas fysiske redskaper, steder og landskap i en viss grad tilkjennegitt.

Eksempler er:

Nils Petter Holdt ved Kverk hengsle, kunne fortelle om hvordan ingen tenkte på eller var interessert i å ta vare på restene etter Kverk-hengsle, da fløtinga ble nedlagt i 1968-69. (Kverk er trolig det eldste tømmerhengslet en kjenner til fra Drammensvassdraget i dag). Fløtningssjefen var lettet da han kunne overrekke restene fra Kverk-anlegget til Nils Petter Holdt. Først 50 år senere begynte flere å se anleggets historiske verdi som industriminne. Av Arild Gran har vi allerede fått høre at tida da han arbeidet som fløter/ oppsetter ved Steinberg hengsle var den lykkeligste perioden i hans liv. Otte Myrvold som er primus motor for etableringen av organisasjonen "Delingas venner" forteller om hvordan de har pusset opp og etablert et lite fløtermuseum i den gamle mannskapsbrakka som lå ved "Delinga" ved Bergsjø, dvs. den gamle mannskapsbrakka til tømmer-sorteringshengslet som fantes her tidligere, hvor alt tømmeret som ble fløtt i grimer over Tyrifjorden ble sortert til treforedlingsfabrikkene lenger ned i Drammens elva. Hovedmålsettingen til Delingas venner er å formidle fløterhistorien fra Delinga og Drammensvassdraget til ungdommer på Geithus og i Modum kommuner,

slik at de kunne vite hva som var utgangspunktet for oppbyggingen av lokalsamfunnet de kommer fra. Tore Skistad gir levende og detaljerte skildringer fra miljøet på Steinberg fra tiden da han som 14-15 åring var løpegutt for lensearbeiderne på Steinberg, og fast bestemt på selv å bli fløter. Han har også laget museum i garasjen med ting fra fløtinga og laksefiske på Steinberg, og han forteller om hvordan steinbergingene ikke fikk sove om natta hvis de ikke hadde båten i elva. Fløtingas båter er en spesiell lidenskap for Tore Skistad, og han har minst to, samt en rekke miniatyrmodeller, som han selv har bygget.

Lars Aamot, som bor like ved Henåa, en liten tverrelv til Drammensvassdraget, dvs. Tyriffjorden, har levende minner fra brøtningen i Henåa på 50-tallet der de slo uti tømmeret nede ved Aamotbakken, like nedenfor gården hvor Lars Amodt trødde sine barnesko. Mer spennende var imidlertid hans dramatiske beretning om den ukjente fløterkonflikten i Henåa på 1930-tallet, som angivelig skyltes en misforståelse.

Konflikten utspilte seg mellom det tradisjonelle fløterlaget i elva og "det gule laget" bestående av tilfeldig kontaktede skogeiere og deres sønner, som raskt ble sveipet i hop for å gjennomføre fløtinga til lavere pris. Til tross for at de manglet enhver erfaring med fløting. Det gule laget ble dessuten ledet av en dyktig, men upopulær skikkelse som senere ble en aktiv tilhenger av NS.

Referanser

- Agnalt, Sigrid Helene (2013), De siste lensekræbbene – Tømmerfløting ved Glennetangen lense I Nedre Glomma 1938 – 1985
Masteroppgave i historie, NTNU
- Bakhtin, M.M. (1998) The Dialogic Imagination
Ed by Michael Holquist
Austin: University of Texas press
- Bakken, H.S. m fl. (1973) Hvor Drammenselven iler...
Drammens Sparebank 150 år
Drammen: Harald Lyche & CO. A.A.
- Basso, K. (2000) Wisdom Sits in Places
University of New Mexico Press
Albuquerque
- Berg, Thomas Støvind (2012) Stemmer fra elva: Fløtingas historie i Fet
Museene i Akershus
- Berntsen, B. (2011) Grønne linjer Natur og Miljøvernets historie i Norge
Unipub
- Bjarnar, O (1994) Elvekulturen
Eikers historie- Bind III
Øvre og nedre Eiker Kommune
- Berget, A (2009) Holleia tiurens rike
Forlaget Tom & Tom
- Blakstad, W (1939) Tømmerfløtingen i Nedre Glomma gjennom de siste hundre år, Gfff, Oslo, 1939: s. 23.
- Christiansen, Egil (2002) Bergsjø og Strendene omkring
Gamle Modum 2002 (Lokalhistorisk tidsskrift)
- Csordas, T. (1990) Embodiment as a Paradigm for Anthropology
Ethos Vol 18. No 1 (Mars 1990 pp 5-4).
- Cosgrove, D. (1998/1984) Social formation and symbolic landscape
University of Wisconsin press
- Cresswell, T (2015) Place an introduction
- Drolsum, N (1986) Den «glemte» Henåa -konflikten
Da revolusjonssanger lød over Holleia
Gamle Modum, Årstidskrift for Modum Historielag
- Drolsum, N (1988) Spill opp breddfulle dam, tømmeret skal danse...
Gamle Modum, Årstidskrift for Modum Historielag 1988

- Ek, Bent (2011) Kverk Hengsle. Månedens kulturminne
Eiker Arkiv: <https://eikerarkiv.no/kverk-hengsle-i-ovre-eiker/>
- Eier, Sigfred. E (1957) Fløting og trelasthandel
Drammensvassdragets Fellesfløtningsforening
Trelasthandlerdireksjonen
1807-1957
- Feld, S. & Basso, K.H. Eds (1996) Senses of Place
Santa Fe and New Mexico: School of American Research Press.
- Halberg, Paul Tage (1993) Den stolte sliter
Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 - en kamp for likeverd
Fellesforbundet seksjon Skog og Land, Oslo 1993
- Helgesen, Grønnvold, Møllbak, Schandy (2008) Drammensvassdraget - fra fjell til fjord
Forlaget Tom&Tom 2008.
- Hundeide, M. (1995) Natursyn og Rovdyrdebatt i Trysil.
Hovedoppgave i sosialantropologi ved institutt og museum for Antropologi.
Universitetet i Oslo.
- Hundeide, M. (2013) Ornitologisk praksis som persepsjon av naturen
Om naturopplevelse, kunnskapservvelse og naturhistorisk entusiasme. PhD. avhandling i
Sosialantropologi ved sosialantropologisk institutt. Universitetet i Oslo
- Hundeide, M. (2018) Fløtningsdammer som kulturminner – Skildringer fra Trysils fløterlandskap
Hedmark Fylkeskommune - Kulturminneavdelingen
- Hundeide (2019) Intervjuer og skildringer relatert til fløtinga i Drammensvassdraget
INTERNRAPPORT. Fetsund Lenser.
- Ingold, T. (1993a) "The temporality of the landscapes"
World Archeology Volume 25, Issue 2, Special Issue: *The conceptions of time in ancient society*, ed. Richard Bradley.
- Ingold, T. (2000) The Perception of the Environment essays in livelihood,
dwelling and skill
London and New York: Routledge
- Kaspersen, F. (2012) Tømmerfløting på Drammeselva og Steinberg hengsle
Eiker Arkiv
- Kjeldstadli, Knut, Jerntid (1988) – Fabrikkssystem og arbeidere ved Christiania Spigerverk og Kværner
Brug fra om lag 1890 til 1940
Avhandling, doktorgrad, Universitetet i Oslo
- Marit Loe og Evy Martinsen (1990 og 1991) Drammensvassdraget - fløting, trelasthandel og Steinberg
hengsle.
Eikerminne 1990 s. 9-41 og 1991 s.9-43

- Lave, J & Wenger. (1991) *Situated learning- Legitimate pheripheral participation*
NY: Cambridge University Press.
- Lave, J. (1999) *Læring, mesterlære, sosial praksis I* (Red:) Klaus Nielsen og Steinar Kvale
Mesterlære læring som sosial praksis
Ad Notam. Gyldendal
- Lund, T (2001) *Henåavassdraget gjennom 500-600 år*
Gamle Modum Årstidskrift for Modum Historielag 2001
- Moren, G. (1978) «Julussakonflikten i Elverum 1927»
Hovedfagsoppgave i Historie, UiO.
- Moren, G. (1990) *Dokka- Brøtning og brøtningsfolk gjennom tidene*
Bokkomiteen Dokkavassdraget.
- Olsen, Christen(1934) *Skogsdrift og fløting i Drammensvassdraget I.*
Tiden før felles fløtingens opprettelse i året 1807.
Utgitt av Drammensvassdragets Fellesfløteforening
- Tajet,T (2016) *Tømmerfløting i Henåa*
Gamle minner nr. 15. Tyristrand Historielag.
- Tveite, S. (1964) "Skogbrukshistorie". Artikkel i Seip, H.K. (Red.) *Skogbruksboka*, bd. 3. side 32.
Skogforlaget A/S
- Tygeson, A.S (2020) *På naturens skuldre*
Hvordan ti millioner arter redder livet ditt
Kagge forlag
- Thompson, M. (1979/2017) *Rubbish Theory The Creation and Destruction of Value*
London: Pluto Press
- Seamon, D. (1980) *Body- Subject, Time -Space Routines, and Place Ballets*
in Eds: Ann Butimer & David Seamon *The Human Experience of Space and Place*
London: Croom Helm
- Schou, J.H.(1797) *Chronologisk Register over de Konglige Forordnonger og Aabne Breve,*
XI Deel, side 195-196
- Strange, V. (2004) *The Meaning of Water*
Oxford: Berg
- Sætren, G. (1904) *Beskrivelse av Glommen*
- Vestheim, Øivind (1997), *Fløting gjennom århundrer – fløtingas historie i Glomma- og*
Mjøsvassdraget
- Vevstad, Andreas (1978) *Skogbrukets arbeidsgiverforening 50 år*
Oslo: Skogbrukets Arbeidsgiverforening

Ødegaard, Svein-Erik (1991) Fløtningsinnretninger i Hedmark Prosjektrapport 1991.
Hedmark fylkeskommune- Kulturavdelingen Fylkesmannen i Hedmark - Miljøavdelingen
Glomdalsmuseet.

Noen Kilder:

https://no.wikipedia.org/wiki/Papirets_historie

<https://www.mn.uio.no/ibv/tjenester/kunnskap/plantefys/leksikon/p/papir.html>

<http://www.treveven.no/papir.cfm?id=2>

<https://vestfoldmuseene.no/utforsk/eiker-et-treforedlings-norge-i-miniatyr/>

<http://www.bfk.no/Documents/BFK/Kulturminnevern/Kulturmilj%C3%B8er/Ringerike%20Ringerike%20Nikkelverk.pdf>

<https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/floternes-toffe-arbeidsforhold>

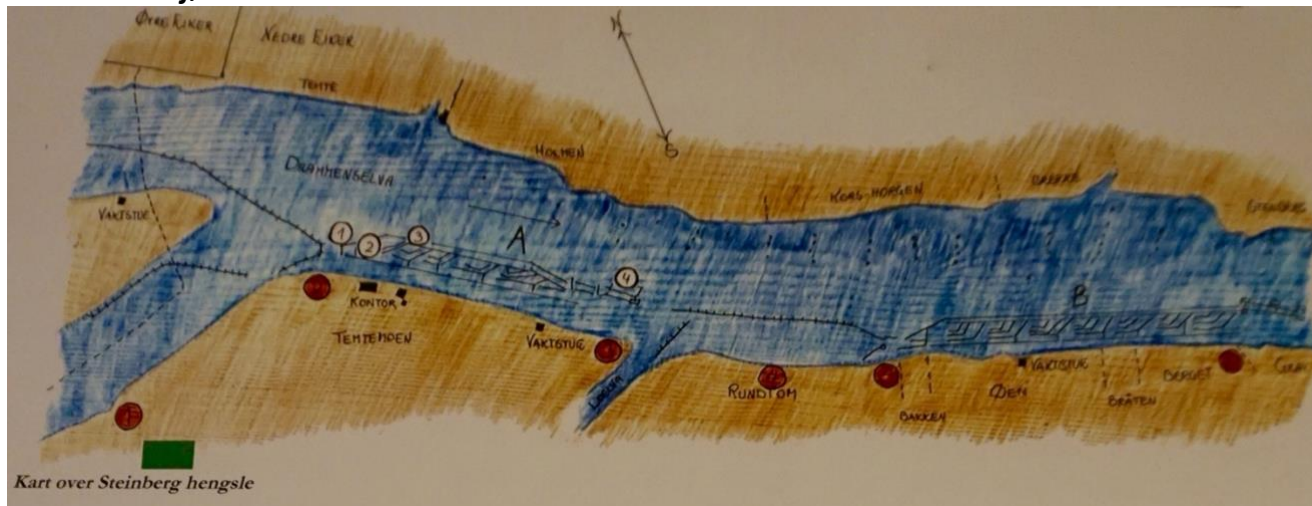
<http://www.bfk.no/Documents/BFK/Kulturminnevern/Kulturmilj%C3%B8er/Ringerike%20Ringerike%20Nikkelverk.pdf>

<https://eikerarkiv.no/manedens-kulturminnetema-kulturminner-pa-nett/manedens-kulturminnetema-tommerfloting-stenberg-hengsle/>

APPENDIKS 1.

STEINBERG HENGSLER

- *Tennsjø*

Kart over Steinberg hengsle:

1. Delingsbru/"Nåla"

2. Her ble tømmeret trukket inn til den "båsen" hvor det etter sitt merke hørte hjemme.

3. Når "båsen" var full, åpnet man i enden og sendte tømmeret ned til mosemaskinen.

4) Mosemaskin hvor tømmeret ble buntet og koplet sammen i "streng"

A: Grovsortering

B: Fins sortering

Her lå en oppsamlingslense hvor "låsarane" hadde jobben med å lugge tømmeret ut. Var det stor vannføring, kunne det nemlig bli store hauger i lensa. Tømmeret kom fra de store hengslene Kverk og Bergsjø, som lå henholdsvis nedenfor Skotselv og Geithus.

Den som var født av steinbergfolk var heldig, for han var arveberettiget etter sin fars plass. Men det hendte at de gamle holdt på så lenge opp i åra at de nesten ikke orket å gå hjem etter at dagen var slutt. "Bare de kunne holde i tømmerhaken, var det nok" het det. På den annen side var det slik at om en Steinberg-mann døde ung, var sønnen hans selvskreven til plassen, så sant han var gammel nok til å holde i haken" Salg av plass kunne forekomme, og prisen var 250 daler. (Kilde: Per Oseth; *Minne fra Steinberg i Eikerminne*, årbok 1992)

APPENDIKS 2

HENGSLER I DRAMMENS VASSDRAGET:

HENGSLER	ELV/STED
Steinberg hengslet	Drammenselven
Kverk hengslet	Drammenselven
Hyttstøhengslet	
Heftahengslet	
Strand hengslet	
Bergsjøhengslet	Vikersund
Kongehengslet	Simoa
Solumhengslet	Simoa
Evju hengslet	Eggedøla
Kopsenhengslet	Eggedøla
Bjørntanghengslet	Snarumselv
Glesnehengslet	Krøderen/Snarumselv
Gulsvikhengslet	Hallingdalselva/ Krøderen
Henahengslet	Henoa/ Tyrifjorden
Bjerkehengslet	Tyrifjorden
Frogshengslet	Sokna/Tyrifjord
Landhengslet	Sokna/ Tyrifjord
Stolpefjord hengslet	Soknevaan
Mollvollhengslet	
Hvalhengslet	Kongsstrømmen/ Yt. Ådal
Neshengslet	Begna
Valdreshengslet	Begna
Urula hengslet	Urula/Sperillen
Tingvoldhengslet	Etna/Randsfjorden

Novemberstemning i Drammensvassdraget rett utenfor Tore Skistads hus på Steinberg. Foto: Michael Hundeide

ISBN: 978-82-92953-40-2 (Digital versjon).

